

दूरस्थ शिक्षा निदेशालय

DIRECTORATE OF DISTANCE & ONLINE EDUCATION

जम्मू विश्वविद्यालय

University of Jammu

जम्मू
Jammu

पाठ्य सामग्री

STUDY MATERIAL

एम. ए. डोगरी

सत्र-तृतीय

SEMESTER - III

पाठ्यक्रम संख्या : DOG 302
Course No : DOG 302

आलेख संख्याय : 1-12
Lesson No. : 1-12

यूनिट : I - IV
Unit : I - IV

In case of any query

Dr. JATINDER SINGH
T/Incharge M.A. Dogri
Mob : 9596888080

इस पाठ्य सामग्री का रचना स्वत्व/प्रकाशनाधिकार दूरस्थ शिक्षा निदेशालय,
जम्मू विश्वविद्यालय, जम्मू-180006 के पास सुरक्षित है।

*All copyright privileges of the Material vest with the
Directorate of Distance & Online Education, University of Jammu, Jammu - 180 006*

M.A. DOGRI

COURSE CONTRIBUTORS:-

Dr. Sushma Sharma

Lesson- 3, 7, 8, 9, 10, 11, 12.

Dr. Sandeep Dubay

Lesson- 1, 2, 4, 5, 6.

CONTENT EDITING/PROOF READING :

DR. JATINDER SINGH

Teacher Incharge M.A. Dogri

DD&OE, University of Jammu

© Directorate of Distance & Online Education, University of Jammu, Jammu 2023

- * *All rights reserve. No. part of this work may be reproduced in any form, by mimeograph or any other means, without permission in writing from the DD&OE University of Jammu.*
 - * *The Script writer shall be responsible for the lesson / script submitted to the DD&OE nad plagiarism shall be his/her entire responsibility.*
-

Printed at : Ashish Art Printers / 2023/Qnty 150 Nos.

UNIVERSITY OF JAMMU

Syllabus for M.A. Dogri Semester - 3rd (Non-Choice Based Credit System)

(Syllabus for the examinations to be held in December 2020, 2021 & December 2022, 2023)

Course No. DOG 302

Title : Upayas

Credits : 5

Maximum Marks : 100

Duration : 03 Hours

(a) Semester Examination : 80

(b) Sessional Assessment : 20

سالے بس

1. 'ਅਲਲਡ ਗੋਲੀ ਬੀਰ ਸਪਾਹੀ' – ਨਰਸਿੰਹ ਦੇਵ ਜਮਵਾਲ, ਕਮਲਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਭਲਵਾਲ, ਜਮ੍ਹਾਂ
2. ਸਤਰਾਂਗ – ਜ.ਏਂਡ.ਕੇ. ਅਕੈਡਮੀ ਑ਫ ਆਰਟ, ਕਲਵਰ ਏਂਡ ਲੰਗਵੇਜ਼ਿਜ਼, ਜਮ੍ਹਾਂ
3. ਨਾਟਕ – ਪਰਿਆਸਾ, ਤਤਿਆ, ਭੇਦ ਤੇ ਡੋਗਰੀ ਨਾਟਕ ਦਾ ਉਦੰਭਵ ਤੇ ਵਿਕਾਸ

ਸਲੇਬਸ ਦੀ ਬੱਡ

ਯੂਨਿਟ - 1

'ਅਲਲਡ ਗੋਲੀ ਬੀਰ ਸਪਾਹੀ' ਤੇ 'ਸਤਰਾਂਗ' ਪੁਸ਼ਟਕੋਂ ਚਾ ਇਕ-ਇਕ ਗਿਆਂਸ਼ ਦੀ ਸਪ੍ਰਸ਼ਾਂਗ ਵਾਖਿਆ

8,8

(i)

ਯੂਨਿਟ - 2

'ਅਲਲਾਡ ਗੋਲੀ ਬੀਰ ਸਪਾਹੀ' - ਨਾਟਕ ਤੇ ਓਹਦੇ ਰਚਨਾਕਾਰ ਬਾਰੈ ਸੁਆਲ

Long answer type question 12

Short answer type question 04

ਯੂਨਿਟ - 3

'ਸਤਰਾਂਗ' ਏਕਾਂਕੀ ਸ਼ੱਗੜੇ ਦੀ ਏਕਾਂਕਿਯੋਂ ਤੇ ਉੱਦੇ ਰਚਨਾਕਾਰੋਂ ਬਾਰੈ ਸੁਆਲ

(Long answer type question) 12

(Short answer type question) 04

ਯੂਨਿਟ - 4

ਨਾਟਕ ਦਿਯਾਂ ਪਰਿਮਾਣਾਂ, ਤਤਵ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਰੋਂ ਬਾਰੈ ਸੁਆਲ

Long answer type question 12

Short answer type question 04

ਯੂਨਿਟ - 5

ਡੋਗਰੀ ਨਾਟਕ ਦੀ ਵਿਕਾਸ-ਯਾਤਰਾ ਬਾਰੈ ਸੁਆਲ

Long answer type question 12

Short answer type question 04

NOTE FOR PAPER SETTING

There will one question from each unit (containing a & b part) with 100% internal choice and the candidates will be required to answer all the questions (total questions to be attempted will be five).

सहायक पुस्तकां

1. साढ़ा साहित्य – 1990, जे.एंड के. अकैडमी ऑफ आर्ट, कल्वर एंड लैंग्वेजिज, जम्मू
2. नाट्य शास्त्रम् : श्री बाबू लाल शुक्ल 'शास्त्री' चौखम्भा संस्थान
3. हिन्दी नाटक : बच्चन सिंह
4. संस्कृत नाटक में अति प्राकृत तत्व – डॉ. मूल चन्द्र पाठक
5. हिन्दी नाटक चिंतन – कुसुम कुमार
6. हिन्दी नाटक मूल्य संक्रमण : डॉ. गिरिराज शर्मा 'गुंजन'
7. हिन्दी नाटकों में पात्र-कल्पना और चरित्र-चित्रण – डॉ. सूर्यकान्त शर्मा
8. डोगरी रंगमंच, मोहन सिंह – दुग्गर प्रकाशन, एफ-133, राजतिलक रोड, जम्मू

ਪਾਠ ਰਚਨਾ ਪ੍ਰਕਿਧਾ ਤੇ ਉਦੇਸ਼

Unit-1

ਪਾਠ-1 ਥਮਾਂ 3 ਤਗਰ

ਸਫਾ-6-17

ਸਪ੍ਰਸ਼ੰਗ ਵਾਖਿਆ

ਉਦੇਸ਼

1. ਇਸ ਯੁਨਿਟ ਦੇ ਤੈਂਤੀ ਪਾਠ ਬਨਾਏ ਗੇਂਦੇ ਨ ਤਾਂ ਜੋ ਪਾਠਕ ਪ੍ਰਸ਼ੰਗ ਸਮੇਤ ਵਾਖਿਆ ਕਰਨੇ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਚ ਪਾਰਂਗਤ ਹੋਈ ਸਕਨ।
2. ਇਸ ਯੁਨਿਟ ਦੇ ਪੈਹਲੇ ਪਾਠ ਚ 'ਅਲਲਡ ਗੋਲੀ ਵੀਰ ਸਪਾਈ' ਚਾ ਤੈਂਤੀ ਗਿਆਂਸ਼ ਦੀ ਸਪ੍ਰਸ਼ੰਗ ਵਾਖਿਆ ਕੀਤੀ ਗੇਂਦੀ ਐ।
3. ਦੂਜੇ ਪਾਠ ਚ 'ਅਲਲਡ ਗੋਲੀ ਵੀਰ ਸਪਾਈ' ਚਾ ਤੈਂਤੀ ਗਿਆਂਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸਪ੍ਰਸ਼ੰਗ ਵਾਖਿਆ ਕੀਤੀ ਗੇਂਦੀ ਐ।
4. ਤੀਜੇ ਪਾਠ ਚ 'ਸਤਰਾਂ' ਏਕਾਂਕੀ ਸੱਗੈਹ ਚਾ ਤੈਂਤੀ ਗਿਆਂਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸਪ੍ਰਸ਼ੰਗ ਵਾਖਿਆ ਕੀਤੀ ਗੇਂਦੀ ਐ।
5. ਹਰ ਏਕ ਪਾਠ ਦੇ ਅੰਤ ਚ ਅਭਿਆਸ ਆਸਟੈ ਕਿਸ਼ ਹੋਰ ਗਿਆਂਸ਼ ਬੀ ਦਿੱਤੇ ਗੇਂਦੇ ਨ।
6. ਇਨ੍ਹੋਂ ਤੈਨ੍ਹੋਂ ਪਾਠੋਂ ਦੇ ਗਿਆਂਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਗ-ਵਾਖਿਆ ਪਢਿੱਧੈ ਵਿਦਾਰ्थੀ ਅਪਣੇ ਜਾਨ ਚ ਇਜਾਫਾ ਕਰੀ ਸਕਨ।
7. ਗਿਆਂਸ਼ ਦੇ ਪੂਰ੍ਬ ਪ੍ਰਸ਼ੰਗ ਦੀ ਕਲਾ ਚ ਨਿਧੁਣਤਾ ਹਾਸਲ ਕਰਨੇ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੀ ਸਕਨ।
8. ਵਿਦਾਰਥੀਂ ਗੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਗ ਲਿਖਨੇ ਦੀ ਕਲਾ ਦਾ ਜਾਨ ਹੋਈ ਸਕੈ।
9. ਵਾਖਿਆ ਧੋਗ ਗਿਆਂਸ਼ ਪਰ ਅਪਨੀ ਸੋਚ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਕਿਹੜੀ ਵਾਖਿਆ ਕਰਨੇ ਦੀ ਮਹਾਰਤ ਹਾਸਲ ਕਰੀ ਸਕਨ।

Unit-2

ਪਾਠ-4 ਥਮਾਂ 6 ਤਗਰ

ਸਫਾ-18-29

ਉਦੇਸ਼

1. ਇਸ ਯੁਨਿਟ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਬੀ ਤੈਂਤੀ ਪਾਠ ਬਨਾਏ ਗੇਂਦੇ ਨ। ਤੈਨ੍ਹੋਂ ਪਾਠ ਦਾ ਕ੍ਰਮ ਚਾਰ, ਪੰਜ ਤੇ ਛੇ ਐ। ਇਸ ਯੁਨਿਟ ਦਾ ਅਧਾਰ 'ਕਾਲ ਚਕਕਰ' ਨਾਟਕ ਐ।
2. ਪਾਠ ਚਾਰ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ 'ਅਲਲਡ ਗੋਲੀ ਵੀਰ ਸਪਾਈ' ਨਾਟਕ ਦੀ ਤਤਵੋਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਪਰ ਆਲੋਚਨਾ ਕੀਤੀ ਗੇਂਦੀ ਐ।
3. ਪਾਠ ਪੰਜ ਦੇ ਤੈਹਤ 'ਅਲਲਡ ਗੋਲੀ ਵੀਰ ਸਪਾਈ' ਨਾਟਕ ਦੀ ਤਾਤਿਕ ਸਮੀਕਾ ਕੀਤੀ ਗੇਂਦੀ ਐ ਤਾਂ ਜੋ ਵਿਦਾਰਥੀ ਨਾਟਕ ਦੇ ਤਤਵੋਂ ਦਾ ਜਾਨ ਬੀ ਹਾਸਲ ਕਰੀ ਸਕਨ।
4. ਪਾਠ ਛੇ ਦੇ ਤੈਹਤ 'ਅਲਲਡ ਗੋਲੀ ਵੀਰ ਸਪਾਈ' ਨਾਟਕ ਸੱਗੈਹ ਦੇ ਲੇਖਕ ਦੇ ਵਿਕਿਤਤਵ ਤੇ ਕ੃ਤਿਤਵ ਪਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪਾਧਾ ਗੇਦਾ ਐ ਤਾਂ ਜੋ ਵਿਦਾਰਥੀ ਲੇਖਕ ਕਨ੍ਹੈ ਪਰਿਚਿਤ ਹੋਈ ਸਕਨ।
5. ਵਿਦਾਰਥੀ ਇਨ੍ਹੋਂ ਪਾਠੋਂ ਦਾ ਅਧਿਆਨ ਕਿਹੜੀ 'ਅਲਲਡ ਗੋਲੀ ਵੀਰ ਸਪਾਈ' ਦੀ ਨਾਟਕ ਕਲਾ ਦਾ ਜਾਨ ਹਾਸਲ ਕਰੀ ਸਕਨ।

6. ਵਿਦਾਰ्थੀ 'ਅਲਲਡ ਗੋਲੀ ਵੀਰ ਸਪਾਈ' ਨਾਟਕ ਦੀ ਕਥਾਵਸਤੁ ਗੀ ਸਮਝਨੇ ਚ ਨਿਪੁਣਤਾ ਗੈਹਣ ਕਰੀ ਸਕਨ।
7. ਵਿਦਾਰਥੀ ਨਾਟਕ ਦੀ ਤਾਤਿਕ ਆਲੋਚਨਾ ਗੀ ਸਮਝਿਯੈ ਨਾਟਕ ਕਲਾ ਕਨੈ ਪਰਿਚਿਤ ਹੋਈ ਜਾਨ ਤਾਂ ਜੇ ਤਨੋਂਗੀ ਆਪੂਰ੍ਵ ਬੀ ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਚ ਹੋਰ ਕਿਸ਼ ਸੋਚਨੇ ਦੀ ਧੋਗਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਸਕੇ।
8. ਵਿਦਾਰਥੀ ਇਸ ਨਾਟਕ ਪਰ ਔਨੇ ਆਹਲੇ ਸੋਆਲੇਂ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਚ ਸੋਚਨੇ ਆਸਤੈ ਇਕ ਨਜ਼ਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੀ ਸਕਨ।
9. ਇਸ ਯੁਨਿਟ ਦੇ ਖੀਰੇ ਚ ਕਿਸ਼ ਅਭਿਆਸ ਆਸਤੈ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਬੀ ਦਿੱਤੇ ਗੇਂਦੇ ਨ। ਜਿੰਦੇ ਚ ਕਿਸ਼ ਲਮੇ ਜਵਾਬ ਆਹਲੇ ਨ ਤੇ ਕਿਸ਼ ਲੌਹਕੇ ਜਵਾਬ ਆਹਲੇ ਨ। ਤਨੋਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨੋਂ ਬਾਰੈ ਵਿਦਾਰਥੀ ਸੋਚਨ ਤੇ ਆਪੂਰਵ ਉਸ ਦਿਸ਼ਾ ਚ ਕ੍ਰਿਧਾਨਿਤ ਹੋਨ ਤਾਂ ਜੇ ਤਨੀਂਦੀ ਧੋਗਤਾ ਪ੍ਰਖਰ ਹੋਏ।

Unit-3

ਪਾਠ-7 ਥਮਾਂ 9 ਤਗਗਰ

ਸਫਾ-30-42

ਉਦੇਸ਼

1. ਜਿਆਂ ਕੇ ਵਿਦਾਰਥੀ ਪਿਛੋਂ ਪਢਦੇ ਆਏ ਨ ਜੇ ਹਰ ਇਕ ਯੁਨਿਟ ਗੀ ਤ੍ਰਾਂਡ ਹਿੱਸੇ ਚ ਬੰਡੇਆ ਗੇਆ ਐ। ਇਸੈ ਕਨੈ ਇਸ ਯੁਨਿਟ ਦੇ ਬੀ ਤੈ ਪਾਠ ਬਨਾਏ ਗੇ ਨ। ਤਨੋਂ ਪਾਠ ਦਾ ਕ੍ਰਮ ਐ-ਸਤ ਅਛੂਟ ਤੇ ਨੌ।
2. ਇਸ ਯੁਨਿਟ ਦਾ ਮੁਕਖ ਉਦੇਸ਼ 'ਸਤਰਾਂ' ਏਕਾਂਕੀ ਸਾਂਗੈਹ ਦੇ ਏਕਾਂਕਿਧੀਂ ਬਾਰੈ ਪਾਠਕੋਂ ਗੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਦੇਨਾ ਐ।
3. ਇਸ ਯੁਨਿਟ ਦੇ ਪੈਹਲੇ ਪਾਠ ਅਰਥਾਤ ਪਾਠ ਨ. ਸਤ ਚ 'ਕਰਤਵਾ' ਏਕਾਂਕੀ ਬਾਰੈ ਇਕ ਸੁਆਲ ਤਧਾਰ ਕੀਤਾ ਗੇਦਾ ਐ। ਇਸ ਪਾਠ ਦਾ ਅਧਿਧਨ ਕਰਿਧੀਂ ਵਿਦਾਰਥੀ 'ਕਰਤਵਾ' ਏਕਾਂਕੀ ਦੀ ਮੂਲ ਭਾਵਨਾ ਗੀ ਸਮਝਨੇ ਚ ਸਕ਼ਸਮ ਹੋਈ ਸਕਦੇ ਨ। ਕੀਂਤੇ ਇਸ ਸਤਰ ਦੇ ਵਿਦਾਰਥਿਧੀਂ ਗੀ ਕੋਈ ਸਿਦਾ-ਸਾਦਾ ਸੁਆਲ ਤੇ ਨੇਈ ਪੁਛ਼ੇਆ ਜਾਂਦਾ ਐ। ਇਸ ਆਸਤੈ ਓਹ ਇਸ ਪਾਠ ਦਾ ਅਧਿਧਨ ਕਰਨੇ ਪੈਰੈਨਟ ਇਸ ਚਾਲੀ ਦੇ ਸੁਆਲੋਂ ਬਾਰੈ ਸੋਚਨੇ ਦੀ ਧੋਗਤਾ ਗੈਹਣ ਕਰੀ ਸਕਦੇ ਨ।
4. ਪਾਠ ਨ. 8 ਦਾ ਮੂਲ ਉਦੇਸ਼ ਪਾਠਕੋਂ ਗੀ ਏਕਾਂਕਿਧੀਂ ਦੇ 'ਉਦੇਸ਼' ਗੀ ਸਮਝਨੇ ਤੇ ਲਿਖਨੇ ਦੀ ਧੋਗਤਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਕਨੈ ਰਚੇਆ ਗੇਦਾ ਐ।
5. ਪਾਠ ਨ. ਨੌ ਦੀ ਰਚਨਾ ਏਕਾਂਕੀ ਦੀ ਤਾਤਿਕ ਆਲੋਚਨਾ ਗੀ ਸਮਝਨੇ ਤੇ ਏਕਾਂਕਿਧੀਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਅਲੋਚਨਾ ਕਰਨੇ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਕਨੈ ਰਚੇਆ ਗੇਦਾ ਐ। ਇਸ ਪਾਠ ਦਾ ਅਧਿਧਨ ਕਰਨੇ ਪੈਰੈਨਟ ਵਿਦਾਰਥੀ 'ਸਤਰਾਂ' ਏਕਾਂਕੀ ਸਾਂਗੈਹ ਦੇ ਕਿਸ਼ ਹੋਰ ਏਕਾਂਕਿਧੀਂ ਦੇ ਬੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰਨੇ ਚ ਸਕ਼ਸਮ ਹੋਈ ਸਕਦੇ ਨ।

Unit-4

ਪਾਠ-10 ਥਮਾਂ 12 ਤਗਰ

ਸਫਾ-43-64

ਉਦੇਸ਼

1. ਇਸ ਯੁਨਿਟ ਦੇ ਪਾਠ-ਦਸ, ਧਰਾਂ ਤੇ ਬਾਰਾਂ ਨ। ਇਨੋਂ ਤ੍ਰੀਨੋਂ ਪਾਠਿਆਂ ਦਾ ਆਧਾਰ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਦਾ ਚੌਥਾ ਯੁਨਿਟ ਐ। ਇੰਦੇ ਤੈਹਤ ਨਾਟਕ ਦੀ ਪਰਿਆਸਾ, ਤਤਵ, ਪ੍ਰਕਾਰ ਤੇ ਛੋਗਰੀ ਨਾਟਕ ਦੀ ਵਿਕਾਸ-ਯਾਤਰਾ ਵਿਖੋਂ ਪਰ ਬਕਖੀ-ਬਕਖ ਸੁਆਲ ਤਧਾਰ ਕੀਤੇ ਗੇਂਦੇ ਨ।
2. ਪਾਠ ਦਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਟਕ ਦੀ ਪਰਿਆਸਾ ਤੇ ਤਤਵਾਂ ਕਨੈ ਵਿਦਾਰਥਿਧੀਂ ਗੀ ਪਰਿਚਿਤ ਕਰੋਆਨਾ ਐ। ਇੰਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ

ਚ ਨਾਂ—ਸਿਰਫ ਵਿਦਾਰਥੀਂ ਦੇ ਜ਼ਾਨ ਚ ਬਾਦਧਾ ਗੈ ਹੋਗ ਬਲਕੇ ਤਾਂਨੋਂਗੀ ਨਾਟਕ ਦੀ ਸਿੰਘਾਨਤਿਕ ਆਲੋਚਨਾ ਪਦਤਿ ਦੀ ਬੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਗ ਤੇ ਓਹ ਨਾਟਕ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰਨੇ ਚ ਯੋਗਯਤਾ ਹਾਸਲ ਕਰੀ ਸਕਣ।

3. ਪਾਠ ਜਾਰਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਟਕ ਦੇ ਮੇਦਿੱਨ ਕਨੈ ਵਿਦਾਰਥੀਂ ਗੀ ਪਰਿਚਿਤ ਕਰੋਆਨਾ ਏ ਤਾਂ ਜੇ ਤੱਥੀ ਡੋਗਰੀ ਨਾਟਕੋਂ ਦਾ ਵਰ्गੀਕਰਣ ਕਰਨੇ ਦੀ ਕਲਾ ਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਹਾਸਲ ਕਰੀ ਸਕਨ।
4. ਪਾਠ ਬਾਰਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਪਾਠਕੋਂ ਗੀ ਡੋਗਰੀ ਨਾਟਕ ਦੀ ਵਿਕਾਸ—ਯਾਤਰਾ ਦੇ ਮੁੰਡਲੇ ਸਫਰ ਕਨੈ ਪਰਿਚਿਤ ਕਰੋ ਆਨਾ ਏ। ਇਸ ਪਾਠ ਚ 1980 ਤਗਰ ਦੇ ਨਾਟਕੋਂ ਦੀ ਵਿਕਾਸ—ਯਾਤਰਾ ਪਰ ਰੋਸ਼ਨੀ ਪਾਈ ਗੇਦੀ ਏ। ਇਸਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਚ ਵਿਦਾਰਥੀਂ ਦਹਾਕੇਂ ਚ ਵਰ्गੀਕ੃ਤ ਕਿਥੈ ਡੋਗਰੀ ਨਾਟਕੋਂ ਦੀ ਵਿਕਾਸ ਯਾਤਰਾ ਸਰਬਖੀ ਹੋਰ ਸਮਗ੍ਰੀ ਗੀ ਕਠੇਰਨੇ ਚ ਕ੍ਰਿਯਾਸੀਲ ਹੋਣ। ਤਾਂਨੋਂਗੀ ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਚ ਅਪਨੇ ਆਪ ਗੀ ਪਰਖਨੇ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਮਿਲਗ। ਓਹ ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਚ ਜਾਨੇ ਆਸਤੈ ਪ੍ਰਯਾਸ ਕਰਡਨ। ਇਸ ਕਨੈ ਤਾਂਦਾ ਸਾਰਗ ਪ੍ਰਸ਼ਸ਼ਤ ਹੋਗ।
5. ਪਾਠ ਬਾਰਾਂ ਦੇ ਅਤ ਚ ਇਸ ਯੁਨਿਟ ਕਨੈ ਸਰਬਧਤ ਕਿਥ ਲਈ ਸੁਆਲ ਆਹਲੇ ਤੇ ਕਿਥ ਲੌਹਕੇ ਸੁਆਲ ਆਹਲੇ ਅਭਿਆਸ ਆਸਤੈ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੁਛੇ ਗੇਦੇ ਨ ਤਾਂ ਜੇ ਅਭਿਆਸ ਗਤ ਤਾਂਨੋਂ ਸੁਆਲੋਂ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਚ ਪਾਠਕੋਂ ਗੀ ਅਧਿਅਨ ਕਰਨੇ ਦਾ ਬੋਧ ਹੋਈ ਸਕੈ।

1. पद्यांश :-

तੂ ਜਿਸ ਮੀ ਹੌਸਲੇ ਦਿਤੇ ਕੀ ਅਜ ਆਪੂ ਗੈ ਭੋਲੇ ਨੀ
ਹੁਨ ਆਇਧੈ ਕੋਲ ਮੰਜਲ ਦੈ ਏਹ ਥਕੇ ਬੋਲ ਬੋਲੈ ਨੀ?
ਏਹ ਔਖੈ ਹੁਨ ਆਖਰੀ ਲਗਦੀ ਬਧੋਡਾ ਆਖਰੀ ਮੋਝੈ
ਓਹ ਨੇਡੈ ਛਾਰ ਲਬੈ ਦੀ ਨਿੰ ਦਿਲ ਢਾਹ ਇਸ ਘੜੀ ਮੋਝੈ।

ਸਫਾ-17

ਸਾਂਦਰਭ :- ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਤ ਪੰਕਿਤਿਆਂ ਸਾਡੇ ਪਾਠਾਂ ਕ੍ਰਮ ਚ ਲਾਗੇ ਦੇ ਨਾਟਕ 'ਅਲਲਡ ਗੋਲੀ ਬੀਰ ਸਪਾਹੀ' ਥਮਾਂ ਲੈਤਿਆਂ ਗੇਵਿਆਂ ਨ। ਏਹ ਨਾਟਕ ਭੋਗਰੀ ਦਾ ਪੈਹਲਾ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਐ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੇ ਨਾਟਕਕਾਰ 'ਨਰਸਿੰਹ ਦੇਵ ਜਮਾਲ' ਹੋਰ ਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ :- ਏਹ ਨਾਟਕ ਭੋਗਰੀ ਦੀ ਮਝਹੂਰ ਲੋਕ - ਗਾਥਾ ਕੁੱਜੂ-ਚੈਂਚਲੋ ਪਰ ਅਧਾਰਤ ਐ। ਨਾਟਕ ਦਾ ਕਥਾਨਕ ਸ਼੍ਰੰਗਾਰ ਰਸ ਯੁਕਤ ਐ। ਸਸੂਲਚੇ ਨਾਟਕ ਚ ਕੁੱਜੂ-ਚੈਂਚਲੋਂ ਦੇ ਸਚੇ ਪ੍ਰੇਮ ਸਰਬਥੇ ਤੇ ਤੱਦੇ ਧਾਰ ਚ ਔਨੈ ਆਹਲਿਯੈ ਔਖੋਂ-ਅਡੁਚਨੇ ਦਾ ਬਡਾ ਚਿਤ ਧੂਹਨਾ ਵਰਣ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਤ ਕੀਤਾ ਗੇਦਾ ਐ।

ਵਾਖਾ :- ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਤ ਪੰਕਿਤਿਆਂ ਚ ਜਿਸਲੈ ਸਪਾਈ ਰਾਜੇ ਦਾ ਹੁਕਮ ਕੁੱਜੂ ਗੀ ਆਨੀ ਸਨਾਂਦਾ ਐ ਤਾਂ ਲਾਮਾ ਦਾ ਨਾਂਡਸੁਨਦੇ ਸਾਰ ਚੈਂਚਲੋਂ ਦਾ ਮਨ ਕਮ਼ੀ ਉਠਦਾ ਐ। ਕੁੱਜੂ ਦੇ ਵਿਧੋਗ ਦਾ ਭਰ ਉਸੀ ਤਫ਼ਫਾਨ ਲਗਦਾ ਐ। ਪਰ ਕੁੱਜੂ ਉਸਗੀ ਦਲਾਸਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋਈ ਗਲਾਂਦਾ ਐ ਜੇ। ਤੂ ਗੈ ਤੇ ਮੇਰੀ ਹਿਮਤ ਤੇ ਸ਼ਕਿਤ ਐ, ਤੂ ਗੈ ਤੇ ਮਿਗੀ ਹਰ ਔਖੋਂ ਚ ਹੌਸਲਾ ਦਿੰਨੀ ਐ। ਪਰ ਅਜ ਏਹ ਹੁਕਮ ਸੁਨਿਧੈ ਤੇਰਾ ਮਨ ਕੀ ਕਮ਼ੀ ਗੇਆ ਐ। ਕੀ ਦੁਆਸ ਹੋਇਧੈ ਤੇਰਾ ਮਨ ਕੀ ਕਮ਼ੀ ਗੇਆ ਐ। ਕੀ ਦੁਆਸ ਹੋਇਧੈ ਡਰੀ- ਸੈਹਮੀ ਦਿਧਾਂ ਗਲਾਂ ਕਰਾ ਕਰਨਾ ਐ। ਕੁੱਜੂ ਚੈਂਚਲੋਂ ਗੀ ਗਲਾਂਦਾ ਐ ਜੇ ਦਨਾਂ ਹਿਮਤ ਕਰ ਤੇਰੀ ਹਿਮਤ ਗੈ ਮੇਰੀ ਦਲੇਰੀ ਐ।

ਅਗਰ ਤੂ ਗੈ ਦਿਲ ਢਾਈ ਦੇਗੀ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਕੇਹ ਹੋਗ। ਕੁੱਜੂ ਚੈਂਚਲੋ ਦੇ ਮਨੈ ਚ ਆਸਾ ਦੀ ਜੋਤ ਜਗਾਂਦੇ ਹੋਈ ਆਖਦਾ ਐ ਜੇ, ਅਚੋਂ ਅਪਨੇ ਹਿਰਖੈ ਚ ਕੇਈ ਔਖੋਂ-ਅਡੁਚਨੇ ਦਾ ਸਾਮਨਾ ਕੀਤਾ ਐ ਪਰ, ਏਹ ਅਡੁਚਨ ਸਾਡੇ ਧਾਰ ਚ ਔਨੈ ਆਹਲੀ ਆਖਰੀ ਅਡੁਚਨ ਲਗਦੀ ਐ। ਇਸਦੇ ਪਰੰਤ ਅਸ ਕਦੋਂ ਬੀ ਬਿਛੋਡੇ ਦੀ ਅਗੀ ਚ ਨੇਈ ਜਲਗੇ, ਕਦੋਂ ਇਕ-ਦੂਰ ਥਮਾਂ ਦੂਰ ਨੇਈ ਰੈਹਾਂ। ਬਸ ਦਨਾਂ ਕ ਹਿਮਤ ਤੇ ਹੌਸਲਾ ਰਕਖ। ਅਜ ਮੰਜਲ ਦੇ ਇਨ੍ਹੇ ਕੋਲ ਆਇਧੈ ਅਪਨਾ ਮਨ ਦੁਖੀ ਨਿੰ ਕਰ। ਅਪਨੇ ਚੇਹਰੇ ਪਰਾ ਦੁਆਸੀ ਦਿਧਾਂ ਏਹ ਜੁਰਿਆਂ ਮੇਟੀ ਦੇ ਤੇ ਔਨੈ ਆਹਲੇ ਸੁਖਦ ਜੀਵਨ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਕਰ।

2. पद्यांश :-

शलैपा दिक्खियै तेरा अवारा चाननी होंदी
बतुरी मस्त फिरदी छाड तेरे बाले नै जद छोहदी।
एह अकिखियां ढूगियां डबरां मीं गोता लान दे जिंदे
छपैली लै मी अपने च गुआची जान दे जिंदे। (सफा-13)

संदर्भ :- प्रस्तुत पंक्तियां साढे पाठ्य क्रम च लगे दे नाटक 'अल्लड गोल्ली बीर सपाही' थमां लैतियां गेदयां न। एह नाटक डोगरी दा पैहला काव्य- नाटक ऐ। इस नाटक दे नाटककार नरसिंह देव जम्बाल होर न।

प्रसंग :- डोगरी लोक गीतें दी परम्परा गी गै अगें बधाने आहले शृंगार-रस प्रधान इस काव्य नाटक च, कुंजू-चैंचलो दी अमर प्रेम-गाथा गी नाटककार नै बडे चित्त छूहनें ढंगे नै चित्रत कीते दा ऐ। कुंजू चैंचलों रोज रातीं चोरी-चोरी दरया दे कंडे चनै दी शीतल चाननियै हेठ बगैर कुसै डर त्राह दे मिलदे न ते अपने हिरखी रंगे च रंगोइयै इक दूए च गुआचदे जंदे न। शृंगार रस दे संयोग पक्य दा एह द्रिश्श समूलचे वातवारण गी रांमांटिक बनाई दिंदा ऐ।

बाख्या :- प्रस्तुत पंक्तियें च कुंजू-चैंचलो दे मिलन दा इस नरोआ दक्ख बांदे होंदा ऐ। समाज दी नजरें थमां दूर शीतल चाननी ते दरया दे कंडे एह दोए प्रेमी प्यार दी ढूँगी डबरी च गोते लांदे लभदे न। इनें सतरें च कुंजू चैंचलो दे हुसन दी तारीफ करदे होई गलांदा ऐ जे इनें फूलें कलियें नजाकत तेरे शा सिक्खी ऐ, प्राकृति दा हर नजारा तेरे रूप दा रस पीने गी तरसा करदा ऐ। ते शलैपै इस चाननी, इस बहाऊगी मदमस्त करी टकाया ऐ। इनें मासूम-कोमल कालियें गी तेरे सुर्ख ओठें गै हास्से बख्शे न। तेरे बालें ने छोहदी एह बतुरी छाड पूरे वातवारण च मस्ती दा रंग घोली दिंदी ऐ। तेरा शलैपा दिक्खियै एह धरत्। एह गास अपने भाग सरांहदे सेही होंदे न। हिरखी नशे च चूर कुंजू अपनी प्रेमिका गी एह गजाराश करदा ऐ जे ओह उसी बी इस रूप दा रस पीने दी इजाजत देए। ओह चैंचलों दी झील साहीं ढूँगी नजरें च गोता लाने गी व्याकुल ऐ। इनें पंक्तियें व मस्ती च मस्त कुंजू दे सवरै दा ब'न्न टुटने दी कगार पर लभदा ऐ। ओह चैंचलों गी अपने रंगे रंगने जां उसदे रंग रंगोने तर्तप ऐ। कुंजू चैंचलो दे शलैपै च गुआचियै उस पवित्र अमर्त गी पीना चांहदा ऐ जेहडा सच्चे प्रेमिये गी सदा सदा लई अमर करी दिंदा ऐ।

3. पद्यांश :-

मेरे हिरखे गी हुन जिंदे केहडे तुं तोल तोलै नां
किसी सैंसा जगा करना की चंदरे बोल बोलै नां।
जे सुख करियै बी तेरी ही तां दुख जरियै बी तेरी आं
में जींदे जी बी तेरी आं में हुन मरियै बी तेरी आं। (सफा - 19)

संदर्भ :- प्रस्तुत पंक्तियां साढे पाठ्य क्रम च लगे दे नाटक 'अल्लड गोल्ली बीर सपाही' थमां लैतियां गेदियां न। एह नाटक डोगरी दा पैहला काव्य नाटक ऐ। इस नाटक दे नाटककार 'नरसिंह देव जम्बाल'

होर न।

प्रसंग :- कुंजू थमां बिछोड़े दा डर चैचलो दे मनै च कई सैसें ते खतोलें गी जन्म दिंदा ऐ। उसी डर ऐ जे दूर लामा गेदे कुंजू गी कोई होर शलैपा भरमाई नेर्इ लैं। ते कुंजू उसीदियें ताहगे मेदें गी मिंदियै उसी भुल्ली नई जा। ओह कुंजू थमां वचन मंगदी ऐ जे ओह उसशा दूर रेहियै बी उसदे हिरखै गी कदें नई बिस्सरग।

व्याख्या :- व्याख्या जोग इ'ने पंकितयें च जिसलै लामा जंदे कुंजू दे मनै च बी चैचलों साही ऐ सैसा जन्म लैंदी ऐ तां ओह बी चैचलों शा वचन मंगदा ऐ जे धरती दी रक्षा करदे होई जे ओह वीरगति गी प्राप्त होई गेआ जां उ'दी सच्ची प्रीतै गी कोई अनहोनी ठगी गई तां बी ओह अपने मनै च कुसै दूए दा प्यार नेर्इ बसाग ते अपने चितै च उसदा निधा हिरखा सांबियै रखग। कुंजू दे एह बोल सुनियै, चैचलो तड़फदी गलानी च कुंजू गी गलांदी ऐ जे मेरे सच्चे-सुच्चे प्रेम गी एह भैड़ियां गल्लां करियै दाग नेर्इ ला। मेरा तन-मन तेरा ऐ ते सदा तेरा गै रौहग। कुसै बेबसाई जां सैसा गी अपने मनै च कदें थहार नेर्इ देआं। चैचलो पूरे आत्मविश्वास कनै कुंजू गी आखदी ऐ जे मैं सुखें च तेरी आं तां दुखें च बी तेरी गै रौहड़। मेरा जीना मरना हुन सिर्फ तेरे कन्ने ऐ। मैं जींदे जी बी तेरी आं ते मैं मरियै बी तेरी गै रौहड़। तूं अपने मनै च कुसै सैसा गी थाहर देझ्ये मेरी प्रीतै पर कदें कोई लांछन नेर्इ लाया।

अभ्यास

'अल्लढ गोल्ली वीर सपाई' चा किश होर पद्यांश -

1. एह झलमल चाननी मैहले दी उस कदैच नेर्इ बझदी ते जे परदें चा झांकै बी, तां नां हसदी ते नां सजदी। घुटी-घुटिये इ'ने मैहलें च जीना बी ऐ कोई जीना चबक्खें हुकम डर पैहरे कियां कोई जखम बी सीना। (सफा - 6)
2. तुं लाइयै प्रीत मरदै नै के भाग अपने सराह करनी एह दिक्खी जात मरदें, दी तुं जिंदे जस्स गा करनी? कली रसदार कोई लब्है बनी भौरा एह मंडरांदे दनां रस चूस्या खिसके मुड़ी नेर्इ थागना चांहुदे। (सफा-10)
3. एह मोह हुन तोड़ उमरी दा एह प्रीत हुन बंधने बज्मी इस कालख नि ला आडिये एह सुच्ची ताहगं नं सज्जी। तुं जिस धरती दी जाई एं बुला करदी ऐ ओ धरती फर्ज सब समझियै अपने विदा हसिस्यै निंकै करदी। (सफा-17)
4. हुकम हाकम न जुस्से दे हुकम चलदे किलें अंदर हिरख ओह शै नमुल्ली ऐ जेहडी पलदी दिलें अन्दर। छड़ी हुकमै दी गल्ल हॉंदी तां मी के लोड़ लड़ने दी खड़ा करदा एह मोह धरती दा बाजी जीने - मरने दी।

1. पद्धांश :-

अजੋਂ ਅਸ ਜੀਂਦੇ ਆਂ ਸਰਕਾਰ ਕੀ ਚਿੰਤਾ ਗੀ ਥਾਂ ਦਿੰਦੇ
ਸਮੇਂ ਏਹ ਰੋਜ ਨੇਈ ਔਦੋਂ ਜੇਹਡੇ ਵੀਰੇ ਗੀ ਨਾਡ ਦਿੰਦੇ।
ਥੁਆਡੇ ਆਸਟੈ ਮਾਲਕ ਅਸ ਏਹ ਜਿੰਦ ਜਾਨ ਲਾਈ ਦੇਗੇ
ਜਾਂ ਦੇਸੈ ਤੈ ਮਰੀ ਮਿਟਗੇ ਜਾਂ ਬੈਰੀ ਗੀ ਮਟਾਈ ਦੇਗੇ। (ਸਫਾ -29)

ਸੰਦਰ्भ :- ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਤ ਪੱਕਿਤਿਆਂ ਸਾਡੇ ਪਾਠਿ ਕ੍ਰਮ ਚ ਲਗੇ ਦੇ ਨਾਟਕ 'ਅਲਲਡ ਗੋਲਲੀ ਬੀਰ ਸਪਾਹੀ' ਥਮਾਂ ਲੈਤਿਆਂ ਗੇਦਿਆਂ ਨ। ਏਹ ਨਾਟਕ ਢੋਗਰੀ ਦਾ ਪੈਹਲਾ ਕਾਵਿ ਨਾਟਕ ਐ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੇ ਨਾਟਕਕਾਰ 'ਨਰਸਿੰਹ ਦੇਵ ਜਸ਼ਾਲ' ਹਾਰ ਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਗ :- ਜਿਸਲੈ ਰਾਜਾ ਕੁੰਜ ਦਾ ਚੈਂਚਲੋ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿ ਸਚਾ ਤੇ ਅਟਲ ਪ੍ਰੇਸ਼ ਦਿਕਿਧੈ ਚੁਗਲਖੋਰ ਸਪਾਈ ਦੀ ਗਲਲੇ ਪਾਸ੍ਸੈ ਕੋਈ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ ਤੇ ਕੁੰਜੂ ਗੀ ਗਲਾਂਦਾ ਐ ਜੇ। ਉਤਥੋਂ ਬੈਰੀ ਬਨੈ ਪਰ ਆਇਧੈ ਕੋਈ ਸਵੀਲਾਂ ਬਨਾ ਕਰਦੇ ਨ ਤੇ ਇਥੋਂ ਇਸਨੇ ਅਪਨਾ ਰੋਨਾ ਪਾਏ ਦਾ ਐ। ਰਾਜਾ ਕੁੰਜੂ ਗੀ ਗਲਾਂਦਾ ਐ ਜੇ ਇਸਲੈ ਅਸਲ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਲਾਮਾਂ ਦੀ ਐ। ਤੂਂ ਇਸਦਿਆਂ ਗਲਲਾਂ ਛੋਡ ਤੇ ਦੁਸ਼ਮਨ ਗੀ ਸੂਹੂ ਤੋਡ ਜਵਾਬ ਦੇਨੇ ਲਈ ਬਡੇਲੈ ਕੂਚ ਕਰਨੇ ਦੀ ਤਧਾਰੀ ਕਰ। ਕੀ ਬੈਰੀ ਕਨੈ ਲੌਹਾ ਲੈਨੇ ਬਾਗੈ ਹੋਰ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਨੇਈ।

ਵਾਖਿਆ :- ਵਾਖਿਆ ਜੋਗ ਇਨ੍ਹੇ ਪੱਕਿਤਿਆਂ ਚ ਕੁੰਜੂ ਦੀ ਵੀਰਤਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਮਿਲਦਾ ਐ ਜੇਹਡਾ ਸਿੰਘ ਕਰਦਾ ਐ ਜੇ ਕੁੰਜੂ ਛਡਾ ਇਕ ਸਚਾ ਪ੍ਰੇਸ਼ੀ ਗੈ ਨੇਈ ਬਲਲੇ ਅਪਨੇ ਪ੍ਰਾਣੇ ਦੀ ਕੀਤੇ ਬਾਗੈ ਅਪਨੀ ਧਰਤੀ ਮਾਂ ਦੀ ਰਖਾ ਲੇਈ ਹਰ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇਨੇ ਆਹਲਾ ਵੀਰ ਯੋਦਾ ਬੀ ਹਾ। ਇਨ੍ਹੇਂ ਪੱਕਿਤਿਆਂ ਚ ਕੁੰਜੂ ਰਾਜੇ ਗੀ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਦਿਕਿਖਿਧੈ, ਉਸੀ ਹੌਸਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋਈ ਬਡੀ ਵੀਰਤਾ ਕਨੈ ਗਲਾਂਦਾ ਐ ਜੇ ਸਰਕਾਰ ਜਦੂਂ ਤਕ ਅਸ ਜੀਂਦੇ ਆਂ, ਤਦੂਂ ਤਕ ਤੂਸੋਂਗੀ ਕੁਸੈ ਗਲਲਾ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਕਰਨੇ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋਡ ਨੇਈ। ਸਾਡੀ ਧਰਤੀ ਪਰ ਪੈਰ ਰਕਖਨੇ ਆਹਲੇ ਨਾਪਾਕ ਬੈਰੀ ਗੀ ਅਸ ਸੂਹੂ ਤੋਡ ਜਵਾਬ ਦੇਗੇ। ਭਾਏ ਇਸ ਆਸਟੈ ਅਸੋਂਗੀ ਅਪਨੇ ਪ੍ਰਾਣ ਗੈ ਕੀ ਨੇਈ ਨਸ਼ਾਵਰ ਕਰਨੇ ਪੈਨ। ਕੀਜੇ ਵੀਰੋਂ ਗੀ ਅਪਨੀ ਸਾਤ੍ਰ ਭੂਮਿ ਦੇ ਕਰਜ਼ ਚੁਕਾਨੇ ਦੇ ਏਹ ਮੌਕੇ ਰੋਜ-ਰੋਜ ਨੇਈ ਮਿਲਦੇ। ਅਸ ਅਪਨੀ ਧਰਤੀ ਮਾਂ ਦੀ ਰਖਾ ਲੇਈ ਹਰ ਕੀਮਤ ਚਕਾਨੇ ਗੀ ਤਧਾਰ ਆਂ। ਇਸ ਲੇਈ ਭਾਏ ਅਸੋਂ ਅਪਨੇ ਆਧੈ ਗੀ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਨਾ ਪੈਂਗ ਤੇ ਭਾਏ ਬੈਰੀ ਦਾ ਸਿਰ ਕਘਨਾ ਪੈਂਗ। ਸਾਡੇ ਜੀਂਦੇ ਜੀ ਦੁਸ਼ਮਨ ਸਾਡੀ ਧਰਤੀ ਪਰ ਕਦੋਂ ਬੀ ਅਪਨੇ ਨਾਪਾਕ ਪੈਰ ਨੇਈ ਟਕਾਈ ਸਕਗ। ਅਸ ਤੁੰਦੀ ਇੜਜਤ ਪਰ ਕਦੋਂ ਕੋਈ ਬਟਟਾ ਨੇਈ ਲਗਨ ਦੇਗਾ। ਤੁਸੋਂਗੀ ਸਾਡੇ ਹਾਂਦੇ ਫਿਕਰ ਕਰਨੇ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋਡ ਨੇਈ।

2. पद्मांश :-

किसी झूरै निं तु जिंदे दड़ल्ली केहडी पेर्ह गेर्ह ऐ
 ओह झूठी काया ही मेरी जो उस ब'ने पर रेर्ह गेर्ह ऐ।
 में जेहडे सत्त पलटानें छपैले हिरखे दे औंकर
 ओह पलटान अज बी उ'आं अजें उद्धड़ी निं कोई सिनतर॥ (सफा - 45)

संदर्भ :- प्रस्तुत पंक्तियां साढ़े पाठ्य क्रम च लगे दे नाटक 'अल्लढ गोल्ली वीर सपाई' थमां लैतियां गेदियां न। एह डोगरी दा पैहला काव्य-नाटक ऐ। इसदे नाटककार 'नरसिंह देव जम्बाल' होर न।

प्रसंग :- चैंचलों गी जिसलै पता चलदा ऐ जे कुंजू लामा च बैरियें कन्नै लड़दा श्हीद होई गेआ एं तां उसदियां हिक्खियां- आशां चूर होई जंदिया न। उसी लगदा ऐ जे उसदियें खुशियें गी उसदी अपनी नजर गै लगी गेर्ह एं। कुंजू दे बाज उसी हर थाहर खाल्ली-खाल्ली ते ओपरा बझोंदां ऐ। ओह पागलें साहीं बतोई दी आप मुहारियां गल्लां करदी ते अपने कुंजू गी हर थाहर तुपदी ऐ। उसी लगदा ऐ जे इस बेदर्दी लामां च उसदा सब किश लटोई गेआ ऐ। उसदे सारे सुखने त्रुट्टी गे न।

व्याख्या :- व्याख्या जोग इ'नें पंक्तियें च कुंजू दी रुह चैंचलों गी अपने नरोए हिरखे दा चित्त धूहना एहसास करांदी ऐ। रुह चैंचलों गी गलांदी ऐ जे तूं केहडिये दुआसियें च फसियै झुरें गी गल्ल लाई लेआ ऐ। में ते हिरखी कौलें च बज्जे दा हददां - ब'ने टप्पियै पश्ती तेरै कोल आई पुज्जा आं। में तेरे कोल कुतै दूर नेई आं। तेरा प्यारा मेरे मनै दियें ढूँहगियें पश्तें च उ'आ गै ऐ जिया का हा। दुनयि दे राग-पलेच थमां दूर एह अज बी पवित्र ते सुच्चा ऐ। रुह चैंचलों गी गलांदी ऐ जे ओह ते मेरी झूठी काया ही जिसी में ब'ने पर तज्जी आया आं। साढ़ा प्रेम जिस्में दा नेई रुहें दा ऐ। जिस पर कोई बंदन कोई पैहरा नेई लगदा। तूं जानी वरलाप करा करनी ऐं। कुसै बी कातल जा लुटेरे दी इस तक कदें बी हाम्ब नेई पुज्जी सकदी।

3. पद्मांश :-

में समझी गेर्ह मेरे कुंजुआ मे जीदा जी ते तुं छाया
 खड़ोती दी ऐ कंध बनियै मझाटे मेरी गै काया।
 मी संही होदां कुसै पर कटिट्ये मी इथें डक्के दा
 मेरे अंग- अंग कीले दा मेरे चित्तै गी नक्के दा। (सफा-47)

संदर्भ :- प्रस्तुत पंक्तियां साढ़े पाठ्य क्रम च लगे दे नाटक 'अल्लढ गोल्ली वीर सपाई' थमां लैतियां गेदियां न। एह नाटक डोगरी दा पैहला काव्य-नाटक ऐ। इसदे नाटककार 'नरसिंह देव जम्बाल' होर न।

प्रसंग :- लामां च श्हीद होने परैत जिसलै कुंजू दी रुह चैंचलों गी अपनी निघे ते नरोए प्यार दा एहसास करांदी ऐ तां कुंजू दे विजोग च बतोई दी चैंचलो उस रुह कन्नै इक-मिक होने गी व्याकुल होई जंदी ऐ। पर दुनियावी गुँझलें करी उसी जिसलै कुंजू तक पुजने दी कोई बत नेई लभदी तां कुंजू दी रुह

ਉਸੀ ਸੋਹਨੀ, ਹੀਰ, ਸਸ਼ੀ ਸਾਹੀਂ ਇਸ ਔਖੀ ਬਤਾ ਚਲਿਧੈ ਅਪਨੀ ਮੰਜਲ ਤਕ ਪੁਜਨੇ ਦਾ ਸਂਕੇਤ ਦਿੰਦੀ ਏ। ਤੇ ਬਿਛੋਡੇ ਦੀ ਅਗੀ ਚ ਬਲਾ ਕਰੀ ਚੈਂਚਲਾਂ ਪੂਰੇ ਆਤਮਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਨ੍ਹੈ ਅਪਨਾ ਸ਼ਰੀਰ ਰੂਪੀ ਚੋਲਾ ਤਾਗਿਧੈ ਅਪਨੇ ਦੀ ਬਾਹਮੋਂ ਚ ਜਾਨੇ ਗੀ ਤਾਰ ਹੋਈ ਜਾਂਦੀ ਏ।

ਵਾਖਿਆ :- ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਸਤਰੋਂ ਚ ਚੈਂਚਲਾਂ ਗੀ ਏਹ ਭੇਤ ਸ਼ਪਣ ਹੋਈ ਜਾਂਦਾ ਏ ਜੇ ਓਹ ਕੁੰਜ ਕੋਲ ਅਪਨੇ ਸ਼ਰੀਰ ਦਾ ਤਾਗ ਕੀਤੇ ਬਾਗੈ ਨੇਈ ਪੁਜੀ ਸਕਦੀ। ਓਹ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦਾ ਏ ਜੇ ਏਹ ਹੜ੍ਹ—ਮਾਸ ਦੀ ਕਾਥਾ ਉਸੀ ਉਸਦੇ ਕੁੰਜੂ ਥਮਾਂ ਦੂਰ ਕਰਾ ਕਰਦੀ ਏ। ਉਸੀ ਬਿੜੋਂਦਾ ਏ ਜੇ ਇਸ ਸ਼ਰੀਰ ਰੂਪੀ ਚੋਲੇ ਨੈ ਗੈ ਉਸਦਿਧੈ ਤਾਂਹਗੋਂ—ਮੇਦੋਂ ਗੀ ਜਕਕਡੀ—ਬਾਨੀ ਰਖਿੇ ਦਾ ਏ। ਜੇ ਓਹ ਚਾਂਹਦੇ ਹੋਈ ਬੀ ਅਪਨੀ ਪ੍ਰੇਮੀ ਕੋਲ ਨੇਈ ਪੁਜੀ ਪਾ ਕਰਦੀ। ਏਹ ਰਾਜ ਸਮਝ ਔਦੋਂ ਗੈ ਓਹ ਰੂਪ ਰੂਪੀ ਕੁੰਜੂ ਗੀ ਗਲਾਂਦੀ ਏ ਜੇ ਹੁਨ ਮੇਰੀ ਦੁਵਿਧਾ ਸੁਕਕੀ ਗੇਈ ਏ। ਮੈਂ ਸਮਝੀ ਗੇਈ ਆਂ ਜੇ ਮੇਰੀ ਏਹ ਕਾਥਾ ਸਾਢੇ ਦੌਨੇ ਮੜਾ ਦਿਵਾਰ ਬਨਿਧੈ ਖੜੋਤੀ ਵੀ ਏ। ਓਹ ਕੁੰਜੂ ਗੀ ਹਿਰਖੀ ਰੰਗੈ ਚ ਰੰਗੋਨੇ ਗੀ ਆਵਾ ਕਰਨੀ ਆਂ। ਜਿਥੋਂ ਕੋਈ ਬੰਦਨ, ਕੋਈ ਪੈਹਾਰਾ, ਕੋਈ ਬਿਛੋਡਾ ਨੇਈ।

ਅਭਿਆਸ :-

1. ਰੁਪੈਹਲੀ ਚਨੈ ਦੀ ਕਿਰਣਾਂ ਏਹ ਗੁਸ ਸੁਮ ਬਗਦੀ ਤੁਸ ਲੈਹਰੋ ਮੇਰੀ ਮਜਬੂਰੀ ਗੀ ਸਮਝੋ ਸਮਾਂ ਰੋਕੋ ਦਨਾਂ ਠੈਹਰੋ। ਮਿਲਗ ਜੇ ਚੈਂਚਲਾਂ ਤਾਂ ਆਖਿਧੀ ਕਾਈ ਦੁਖ ਮਨਾਂਧਾਂ ਨੇਈ ਜੇ ਜੀਂਦੇ ਰੇਹ ਤਾਂ ਫੀ ਮਿਲਗੇ ਮਰੀ ਗੀ ਤਾਂ ਮੁਲਾਂਧਾਂ ਨੇਈ। (ਸਫਾ—30)
2. ਕਿਸੀ ਬੇਚੈਨੇ ਹੋਈ ਇਨ੍ਹੀ ਮਲਾਟੀ ਰੋਜ ਹੋਨੀ ਏ ਸਂਜੋਡੀ ਅਤਥਰੁਏਂ ਜੋ ਕਾਲਿ ਖਿੜ੍ਹਨੀ ਮਠੋਨੀ ਏ। ਬ ਇਨ੍ਹੀ ਪ੍ਰੀਤ ਜੇ ਇਦ਼ਦਰ ਤਾਂ ਉਦ਼ਦਰ ਫਰਜ ਬੀ ਬਨਦਾ ਜਿਨ੍ਹੇ ਮੈਹਲੋਂ ਦਾ ਖਾ ਕਰਨੀ ਕਿਥ ਤਾਂਦਾ ਫਰਜ ਬ ਬਨਦਾ ਜਿਨ੍ਹੇ ਮੈਹਲੋਂ ਦਾ ਖਾ ਕਰਨੀ ਕਿਥ ਤਾਂਦਾ ਕਰਜ ਬੀ ਬਨਦਾ। (ਸਫਾ—39)
3. ਭਲੀ ਅਸੀਂ ਬਤੂਰੀ ਆਂ ਏਹ ਸੁਖਨੇ ਖੰਡ ਧੀਲ੍ਹੈ ਦੇ ਉਦੀ ਬੌਸੀ ਤੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਏ, ਸੁਕਕੇ ਕਨ ਬੋਲ੍ਹੈ ਦੇ। ਉਦੀ ਬੌਸੀ ਤੇ ਮੈਹਲੋਂ ਚ ਏ ਕਦੋਂ ਜੇ ਔਦਾਂ ਗੈ ਪੁਚਛਗਾ ਤਾਂ ਖੁਡਨਾ ਥਹੋਗ ਲਾਹਮੋਂ ਗੀ ਸਿਗੀ ਧੋਖਗ ਸਿਗੀ ਦੋਸਗ। (ਸਫਾ—42)
4. ਮੇਰੀ ਜਿੰਦੇ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਇਸ ਚਨੈ ਚ ਲੈਹ੍ਰੋਂ ਚ ਮੇਰਾ ਗੇ ਹਿਰਖ ਢੁਲ੍ਹੈ ਦਾ ਇਨ੍ਹੋਂ ਦਬਡੋਂ ਚ ਗੈਹ੍ਰੋਂ ਚ। ਅਜੋਂ ਬੀ ਪੁਚਛੈ ਨੀ ਮੋਇਧੇ ਜੇ ਆਂ ਮਿਲਗਾ ਤੁਗੀ ਕੁਝੋਂ ਤੁਂ ਜਿਸ ਥਾਹਰੈ ਬੀ ਗੈਂ ਧਰਗੀ ਮੇਰੀ ਜਿੰਦੇ ਮੈਂ ਬਸ ਤਥੈਂ। (ਸਫਾ—47)

अस लोक ते अपने संस्कारें दे कैदी आं, इस्सै करी जुलमें गी बी जुलम नेई समझादे। जिसी देवता मन्नी लेआ ओहदे अत्याचारें गी बी अपने भागें दा दंड—भोग मन्नियै जरदे चली जन्ने आं। लचारी गै साढ़ा जीवन बनी गेदा ऐ।**सफा-7**

संदर्भ :—प्रस्तुत गद्यांश 'सतरंग डोगरी एकांकी सतरंग' च संकलत एकांकी 'मैला दर्पण' : धुंदले चेहरे चा लैता गेदा ऐ। इसदे लेखक प्र० रामनाथ शास्त्री होर न।

प्रसंग :—इस एकांकी च एकांकीकार ने इक ऐसे परिवार दी कहानी दा वर्णन कीते दा ऐ जेहडा मानसिक ग्रंथियें दा शकार ऐ। घरै दा मुखिया अपने बच्चें ते पत्नी पर अपनियें इच्छाएं गी थोपदा से जिस मूजब ओह उंदे शा दबोए—घटोए दे रौहदे न। उसदे सामनै अपने मनै दी भावभिव्यक्ति नेई करी सकदे। इस्सै मूजब एकांकीकार ने इक एकांकी दा शीर्शक मैले दर्पण : धुंदले चेहरे रक्खे दा ऐ। इस एकांकी दे रम्भ च माझ—धीऽ वार्ता कन्नै होंदा ऐ। जिस च धीऽ घरै दे नौकरै आसेआ अपनी भैनू दे ब्याह च जाने आस्तै छुट्टी लेइयै गेदा ऐ पर अजै तगर परतोआ नेई ऐ। इस्सै मूजब धीऽ सुनेना अपनी माझ गी आखदी ऐ जे खबरे ओह छान्ना करियै घर नेई गेदा होऐ। तां मां उसगी समझांदी ऐ जे गरीब लोक मनै दे साफ होंदे न पर धन इंसान गी घमंडी बनाई दिदा ऐ। धनी सब किश अपने आपै गी समझादा ऐ। इत्थू तगर जे ओह अपने परिवार दी भावनाएं दी परवाह बी नेई करदा। अपने पति दे इस व्यवहार थमां तंग आइयै सुनेना दी मां टी. वी. आह्लें गी इक खत लिखियै अपनी व्यथा सुनांदी ऐ ते ओह उस पर इक झामा बनाइयै प्रस्तुत करी दिता जिसी सुनियै ओह अपनी पत्नी शा इस बारे पुछ्दा ऐ। पर पत्नी इंकार करी दिंदी ते ओह उस कन्नै खफा होई जंदा ऐ। जिस मूजब हून दमै पति—पत्नी कन्नी कट्टी रखदे न। जिस मूजबें उसदी नूंह उसगी अपने अधिकारें दी पंछान करने गी आखदी ऐ जिसदे परते च मां उसगी आखदी ऐ—

व्याख्या :—व्याख्या जोग इन्नें पंगतियें च सस्स नूहें गी समझांदे होई आखदी ऐ जे साढे समाज च नारी गी अपने अधिकारें आस्तै लड़ने दी चेतना गै नेई दिती जंदी ऐ। उसगी जन्म थमां गै इस चाल्ली संस्कारत कीता जंदा ऐ जे ओह अपने पति दे अगें नेई बोल्ले। उंदे जोर—जुल्म ते अत्याचारें गी चुप्प—चाप सैहन करदी रवै। असलै च ओह उंदे अत्याचारें गी अत्याचार नेई समझिये अपनी नसीब समझै। जन्म थमां मिली दी इस्सै गुड़ती रुपी संस्कारें दा पालन करदी होई जुल्मी पति गी जुल्मी नेई समझिये देवता मन्नी लै। इस्सै मूजब उब्बी इन्नें संस्कारें दा पालन करदी होई अगें ओह अपने पति दे घर रानी नेई बल्के कैदी ऐ। ओह इस थमां अगें इब्बी आखदी ऐ जे ऐसी स्थिति सिर्फ उसदी गै नेई ऐ बल्के उसदे समाज दी हर नारी दी

ਏ ਜੇਹੜੀ ਪਤਿ ਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰੋਂ ਗੀ ਚੁਪ्प-ਚਾਪ ਝਲਦੀ ਏ। ਉਸਦੀ ਨਜ਼ਰੀ ਚ ਏਹ ਉਸਦਾ ਭਾਗ ਏ ਕੀਜੇ ਓਹ ਅਪਨੇ ਪਤਿ ਗੀ ਪਤਿ ਸਮਝਨੇ ਦੀ ਬਜਾਏ ਪਰਮੇਸ਼ਵਰ ਸਮਝਦੀ ਏ ਤੇ ਫਹੀ ਇਕ ਪਰਮੇਸ਼ਵਰ ਕਦੋਂ ਗਲਤ ਹੋਈ ਸਕਦਾ ਏ। ਦੂਰ ਸ਼ਬਦੋਂ ਚ ਸਾਫ਼ ਸਮਾਜੈ ਦੀ ਨਾਰੀ ਪਤਿ—ਪਰਮੇਸ਼ਵਰ ਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰੋਂ ਗੀ ਬੀ ਉਸਦਾ ਪ੍ਰਸਾਦ ਸਮਝਿਯੈ ਪਚਾਈ ਜਂਦੀ ਏ। ਉਸ ਆਸਟੈਂ ਪਤਿ ਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰ ਗੀ ਜੁਲਮ ਨੇਈ ਸਮਝਿਯੈ ਅਪਨੇ ਨਸੀਬੋਂ ਦਾ ਦੰਡ—ਭੋਗ ਮਨਿਯੈ ਸੈਹਨ ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ ਨ। ਇਥੈ ਨੇਹਾ ਜੀਵਨ ਜੀਂਦੇ ਹੋਈ ਗੈ ਓਹ ਅਪਨੀ ਜਿੰਦਗੀ ਬਸਰ ਕਰਦੀ ਏ। ਏਹ ਉਸਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਪੀਡਾ ਸਿਰਫ਼ ਉਸਦੀ ਅਪਨੀ ਨੇਈ ਏ ਬਲਕੇ ਹਰ ਉਸ ਨਾਰੀ ਦੀ ਏ ਜੇਹੜੀ ਅਪਨੇ ਸੌਹਾਰਿਧਿਆਂ ਦੇ ਜੋਰ ਜੁਲਮੋਂ ਗੀ ਚੁਪ്പ-ਚਾਪ ਅਪਨਾ ਨਸੀਬ ਸਮਝਿਯੈ ਅਪਨੇ ਭਾਗੋਂ ਪਰ ਰੱਹਦੀ ਏ। ਓਹ ਅਪਨੇ ਭਾਗ ਬਨਾਨੇ ਆਸਟੈਂ ਕਿਧਾਸ਼ੀਲ ਨੇਈ ਹੋਂਦੀ ਏ। ਜੇਕਰ ਹੋਂਦੀ ਬੀ ਏ ਤਾਮ੍ਰੀ ਵਿਦ੍ਰੋਹ ਨੇਈ ਕਰੀ ਸਕਦੀ। ਨਾਂ ਗੈ ਉਸ ਚ ਇੱਨੀ ਹਿਮਤ ਏ ਜੇ ਓਹ ਸਚ ਗੀ ਸਚ ਆਕਖੀ ਸਕੈ। ਇਸ ਆਸਟੈਂ ਅਪਨੇ ਸਾਂਕਾਰੋਂ ਦੇ ਕਾਰਣ ਨਾਰੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਉਸਦੀ ਮਜਬੂਰੀ ਤੇ ਲਾਚਾਰੀ ਬਨੀ ਗੇਦਾ ਏ। ਮੁਖਸ਼ਸਰ ਚ ਨਾਰੀ ਦੇ ਸਾਂਕਾਰੋਂ ਗੈ ਉਸੀ ਜੀਵਨ ਨੇਈ ਦਿੱਤੀ। ਜਿਸ ਮੂਜਬ ਓਹ ਲਾਚਾਰ ਮਜਬੂਰ ਅਪਨੇ ਨਸੀਬੋਂ ਗੀ ਕੋਸਦੀ ਅਪਨਾ ਜੀਵਨਧਾਪਨ ਕਰਦੀ ਏ।

੦੦੦

2. गद्यांश :-

जिस ततड़ी ने अपने मालकै दी ते जुआन पुक्करै दी मौत दिक्खी दी होए, उसी ठंडू ने केह आक्खना ते गरमी ने केह करना। एह हून शरीर थोड़ा ऐ, लोथ ऐ लोथ। जिन्ने चिर मथे पर इसी घसीटना लिखे दा होगा, उन्ना चिर घसीटदी रौंहग।

सफा-104

संदर्भ :-प्रस्तुत सतरां साढ़ी पाठ्य पोथी '**सतरंग'** नामक एकांकी संग्रह च संकलत एकांकी '**कर्तव्य'** थमां लेतियां गेदियां न। इस एकांकी दे लेखक जितेन्द्र शर्मा होर न।

प्रसंग :-प्रस्तुत एकांकी च लेखक ने अपने देश दे प्रति समाजी सरोकार ते कर्तव्य परायणता गी टकोहदे रूपै च पेश करने दा सफल प्रयास कीते दा ऐ। इस एकांकी दा मुक्ख पात्र अमर समाजी देनदारियें शा उपर देश-प्रेम दी भावना रखदा ऐ। लेखक ने इस्सै भावना गी सधारण जन च जगाने ते चेतना भरने दे कीते दे न। अमर दे ब्याह दियां अजें रस्मां बी पूरियां नेई होई दियां होंदियां न जे उसगी देसै दी रक्षा आस्तै फोजै च परतोना पौंदा ऐ ते फही ओह युद्ध च शहीद होई जंदा ऐ। इस घटना दा उसदी माऊ दे कोमल हिरदे पर केह प्रभाव पौंदा ऐ, उसदा वर्णन लेखक व्याख्या जोग पंगतियें च उसदे मुहां खोआंदे न-

व्याख्या :-प्रस्तुत गद्यांश च लेखक ने एक लाचार, ते बेबस विधवा माऊ दी दर्द भरोची व्यथा दा वर्णन कीते दा ऐ। इक ऐसी माऊ दा दुखड़ा ऐ जिसने अपनी जुआनी दे दिनें च गै अपने पति दी मौत दिक्खी दी ऐ। ओह पति दी मुत्तू दे गम गी भुलाई ते नेई सकदी पर अपने बच्चे गी शैल पढ़ाई-लखाइयै उंदे उज्जल भविक्ख दी कामना कन्नै अपने जीवन दी गड़डी रेड़दी रौंहदी ऐ। पर फही उसदा बड़ा जागत फौजे च भर्थी होई जंदा ऐ ते देस आस्तै लड़दा-लड़दा शहीद होई जंदा ऐ तां उसदे जीवन पर दुक्खें दा प्हाड़ त्रुट्टी पौंदा ऐ। ओह अपनी सुध-बुध खोई दिंदी ऐ। उसगी अपना जीवन इक चलदी-फिरदी लाश बझोंदा ऐ। उसगी उंदे गमै दे अगें गर्मी-सर्दी आदि दी रितुएं दा एहसास बी नेई होंदा। आक्खने दा भाव एह जे उसदा जीवन सुन्न होई चुके दा ऐ। उसगी अपने पति ते पुत्र दे गम ने इस कदर त्रोड़ियै रक्खी दिते दा ऐ जे उसगी शीत रितु दा एहसास गै नेई होंदा। उसगी अपना शरीर शरीर नेई मसूस होंदा बल्के एक चलदी-फिरदी लाश साई सेही होंदा ऐ जां दूए शब्दें च उसी अपना शरीर बेजान पत्थर सेही होंदा ऐ जिस उपर रितुएं दा कोई प्रभाव नेई पौंदा। इस्सै मूजब ओह अपनी नूह निशा आसेया सर्दी दे बधी जाने पर शाल दिदे होई अपने दुक्ख जाहर करदी ऐ। उसदे गलाने दा भाव एह ऐ जे टब्बरै दे दुखें शा उपर होर कोई दुख नेई ऐ। पर इक व्यक्ति इनें दुखें शा राहत पाने आस्तै होर कोई जतन प्रयत्न नेई करी सकदा। गर्मी-सर्दी कश बचने दे उपाय ते कीते जाई सकदे न पर पति ते पुत्र वियोग नेह दुख न जे इंदे कश मुक्ति मरे छुट्ट नेई होंदी। जिसलै एह दुख मनुक्खै गी धेरी लैंदे न तां उसदी जीवन जीवन नेई रौंहदा बल्के जींदे-जागदे लोथ बनी जंदा ऐ। इस आस्तै ओह जींदे जी मथे दे लोक मटाई नेई सकदी। बल्के इनें कर्म रोगें गी ते मथे दे लेख गी ता उम्र भोगदी रौंहदी ऐ जिन्ने चिर साह चलदे रौंहदे न। उसदा गलाने दा भाव एह

ऐ जे ओह उंदे कन्नै गै मरी गेदी ऐ पर साहें दी तंद नेई त्रुट्टने करी इ'नै दुक्खें गी तदूं तगर भोगदी रौहग
जदूं तगर उसदा शरीर चल्दा फिरदा रौहग। जीवन दी गतिशीलता दुक्खें-तकलीफें कन्नै नेई बंद होंदी बल्के
साहें दी गति पर निर्भर करदी ऐ ते साह उस परमात्मा आसेआ जिन्ने लिखे दे न उस कशा नां इक घट्ट
लैता जाई सकदा ऐ ते नां गै बदध। जीवन ते कर्म दा लेखा ऐ इस आस्तै इंसान मत्थे दे लेख नेई मटाई
सकदा बल्के उसदे चंगे कर्म दा भोग भोगदा रौहदा ऐ।

विशेष :-भागें दे अगें कुसै दा जोर नेई चलदा। भाग विधमाता बच्चे दे जन्म कन्नै गै लिखियै भेजदी
ऐ ते पही मनुक्ख दा जीवन उस्सै गति कन्नै चलदा ऐ।

०००

3. गद्यांश :-

हर कुड़ी दा इक सुखना होंदा ऐ जे ब्याह दे बाद ओहदा इक अपना घर होगा जिस घर जमदी ऐ, जित्थे माऊ-बबै, भैने-भ्राएं दा इन्ना लाड-प्यार होंदा ऐ पर फही बी ओह उस घरै गी अपना निं समझदी। उसदा असली घर ब्याह दे बाद गै होंदा ऐ। अपने घरैआहले गी ओह सब किश अर्पण करी छोड़दी ऐ। ओहदे माऊ-बबै च ओहदे भैन-भ्राएं च अपने माऊ-बबै दा, भैन-भ्राएं दा प्यार तुपदी ऐ।

सफा-148

संदर्भ :-प्रस्तुत गद्यांश च सत्त डोगरी एकांकी संकलन 'सतरंग' च संकलत एकांकी 'कागदे दे फुल्ल' चा लैता गेदा ऐ। इसदे लेखक चमन अरोरा होर न।

प्रसंग :-इस एकांकी दा रम्भ उमादेवी आसेआ अपने पति डॉ० राम प्रकाश कन्नै अपने संबंध विच्छेद करियै उस थमां तलाक लैने दी अर्जी कन्नै होंदा ऐ। उमा दा परिवार आर्थिक रंगियें कारण सुख-सुविधाएं थमां वंचित ऐ? जिस मूजब ओह निककी-२ गल्लें पर दुखी होंदे दोहदे न। इक नमीं ब्याहता आसेआ ब्याह दे बाद लैने आहले सुखनें पर पानी फिरी जांदा ऐ। ओह अपने पति दे मित्र वकील गुप्ता गी इसदे कारण बारै सुनांदे होई आखदी ऐ।

व्याख्या :-उस घरै च उसदी हर बेलै मानसिक यातना गै मिली। इन्हें यातनाएं दा वर्णन करना उस आस्तै कठिन ऐ की जे दो-चार गल्लां होन तां कोई बखान बी करी सकदा ऐ। उस घरै च उसगी पग-पग पर ठोकरां गै मिलियां। कुतै प्यार नां दी चीज नेई लब्ही। जिस पति आस्तै ओह अपने माता-पिता, भैन-भ्राएं तज्जियै औंदी ऐ उसने बी उस कन्नै प्यार दे दो बोल बोलने दी बजाए हमेशा उस शा कुर्बानियां गै मंगियां। कदें उसदा पक्ख नेई लैता। उब्बी ते आम कुडियें आहला लेखा गै ही जेहडी ब्याह कोला पैहलें सोचदी ही जे ब्याह दे बाद ओहदा बी अपना घर होगा जित्थे ओह राज करण पर उस घरै च उसगी रानी दे थाहर नौकरानी दा गै दर्जा मिलेआ। उस दियां सारियां हीखियां, इच्छा दफन होई गेइयां। उसदा गलाने दा भाव एह हा जे साढे समाजै च इक कुड़ी दी स्थिति उस बूहटे आहल लेखा होंदी ऐ जिसगी इक थाहरा दा पुटिट्यै दूर थाहर लाया जांदा ऐ। जेकर उसगी माफक हैल पानी नेई थ्होए तां ओह बधी-फली नेई सकदा। इयै स्थिति उसदी बनी दी ऐ। ओह जिस घरै च जमी-पली ही उसने उसगी अपना नेई समझेआ कीजे साढे समाजै च कुड़ी गी निकके होंदे कोला गै इस चाल्ली संस्कारत कीता जांदा ऐ जे ओह पराया धन ऐ। उसदा अपना घर अगला घर होना ऐ इस आस्तै उब्बी इयै भरम पालदी रेही ते खुशी-खुशी इस भाव गी स्वीकार करदी रेही पर उसी अपने असली घरै च असली खुशी इक दिन नेई मिली। उसने बी अपने पति दी माऊ च अपनी माऊ गी तुपने दी कोशश कीती पर उत्थें बेरबे दे इलावा होर किश नेई लब्हा। उत्थै नूंह ते धी॒ च फर्क गै समझेआ गेआ। ननानें, जेठें, जठानियें उसगी कदें मान सम्मान नेई दित्ता जिस मूजब उसदा धीरज बधने दी बजाए घटदा गेआ। उसने उनेंगी अपने भैने-भ्राएं आहला लेखा समझेआ पर उनें उस कन्नै बखले आहला व्यवहार कीता। जिस मूजब उसदा मनोबल त्रुट्टदा गेआ। उसदी उंदे कोला अपने भैने-भ्राएं आहला प्यार नेई थ्होआ। इत्यूं तगर जे पति ने बी उस कन्नै अपने मनै दे भावें गी सांझा नेई कीता ते

नां गै कदें उसदे मनै दे भावें गी समझने दी कोशश कीती। जिन्ने चिर तगर कोई आपसी संवाद गै नेई होए तां कोई कियां कुसै दे मनै दे भावें गी पढ़ी सकदा ऐ। इस स्थिति च केई बारी इथै पति च अहम दी भावना गै द्रिश्टीगोचर होंदी ऐ जिसलै क उत्थे 'अहम' दे थाहर आर्थिक तंगिये च उलझे दे ते इस्से उधेड़—बुन च गोआचे दे पति दी व्यथा ही। पर उमा दी द्रिश्टी च उसदा पति डॉ० राम प्रकाश जिस आस्तै उसने अपने अतीत गी छोड़ेआ अपना सब किश अर्णन कीता उस कोला उसगी किश नेई मिलेआ। जिस मूजब ओह दुखी होई दी उस कोला तलाक लैना चांहदी ऐं।

संखेप च एकांकीकार उमा दे माध्यम कनै समाज गी एह शिक्षा देना चांहदे न जे जेकर हर कुड़ी अपने ससुराल गी अपना घर समझदी ऐ तां ससुराल दे सदस्ये आस्सेआ बी उसगी खुल्ले दिलै कन्नै अपनाना चाहिदा ऐ।

अभ्यास

सत डोगरी एकांकी 'सतरंग' चा किश होर गद्यांश—

- जाओ ते पुछदी आओ अपनी उस सभ्य दुनिया गी जे बीहमीं सदी च बी ओह की जीदे कलाकारें गी सताई—सताइयै मारना चांहदी ऐ ते जिसलै ओ मरी—खपी जंदे न तां उंदी स्तुति होन लगी पौंदी ऐ।

सफा—53

- हर इक कताब मनुक्खी संस्कृति दी अगड़ी बघदी गैं हुंदी ऐ। ते तुंदियां रचना ? ओते संसारा दे अमर साहित्य च गनोनियां हियां। लक्खें—करोड़ें दुखी दिलें गी, तड़फुटियें आत्माएं गी इन्नैं अनमोल खुशियें दा ते अपार सुखा दा अमरतपान करोआना आ। तुसें की....की अरमता दा एह सागर इस चाल्ली व्यर्थ रोड़ी ओड़ेआ।

सफा—52

- ते जित्थे तुस खुश नेई, उसगी जोड़ियै इक नमीं खुशी तुप्पने दा हक्क ते तुसें गी ऐ ना ? जेकर किस्मत सड़ी दी होग तां भासें बाद च बी तुसें गी कश्ट गै श्होन। पर पैहले दुखे गी त्यागे बगैर, नमीं खुशी मिलने दा कोई थोह बी ते नेई।

सफा—122

- एह सोचना थुआड़ा कम्म ऐ। दोए मा—पुतर सोचो। अजें इक होर थुमड़ा बैठे दा ऐ घर। उसदा बी कुसा गी फिकर से जे कियां कड़दना ए घरा। मेरे मारा बी ते तुसें सब किश करना गै, तुस मिंगी मरे दा गै समझो हां। भ्राएं दा नेई के किश फर्ज बनदा।

सफा—178

प्र०- 'अल्लढ़ गोल्ली वीर सपाई' नाटक दी तत्वें दे अधार पर आलोचना करो।

उ०-'अल्लढ़ गोल्ली वीर सपाई' नाटक दे नाटककार नरसिंह देव जम्बाल होर न। डोगरी दा एह पैहला काव्य-नाटक सन् 1976 च प्रकाशत होआ। जम्बाल हुंदा एह नाटक पैहले बारी दूर अखल भारती डोगरी लेखक सम्मेलन दे मौके पर 12 जनवरी 1975 गी गुलाव भवन जम्मू दे मंच पर खेड़ेआ गेआ हा। एह नाटक डुग्गर दी मशहूर लोक-गाथा कुंजू चैचलों दे अमर प्रेम पर आधारत ऐ। नाटक च श्रृंगार रस दी प्रधानता ऐं इस च द'ऊ प्रेमियें दे सच्चे प्रेम दा सुंदर चित्रण नाटककार नै बड़े चित्र छूहने ढंगे कन्नै कीते दा ऐ।

1. कथानक :- डुग्गर च प्रचलित लोक गाथा कुंजू चैचलों पर अधारत 'अल्लढ़ गोल्ली वीर सपाई' दा कथानक कुंजू चैचलों दी मौती परैत शुरू होंदा ऐ। नाटक च श्रृंगार रस दी प्रधानता ऐ। फलैश-बैक राहें नाटक दा कथानक दौनें प्रेमियें दी रोज रातीं चोरी-चोरी मिलने कन्नै बड़े सिलसलेबार ढंगे नै अग्गें बधादा जंदा ऐं। राजे दे हुकमें च बज्जे दा कुंजू लामां पर जंदा ऐ ते उत्थें उसदे वीर-गति गी प्राप्त होने परैत चैचलों दे वियोग दी इन्तहा सामनै औंदी ऐ। नाटक दी कथावस्तु उसलै चरमसीमा पर पुजदी ऐ जिसलै चैचलों, कुंजू दा बिछोड़ा नेई जरी सकदी ते खीर इक दिन मजबूर होइयै च धाल मारियै आत्म-हत्या करी लैंदी ऐ। उसी विश्वास ऐ जे मौती परैत ओह दमें आपूं चै मिली जाडन। नाटक दियां एह पंक्तियां दिक्खो :-

"करो शिंगार छ्हारें नै दिलै दा कमल खिड़ना ऐ
सजाओं डोला तारें नै में हुन कुंजू गी मिलना ऐ।
सुहाग हुन गाओ तुम लैहरो मेरा डोला ऐ जा करदा
विदा कर धरतिये मिक्की मेरा कुंजू बुला करदा।"

नाटक च लोग गीत दी पंक्तियें गी बार-बार दुहराया गेदा ऐ। जिस कन्नै कथावस्तु च इक क्रम बने दा रैहदां ऐ ने कथानक मठोंदा जंदा ऐ। नाटक दा अंत दुखांत होंदे होई बी सुंदर ते चित्र छूहने आहला ऐ।

2. पात्र चरित्र-चित्रण :- नाटकवार नै पात्रें दे चरित्र दा निर्माण बड़े कलात्मक ढंगे कन्नै कीते दा ऐ। नायक कुंजू ते नायिका चैचलों दी मनोदशा, उंदी बेबसी ते लचारी गी रचनाकार नै बड़ी मार्मक तरीके नै दृश्याए दा ऐ। नाटक च कुल पंज पात्र गै समनै औंदे ना। कुंजू, चैचलों, राजा, चैचलों दी रहेली ते राजे दा सपाई।

ਕੁੰਜੂ :- ਕੁੰਜੂ ਨਾਟਕ ਦਾ ਨਾਯਕ ਹੈ। ਜੋ ਇਕ ਸਚਵਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਹੋਨੇ ਦੇ ਕਨੈ ਇਕ ਵੀਰ ਸਪਾਈ ਬੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਓਹ ਅਪਨੇ ਧਾਰ ਦੀ ਖਾਤਰ ਕੋਈ ਬੀ ਕੁਬਾਨੀ ਦੇਈ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਦੂਰੂ ਬਕਖੀ ਅਪਨੀ ਧਰਤੀ ਮਾਂ ਦੀ ਰਖ਼ਾ ਕਰਨੇ ਲੇਈ ਬੀ ਹਰ ਪਲ ਤਧਾਰ ਹੈ। ਓਹ ਰਾਜੇ ਦੀ ਗੋਲੀ ਚੈਂਚਲਾਂ ਗੀ ਮਨੇ ਥਮਾਂ ਚਾਂਹਦਾ ਹੈ ਪਰ ਖੀਰ ਦੇਸੈ ਦੀ ਰਖ਼ਾ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਵੀਰਗਤਿ ਗੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਚੈਂਚਲੋ :- ਚੈਂਚਲਾਂ ਨਾਟਕ ਦੀ ਨਾਯਿਕਾ ਤੇ ਕੁੰਜੂ ਦੀ ਸਚਵੀ ਪ੍ਰੇਮਿਕਾ ਹੈ। ਓਹ ਰਾਜੇ ਦੀ ਗੋਲੀ ਹੈ ਤੇ ਮੈਹਲੋਂ ਦੀ ਚਾਰ ਦਿਵਾਰੀ ਚ ਕੈਦ ਇਕ ਬੇਬਸ ਸੁਨਦਰ ਨਾਰੀ ਹੈ। ਜੇਹੜੀ ਅਪਨੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਕੁੰਜੂ ਗੀ ਮਨੇ ਥਮਾਂ ਚਾਂਹਦੀ ਹੈ। ਓਹ ਲਾਮਾਂ ਜਾਂਦੇ ਕੁੰਜੂ ਅਗੋਂ ਅਪਨੇ ਧਾਰ ਦੀ ਕੋਈ ਦਵਾਰ ਨੇਈ ਖੱਡੇਰੀ। ਤੇ ਉਸੀ ਅਪਨਾ ਫਰਜ਼ ਨਿਭਾਨੇ ਆਸਤੈ ਖੁਣੀ—ਖੁਣੀ ਵਾਨੈ ਪਰ ਜਾਨ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜਿਸਲੈ ਉਸੀ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਜੇ ਕੁੰਜੂ ਲੜਾਈ ਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਈ ਗੇਆ ਹੈ ਤਾਂ ਓਹ ਉਸਦੇ ਬਿਛੇਡੈ ਚ ਬਤੋਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਦਰਧਾ ਚ ਛਾਲ ਮਾਰਿਥੈ ਅਪਨੇ ਪ੍ਰਾਣ ਦੇਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਸੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਜੋ ਇਕ ਦਿਨ ਤੁਹਾਨੇ ਦੌਨੇ ਦਿਯਾਂ ਰੂਹਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲੀ ਜਾਡਨ।

ਰਾਜਾ :- ਨਾਟਕ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਪਾਤਰ ਰਾਜਾ ਹੈ। ਜੇਹੜਾ ਪੈਹਲੋਂ ਤੇ ਕੁੰਜੂ ਤੇ ਚੈਂਚਲੋ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਗੀ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨੇਈ ਕਰਦਾ ਤੇ ਕੁੰਜੂ ਗੀ ਢਰਾਂਦਾ—ਧਮਕਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਕੁੰਜੂ ਦੇ ਅਟਲ ਨਿਸਚੇ ਤੇ ਸਚ੍ਚੇ ਧਾਰ ਗੀ ਦਿਕਖੀ, ਲਾਮਾਂ ਪਰਾ ਪਰਤੋਈ ਔਨੈ ਪਰ ਕੁੰਜੂ ਗੀ, ਅਪਨੇ ਹਥਾਂ ਚੈਂਚਲਾਂ ਸੌਂਪਨੇ ਦਾ ਵਚਨ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਸਪਾਈ :- ਏਹ ਰਾਜੇ ਦਾ ਦੁਆ ਸਪਾਈ ਹੈ ਤੇ ਕੁੰਜੂ ਦਾ ਸਾਥੀ ਬੀ। ਪਰ ਪਕਕਾ ਸੁਆਰੀ ਤੇ ਕਪਟੀ ਹੈ। ਓਹ ਕੁੰਜੂ—ਚੈਂਚਲਾਂ ਦੇ ਧਾਰ ਚ ਕੋਈ ਅੜਚਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਤੇ ਚੈਂਚਲੋਂ ਕਨੈ ਜੋਰ — ਜਬਰਦਸ਼ੀ ਦੇ ਸੌਕੇ ਤੁਪਦਾ ਰੌਹਦਾ ਹੈ। ਓਹ ਬਜੀਰੇ ਗੀ ਪੈਸੇ ਦੇਇਥੈ ਬਮਾਰੀ ਦਾ ਭਾਨਾ ਕਰਿਥੈ ਲਾਮਾ ਪਰ ਬੀ ਨੇਈ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਚੈਂਚਲਾਂ ਤੇ ਉਸਦੀ ਰਹੇਲੀ ਗੀ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਦਾ ਰੌਹਦਾ ਹੈ।

ਝੇਲੀ :- ਚੈਂਚਲਾਂ ਦੀ ਰਹੇਲੀ ਰਾਜਮੈਹਲੋਂ ਦੀ ਦੂਰੂ ਗੋਲੀ ਹੈ। ਓਹ ਕੁੰਜੂ—ਚੈਂਚਲਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਬਾਰੇ ਸਥ ਜਾਨਦੀ ਹੈ। ਤੇ ਸਮੇਂ—ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਚੈਂਚਲਾਂ ਗੀ ਸਮਝਾਂਦੀ ਬੀ ਰੌਹਦੀ ਹੈ।

3. ਸਂਵਾਦ :- 'ਅਲਲਾਡ ਗੋਲੀ ਵੀਰ ਸਪਾਈ' ਨਾਟਕ ਡੋਗਰੀ ਦਾ ਪੈਹਲਾ ਕਾਵਿ—ਨਾਟਕ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਸਂਵਾਦ ਭਾਵਪੂਰਣ, ਰਸਪੂਰਣ ਤੇ ਚਿਤ ਛੂਹਨੇ ਨ। ਨਾਟਕ ਚ ਬਾਹਰੀ ਸਮਾਜਕ ਪਾਰਿਥਿਤਿਯੋਂ ਦੇ ਥਾਹਰ ਆਤਮਿਕ ਸੰਘਰਥ ਦੀ ਸੂਖਮਤਾ ਮਤੀ ਹੈ। ਬਡੀ ਜਗਹੋਂ ਕੋਮਲ ਭਾਵ ਕਾਵਿਤਮਕ ਰੂਪੈ ਚ ਮਨੈਂ ਗੀ ਛੂਹੀ ਜਾਂਦੇ ਨ। ਨਾਟਕ ਚ ਲੌਹਕੇ— ਬਡੇ ਸੰਵਾਦੇ ਚ ਨਾਟਕੀ ਤਤਵੇ ਤੇ ਕਾਵਿ— ਤਤਵੇ ਦਾ ਸਰੋਖਡ ਮੇਲ ਹੋਏ ਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਤੌਰਾ ਪਰ ਕਿਸ਼ ਇਕ ਸਂਵਾਦ ਇਸ ਚਾਲੀ ਨ:

ਕੁੰਜੂ :- ਮੈਂ ਕਿਸ਼ ਨੇਈ ਬਿਨ ਤੇਰੈ ਜਿਂਦੇ ਮੈਂ ਦੀਧਾ ਰੋਸੀ ਤੁੰ ਏਂ
ਮੈਂ ਇਕ ਬੇਜਾਨ ਸੂਰਤ ਆਂ ਮੇਰੀ ਰੂਹ ਜਿਨਦਗੀ ਤੁੰ ਏਂ।।

ਚੈਂਚਲੋ :- ਨਿੰ ਦੇ ਬਡਿਧਾਈ ਏਹ ਮਿਕਕੀ ਕਿਸੀ ਇੰਨਾ ਬਨਾ ਕਰਨਾ
ਮੇਰਾ ਰਾਂਗ—ਰਾਂਗ ਚ ਤੁੰ ਕੁੰਜੁਆ ਨਮੀ ਧੱਕਨ ਜਗਾ ਕਰਨਾ।।

ਨਾਟਕ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਗੈ ਕੁੰਜੂ—ਚੈਂਚਲਾਂ ਰਾਹੋਂ ਲੋਕ ਗੀਤ ਦੇ ਇਨ੍ਹੇ ਮਾਰਮਕ ਬੋਲੇ ਕਨੈ ਹੋਂਦੀ ਹੈ—

ਚੈਚਲੋਂ :- ਅੜ੍ਹੀ-ਅੜ੍ਹੀ ਰਾਤੀਂ ਮਨ ਆਂਦਾ ਕੁੱਜੁਆ
ਪੱਜ ਭਰਿਧਾਂ ਬੰਦੂਕਾਂ ਹੋ
ਮੇਰਿਧੇ ਜਿਂਦੇ, ਪੱਜ ਭਰਿਧਾਂ ਬੰਦੂਕਾਂ ਹੋ.....

ਕੁੱਜੂ :- ਅੜ੍ਹੀ-ਅੜ੍ਹੀ ਰਾਤੀਂ ਅਸੋਂ ਔਨਾ ਚੈਚਲੋ
ਕੇਹ ਕਰਨਾ ਏ ਲੋਕਾਂ ਹੋ,
ਮੇਰਿਧੇ ਜਿਂਦੇ, ਕੇਹ ਕਰਨਾ ਏ ਲੋਕਾਂ ਹੋ।.....

ਕੁਲ ਸਾਝੈ ਏਹ ਗਲਾਧਾ ਜਾਈ ਸਕਦਾ ਏ ਜੇ ਨਾਟਕ ਦੇ ਸ਼ਵਾਦੇ ਚ ਜਿਥੋਂ ਸੁਂਦਰ ਭਾਵ ਪਕਖ ਏ ਤਥੋਂ ਗੇ ਸਰੋਖਡ ਛਦਾਂ ਯੋਜਨਾ ਰਾਹੋਂ ਇਕ ਸੁਂਦਰ ਚਿਤ੍ਰ ਅਕਖੀ ਅਗੋਂ ਆਈ ਖੜ੍ਹਾਂਦਾ ਏ।

4. ਅਭਿਨਿਧਾਨ :- ਅਭਿਨਿਧਾਨ ਨਾਟਕ ਦੇ ਸ਼ੁਤਰਪੂਰਣ ਤਤਿਆਂ ਚਾ ਇਕ ਏ। ਜਨਮਾਲ ਹੋਰੋਂ ਬੀ ਇਸ ਨਾਟਕ ਗੀ ਅਭਿਨਿਧਾਨ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਨੈ ਗੇ ਲਿਖੇ ਦਾ ਏ। ਨਾਟਕ ਦਾ ਨਾਟਕ- ਵਿਧਾਨ ਆਕਰਘਕ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਪੂਰਣ ਏ। ਦ੍ਰਿਸ਼-ਵਿਧਾਨ ਬੀ ਸਪ਼ਸ਼ਟ ਤੇ ਸਰਲ ਏ। ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੇ ਨਾਟਕ ਚ ਅਭਿਨਿਧਾਨ ਸਰਬਂਧੀ ਕੇਈ ਅਭਿਨਿਧਾਨ ਸ਼ੁਕੰਤ ਬੀ ਦਿਤੇ ਦੇ ਨ। ਅਸਲ ਚ ਨਾਟਕ ਇਕ ਸਮੂਹ ਦੀ ਕਲਾ ਏ। ਇਸ ਆਸਟੈ ਜਿਥੋਂ ਇਕ ਪਾਸ੍ਸੇ ਅਭਿਨਿਧਾਨ ਕੁਸ਼ਲ ਅਭਿਨੇਤਾਏਂ, ਅਭਿਨੇਤਰੀਏਂ, ਨਿਰਦੇਸ਼ਕਾਂ, ਸੰਚਾਲਕਾਂ ਦੀ ਲੋਡ ਹੋਂਦੀ ਏ ਤਾਂ ਦੁਏ ਪਾਸ੍ਸੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੀ ਬੀ ਖਾਸ ਮੂਮਿਕਾ ਹੋਂਦੀ ਏ। ਕਿ ਜੇ ਏਹ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਆਸਟੈ ਗੈ ਰਚੇਅਾ ਤੇ ਖੇਡੇਅਾ ਜਾਂਦਾ ਏ। ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਨੈ 'ਅਲਲਡ ਗੋਲੀ ਵੀਰ ਸਪਾਈ' ਨਾਟਕ ਚ ਢੁਗਗਰ ਦੀ ਇਕ ਅਮਰ ਪ੍ਰੇਮ- ਗਾਥਾ ਗੀ ਰਚਨਾਕਾਰ ਨੈ ਬੜੀ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਕਨੈ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਤੇ ਪਾਠਕਾਂ ਸਾਮਨੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨੇ ਦੀ ਬੇਮੇਲ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤਾ ਦੀ ਏ।

5. ਵਾਤਾਵਰਣ ਚਿਤ੍ਰਣ :- ਕੁੱਜੂ ਚੈਚਲੋਂ ਦੇ ਅਮਰ ਪ੍ਰੇਮ ਪਰ ਅਧਾਰਤ ਲੋਕ-ਗਾਥਾ ਦਾ ਢੁਗਗਰ ਦੇ ਜਨਮਾਨਸ ਚ ਬੜਾ ਟਕੋਹਦਾ ਥਾਹਰ ਏ। ਤੇ ਰਚਨਾਕਾਰ ਨੇ ਬੀ ਇਸ ਰੋਮਾਂਟਿਕ ਕਹਾਨੀ ਨੇ ਜੁਡੀ ਦਿਧੋਂ ਘਟਨਾਏਂ ਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਾ ਬੜਾ ਸੁਂਦਰ ਚਿਤ੍ਰ ਖਿਚ੍ਚੇ ਦਾ ਏ। ਸਮੂਲਚੇ ਨਾਟਕ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਸ਼੍ਰੰਗਾਰਿਕ ਤੇ ਰੋਮਾਂਟਿਕ ਏ। ਇਤਿਹਾਸਕ ਤਤਿਆਂ, ਘਟਨਾਏਂ ਕਨੈ ਇਸਦਾ ਕੋਈ ਸਰਬਂਧ ਨੈਈ ਮਿਲਦਾ। ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੈ ਇਸ ਚ ਦਰੇਧਾ, ਲੈਹ੍ਰੋਂ ਝੌੰਗਰੇ ਰੁਕਖੋਂ, ਚਨਨ-ਚਾਨਨੀ, ਪਰਵਤੋਂ, ਆਦਿ ਪ੍ਰਾਕ੃ਤਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਣਾਂ ਦਾ ਬੜਾ ਸਜੀਵ ਵਰਣਨ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਜੇਹੜਾ ਜਨਮਾਲ ਹੁੰਦੇ ਸਮੂਦਰ ਕਲਾ-ਕੌਸ਼ਲ ਦਾ ਗੈ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦਿੰਦਾ ਏ। ਨਾਟਕ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾ, ਪਾਤ੍ਰੇ ਦੇ ਨਾਂ, ਚਰਿਤ੍ਰ ਆਦਿ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਦੇਨ ਮਤਾਬਕ ਨ। ਸਾਰੋਂ ਪਰ ਅਪਨੇ ਜੁਗੈ ਦੀ ਟਕੋਹਦੀ ਛਾਪ ਨਰਜੀ ਆਂਦੀ ਏ। ਥਾਹਰ- ਥਾਹਰ ਪਰ ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੇ ਸੁਂਦਰ ਸ਼੍ਰੰਗਾਰਿਕ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਜਿਧਾਂ-

ਕੁੱਜੂ :- ਨਿੰ ਬਨ ਇਨ੍ਨੀ ਕਠੋਰ ਅਡਿਧੇ ਸਦਾ ਤੁੰ ਟਾਲਨੀ ਇਧਾਂ
ਨਸ਼ੀਲੀ ਚਾਨਨੀ ਠੰਡੀ ਸਿਗੀ ਕੈ ਜਾਲਨੀ ਇਧਾਂ।

ਚੈਚਲੋਂ - ਕਿਸੀ ਏਹ ਤੋਹਮਤਾਂ ਲਾਨਾਂ ਕੇਹਡੀ ਮਾਫ਼ੀ ਮੌਂ ਕੀਤਾ ਏ
ਦਿਲੈ ਦੀ ਜਿਨ੍ਹੂ ਦੀ ਦੁਨਿਆ ਤੇਰੇ ਹਥਿਆਂ ਚ ਦਿਤੀ ਏ।
ਤੇਰੇ ਰੰਗੇ ਰਾਂਗੋਈ ਗੇਈ ਆਂ ਭਲਾ ਹਿਰਖੀ ਨਸ਼ਾ ਚਢ੍ਹਿਆ
ਬਸ਼ਕਕ ਲਭਦੇ ਨ ਦੋ ਜੁਸ੍ਸੇ ਵ ਰੁਹ ਦੈਨੈ ਚ ਇਕ ਅੜਧਾ॥ (ਸਫਾ-13)

6. ਭਾਸ਼ਾ-ਰੈਲੀ :- ਏਹ ਨਾਟਕ ਢੋਗਰੀ ਦਾ ਪੈਹਲਾ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਏ। ਇਸਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਰਲ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਪੂਰਣ

ऐ। नाटककार ने इस दी भाशा च शब्दावली ते छंद योजन बक्खी खास ध्यान दित्ते दा ऐ। ते इस नाटक च भाव, रस ते अभिव्यक्ति एह त्रैवे गुण साफ द्रिश्टीगोचर होंदे न। भावें ते प्रसंगें अनुसार भाशा च बी बदलाव साफ नज़री आँदा ऐ। जित्थें प्रेम ते श्रृंगारक प्रसंगें च पात्रे दी भाशा कोमल ते सरल ऐ ते उत्थें गै वीर-रस प्रधान प्रसंगें च ओजगुण बी साफ लभदा ऐ। जियां :-

कुंजू- समां बे-सुद्ध नशें भरया एह कु'न मस्ती ऐ डोहलै दा
शराबी जन नजारें नै केह हिरखी भेत खोल्लै दा।

वैचलों- नजारें पर समें पर इस दिलै पर कुसगी काबु ऐ
नशे भरेआ सन्हेआ तुं एहू सब तेरा गै जादू ऐ। (सफा-12)

कुंजू- युआडे आस्तै मालक अस एह जिंद जान लाई देगे
जां देसे तै मेरी मिटगे जां बैरी गी मटाई देगें।
ओह दिक्खो रात पेई ढाला सवैरै कूच करना ऐ
एह जानै उपरै आहला कु'न जीना जां मरना ऐ। (सफा-29)

लोक भाशा दे कन्नै-कन्नै ठेठ डोगरी शब्दें दी बरतून बी इस नाटक दी विशेषता ऐ। जियां-

रागड़ा, तरारा, दुराड़ी, बराग, बतूरी, इसदे इलावा हुकम, दिलदार, जात, जुलफ, रोशनी, खुदा, प्यासा आदि उर्दू शब्दे दी बरतून बी खासी नज़र आँदी ऐ। कुतै-कुतै ते खुआनें दा प्रयोग काव्यात्मक भाशा च जडे दे न'गें साहीं बझाँदा ऐ। जियां:-

मुहाबरे दा प्रयोग -

“आ इथूं दा चली चलै निं इसलै लायां मुह कुंजू।” (सफा-21)

“हिरख ओह रोग डाहडा थां-कुथां पेई जंदी खेह खानी।” (सफा-23)

“हुन इक्के चारा बाकी ऐ उदे नै लोहा लैता जा।” (सफा-29)

“इसी गै लौनी लग्गी दी बनेदा सारें दा राखा।” (सफा-28)

“इदै सिर पर सुआह कुंजू कुदे नै लाए दा रागड़ा।” (सफा-28)

“तुं रोगी कीरने पागी गड़ाके मारी में हस्सड़।” (सफा-16)

उद्देश्य:- समें दी धूडै हेठ लुप्त होंदे जा करदे लोक साहित्य दे अनमोल खजाने गी अपनी कान्नी राहें सम्हाली संवारियै दर्शकें ते पाठकें अग्गे पेश करना गै नाटककार दा। मुक्ख उद्देश्य रेहा ऐ। पर दूर्व बक्खी अज दे इस आधुनिक युग च जुआन पीड़ी गी इक सच्चे-सच्चे ते अमर प्रेम कन्नै रुबरु कराना ते एह समझना बी ऐ जे प्यार दिमाग दी नेई दिलै दी चीज ऐ। ते एह जिस्में दा नेई रुहें दा मेल होंदा ऐ।

मुख्सर तौरा पर ऐ गलाया जाई सकदा ऐ जे ‘नरसिंह देव जम्बाल’ हुंदा एह नाटक डोगरी लोक गीतें

ਦੇ ਨਾਯਕ ਨਾਯਕਾ ਦੀ ਪਰਮਪਰਾ ਗੀ ਗੈ ਅਗੋਂ ਬਧਾਨੇ ਆਹਲਾ ਸ਼੍ਰੁਂਗਾਰ ਰਸ ਪ੍ਰਧਾਨ ਇਕ ਰੋਮਾਂਟਿਕ ਨਾਟਕ ਐ। ਏਹ ਨਾਟਕ ਫ਼ਾਡੀ—ਕਲਮ ਦੀ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਹਥਿੰਗ ਬਨੀ ਦੀ ਤਸਵੀਰੇਂ ਸਾਹੀਂ ਅਪਨੇ ਆਪ ਇਕ ਭਾਵ ਤੇ ਰਸ ਗੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਏਂ ਏਂ ਡੋਗਰੀ ਦਾ ਪੈਹਲਾ ਕਾਵਿ—ਨਾਟਕ ਹੋਣੇ ਕਰੀ ਅਪਨਾ ਸਾਹਿਤਿਕ ਮੁੱਢਲੀ ਰਖਦਾ ਐ।

੦੦੦

प्रश्न— नरसिंह देव जम्बाल हुंदे व्यक्तित्व ते कृतित्व पर रोशनी पाओ।

उत्तर— बहुमुखी प्रतिभा दे मालक नरसिंह देव जम्बाल हुंदा डोगरी साहित्य च इक टकोहदा थाहर ऐ। ओह इक स्याने कवि, सोहगे कहानीकार, सरोखड़ नाटककार, सफल उपन्यासकार, मूर्तिकार ते चित्रकार दे इलावा कुशल अभिनेता बी हैन।

जम्बाल हुंदा जन्म 28 फरवरी 1931 ई० च जम्मू दे भलवाल ग्रां० च होआ। इंदे पिता जी दा ना श्री शामसिंह हा। इंदी मुंडली पढ़ाई ग्रां दे प्राईमरी स्कूलै च गै होई। 1945 च इ'ने पंजाब यूनिवर्सिटी लहौर थमां दसमीं पास कीती। फही एह रियासती फौजा च भरथी होई हो। ते फही किश घिर मगरा पुलसा च उठी आए। ते सन् 1986 च बतौर डी.एस.पी. रटैर होए। इंदी शानदार पुलस सेवाएं खातर इ'नेगी राष्ट्रपति पुलस मैडल कन्नै समानित बी कीता गेआ। नौकारी दोरान इंदा पढ़ना लिखना बरोबर जारी रेहा। रिटायर जीन च बी एह साहित्य सिरजना च व्यस्त रोहदे न। ते डोगरी साहित्य गी रचनाएं कन्ने समृद्ध करा करदे न। जम्बाल होरें अपनी अनथक्क साधना दे बल पर डोगरी साहित्य दी हर विधा गी अपनियें रचनाएं कन्नै सुआरेआ—सजाया ते बक्ख—बक्ख कला खेतरें च अपना बनाया ऐ। कवता, कहानी, गज़ल, उपन्यास, नाटक, साहित्य आलोचना आदि दे कन्नै—कन्नै मूर्तिकला ते चित्रकला दे खेतरै च बी जम्बाल हुंदा नां० बड़े फखर कन्नै लैता जंदा ऐ। इंदियें रचनाएं दा ब्यौरा इस चाल्ली ऐ:-

कविता संग्रह:-

1. नमीं कविता नमें रस्ते
2. शमां जलै की धड़की— धड़की (गज़ल संग्रह)
3. कोरज
4. सगात
5. बुनतर (गज़ल संग्रह)
6. मोतिया खलारै खुशबू (गीत संग्रह)

कहानी संग्रह:-

1. धुखदे गोहटे
2. चाननी दा सेक
3. मेरा देस मेरे लोक

4. युगवाणी

उपन्यासः-

1. सांझी धरती बखले माहनू
2. क'न्नी बरसांत
3. चरखड़ी
4. बिन कंधे कोठा

नाटकः-

1. मण्डलीक	2. आन—मर्यादा
3. अल्लाड गोल्ली वीर सपाई	4. चौसर (एकांकी)
5. पिंजरा	6. कौड़े घुट्ट
7. सरकार	8. रामलीला
9. पंजतारा (रेडियो नाटक)	10. धारा गूंजी पेइयां
11. देवयानी	12. देव पुत्र
13. मल्लिका	14. समा—कुसमां
15. बिसियर	16. भगवान परशुराम
17. त्रिफला (त्र'ऊं नाटकें दा संग्रहै)	

इसदे इलावा इ'नें 'समकालीन डोगरी कविता' दा सम्पादन बी कीते दा ऐ।

समान

1. जमू कश्मीर कल्चरल अकैडमी पासेआ बैस्ट बुक अवार्ड –
 1. कोरज
 2. सांझी धरती बखले माहनू
 3. रामलीला
 4. पंजारा
2. साहित्य आकादेमी आसेआ1978च 'सांझी धरती बखले माहन' उपन्यास पर पुरस्कार।

नरसिंह देव जम्बाल बतौर नाटकार

डोगरी नाटक साहित्य च नरसिंह देव जम्बाल हुंदा बड़ा मता योगदान ऐ। उ'ने डोगरी भाशा गी लगभग 20–22 नाटक देइयै नाटक देइयै नाटक विधा गी सग्गोसार कीता ऐ।

मंडलीक – जम्बाल हुंदा पैहला नाटक 1972ई0 च प्रकाशत होआ। नाटक दा आधार राजा मण्डलीक दी बार ऐ। मण्डलीक दी गाथा साढ़े दुग्गर ते राजस्थान च बड़ी मशहूर ऐ। नाटक च लेखक नै नाग जातियें दी आपसी लड़ाई दा शैल चित्रण कीते दा ऐ।

आन—मर्यादा – एह नाटक 1975 च प्रकाशत होआ। जम्बाल हुंदा एह नाटक भारत पाक युद्ध पर

ਅਧਾਰਤ ਏ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੇ ਹਰ ਪੈਹਲੂ ਚ ਦੇਸ਼ ਭਕਿਤ ਸਾਫ ਝਲਕਦੀ ਏ। ਇਸ ਚ ਖੜਕ ਸਿੰਹ ਇਕ ਐਸਾ ਰਿਟਾਰ्ड ਫੌਜੀ ਏ ਜੇਹੜਾ ਅਪਨੀ ਆਨ—ਮਰਧਾ ਇਸੈ ਚ ਸਮਯਦਾ ਏ ਜੇ ਓਹਦਾ ਭਗੋੜਾ ਫੌਜੀ ਪੁਤਰ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਹ ਪਰਤਿਯੈ ਯੁਦਘ ਚ ਲਵੈ। ਤੇ ਬਾਦ ਚ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਹ ਅਪਨੇ ਘ੍ਯੋ ਦੀ ਸਿਕਖਮਤ ਲੇਇਧੈ ਬਡੀ ਛਾਦਰੀ ਕਨੈ ਲਡਦਾ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਈ ਜਂਦਾ ਏ।

ਅਲਲਾਡ ਗੋਲੀ ਵੀਰ ਸਪਾਈ : ਇਹ ਨਾਟਕ ਬੀ 1975 ਚ ਗੈ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਆ। ਜਮ਼ਾਲ ਹੁੰਦਾ ਇਹ ਨਾਟਕ ਮਝੂਰ ਡੋਗਰੀ ਲੋਕ ਗਾਥਾ ਕੁੰਜੂ—ਚੈਂਕਲੋ ਪਰ ਅਧਾਰਤ ਏ। ਇਹ ਡੋਗਰੀ ਦਾ ਪੈਹਲਾ ਕਾਵਿ—ਨਾਟਕ ਏ।

ਸਰਕਾਰ — ਨਰਸਿੰਹ ਦੇਵ ਜਮ਼ਾਲ ਹੁੰਦਾ ਇਹ ਨਾਟਕ ਸਨ् 1985 ਚ ਛਪੇਆ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਦਾ ਕਥਾਨਕ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਬੀਰ ਸਿੰਹ ਹੁੰਦੇ ਜੀਵਨ, ਸ਼ਖਸੀਧਤ, ਸ਼ਾਸਨਕਾਲ ਤੇ ਨੀਤਿਧੈ ਪਰ ਅਧਾਰਤ ਏ। ਤੇ ਇਹ ਉਸ ਬੇਲਲੇ ਦੇ ਜਨ—ਜੀਵਨ, ਸਮਾਜ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਇਸ ਝਲਕ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਏ।

ਪਿੰਜਰਾ— ਸਨ् 1984 ਚ ਛਪਨੇ ਆਹਲਾ ਜਮ਼ਾਲ ਹੁੰਦਾ ਇਹ ਨਾਟਕ ਪਲਿਸ਼ਰਜ਼ ਤੇ ਹੋਰ ਇਧੈ ਜਨੇਹੀ ਦੂਝੈ ਏਜੈਸਿਯੋ ਆਸੇਆ ਹੋਨੇ ਆਹਲੇ ਲੇਖਕ—ਵਰਗ ਦੇ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਦੀ ਤਰਜਮਾਨੀ ਕਰਦਾ ਏ।

ਕੌਡੇ ਘੁਟਟ — ਸਨ् 1985 ਚ ਛਪਨੇ ਆਹਲਾ ਨਰਸਿੰਹ ਦੇਵ ਜਮ਼ਾਲ ਹੁੰਦਾ ਇਹ ਨਾਟਕ ਇਕ ਸਮਸਥਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਨਾਟਕ ਏ। ਇਹਦੇ ਪਾਤ੍ਰੋਂ ਚ ਪਦਮਾ, ਰਸਣ, ਧੋਗਧਾਨ ਤੇ ਸੇਠ ਧਨਪਤ ਸ਼ਾਮਲ ਨ। ਇਹ ਨਾਟਕ ਅਜੈ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾ ਪਦਵਿ ਗੀ ਨਿਰਥਕਤਾ ਗੀ ਧਥਾਰਥ ਰੂਪ ਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗੇਦਾ ਏ।

ਰਾਮਲੀਲਾ — ਸਨ् 1987 ਚ ਨਰਸਿੰਹ ਦੇਵ ਜਮ਼ਾਲ ਹੁੰਦਾ ਸਤੇ ਅਂਕੋਂ ਪਰ ਅਧਾਰਤ ਨਾਟਕ ਰਾਮਲੀਲਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਆ। ਅਪਨੇ ਆਕਾਰ ਤੇ ਵਿਸ਼ਤਾਰ ਚ ਇਹ ਡੋਗਰੀ ਦਾ ਸਾਰੋਂ ਥਮਾਂ ਬਢ਼ਦਾ ਨਾਟਕ ਏ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਗੀ ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੈ ਤੁਲਸੀ ਰਾਮਾਯਣ ਸ਼ਾ ਗੈ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਇਧੈ ਲਿਖੇ ਦਾ ਏ।

ਧਾਰਾਂ ਗ੍ਰੂਜੀ ਪੇਇਧਾਂ — ਨਰਸਿੰਹ ਦੇਵ ਜਮ਼ਾਲ ਹੁੰਦਾ ਇਹ ਨਾਟਕ ਸਨ् 2001 ਚ ਛਪੇਆ। ਨਾਟਕ ਦੇ ਮੁਕਖ ਪਾਤ੍ਰੋਂ ਚ ਡਾ. ਸੁਦੀਪ ਤੇ ਦੁਰਗਾ ਨ। ਇਹ ਨਾਟਕ ਇਕ ਐਸੇ ਫਾਡੀ ਗ੍ਰਾਂਡ ਦਾ ਧਥਾਰਥ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਕਰਦਾ ਏ, ਜਿਥੈ ਸ਼ਿਕਾ ਦੀ ਲੋਡ ਅਜੈ ਨੇਈ ਪੁਜ਼ੀ। ਉਤ੍ਥਨ ਦੇ ਲੋਕ ਅਨਪੰਡ ਹੋਨੇ ਦੇ ਕਨੈ—ਕਨੈ ਅੰਧਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਬੀ ਹੈਨ। ਓਹ ਅਪਨਾ ਜੀਵਨ ਬਜ਼ਿਏ ਤੇ ਉਸਦੇ ਗੁਰਾਂ ਅਧੀਨ ਗਯਾਨੇ ਚ ਗੈ ਖੁਣੀ ਮਸੂਸਦੇ ਨ।

ਦੇਵਧਾਨੀ — ਪੈਰਾਣਕ ਕਥਾ ਪਰ ਅਧਾਰਤ ਜਮ਼ਾਲ ਹੁੰਦਾ ਦ'ਊ ਨਾਟਕੋਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰੇਹ ਦੇਵਧਾਨੀ 2002 ਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਆ। ਇਹਦੇ ਚ 'ਦੇਵਧਾਨੀ' ਤੇ 'ਅਪਨੇ ਜਾਲ ਸ਼ਕਾਰ ਬੀ ਆਪੂ' ਦੋ ਨਾਟਕ ਸਂਕਲਤ ਨ। ਇਹ ਦੋਏ ਨਾਟਕ 'ਮਤਿਧੁਪੁਰਾਣ' ਚ ਸ਼ਾਮਲ ਇਕ ਪੈਰਾਣਕ ਕਥਾ ਪਰ ਅਧਾਰਤ ਨ।

ਦੇਵਪੁਤ੍ਰ — ਜਮ਼ਾਲ ਹੁੰਦਾ ਇਹ ਨਾਟਕ ਬੀ ਸਨ् 2002 ਚ ਛਪਿਧੈ ਸਾਮਨੈ ਆਯਾ। ਇਹ ਨਾਟਕ ਧੂਨਾਨੀ ਲੇਖਕ 'ਸੋਫਕਲਿਸ' ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੰਦ ਨਾਟਕ 'ਤਡੀਅੱਸ' ਦਾ ਡੋਗਰੀ ਅੰਗੀਕਾਰਣ ਏ। ਇਹ ਨਾਟਕ ਡੋਗਰੀ ਨਾਟਕ ਸਾਹਿਤਿ ਚ ਇਕ ਨਮਾਂ ਪ੍ਰਯਾਸ ਏ ਤੇ ਡੋਗਰਾ ਪਰਿਵੇਸ਼ ਚ ਇਹ ਪੂਰੀ ਚਾਲੀ ਅੰਗੀਕਾਰਣ ਲਗਦਾ ਏ।

ਮਲਿਕਾ — ਨਰਸਿੰਹ ਦੇਵ ਜਮ਼ਾਲ ਹੁੰਦਾ 'ਮਲਿਕਾ' ਨਾਂਡ ਦਾ ਨਾਟਕ ਸਨ् 2004 ਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਆ। ਇਹ ਨਾਟਕ 'ਮੋਹਨ ਰਾਕੇਸ਼' ਦੇ ਹਿੰਦੀ ਨਾਟਕ 'ਆ਷ਾਡ ਕਾ ਏਕ ਦਿਨ' ਦਾ ਡੋਗਰੀ ਅੰਗੀਕਾਰਣ ਏ। ਨਾਟਕ ਕੇਂਦ੍ਰੀ ਪਾਤ੍ਰ 'ਮਲਿਕਾ' ਦੇ ਤਪ ਤਾਂਗ ਤੇ ਉਸਦੇ ਜੀਵਨ ਚ ਝੁਲਲਨੇ ਆਹਲੇ ਖੜਕਾਤ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਸ਼ਕਤ ਦਸਤਾਬੇਜ ਏ।

ਸਮਾਂ -ਕੁਸਮਾਂ – ਸਨ् 2004 ਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਹੋਨੇ ਆਹਲਾ ਜਮ਼ਿਆਲ ਹੁੰਦਾ ਏਹ ਨਾਟਕ ਭ੍ਰਸ਼ਟ ਵਿਵਖਥਾ ਦੇ ਪਾਲਕਾਂ ਤੇ ਫਾਂਦੇ ਖੜਿਜ਼ੈਤਰੋਂ ਦੇ ਸ਼ਕਾਰ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਧਿਆਨ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਤੇ ਨਾਟਕ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਾਤਰ ਅਪਨਾ-ਅਪਨਾ ਸਚਵ ਭੋਗਦੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਂਦੇ ਨ।

ਬਿਸਿਧਰ – ਏਹ ਇਕ ਪ੍ਰਤੀਕਾਤਮਕ ਨਾਟਕ ਹੈ। ਜਮ਼ਿਆਲ ਹੁੰਦਾ ਏਹ ਨਾਟਕ 2006 ਚ ਛਪਿੱਥੈ ਸਾਮਨੈ ਆਯਾ ਬਿਸਿਧਰ ਤੁਹਾਨੇ ਲੋਕੇ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ ਜੇਹੜੇ ਅਪਨੇ ਜਰੀਲੇ ਖੜਿਜ਼ੈਤਰੋਂ ਕਨ੍ਹੈ ਬੇਬਸ ਤੇ ਗਰੀਬ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਚ ਜੈਹਰ ਘੋਲਦੇ ਨ। ਨਾਟਕ ਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਚ ਇੰਜੀਨੀਅਰ 'ਦਲੀਪ' ਤੇ ਮਨੀਸ਼' ਫੀਨੂ ਰਾਮ ਮੁਕਖ ਨ।

ਭਗਵਾਨ ਪਰਸ਼ੁਰਾਮ: ਇਕ ਪੌਰਾਣਕ ਕਥਾ ਪਰ ਅਧਾਰਤ ਜਮ਼ਿਆਲ ਹੁੰਦਾ ਨਾਟਕ 'ਭਗਵਾਨ ਪਰਸ਼ੁਰਾਮ' ਬੀ ਸਨ् 2006 ਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਆ। ਨਾਟਕ ਚ ਭਗਵਾਨ ਪਰਸ਼ੁਰਾਮ ਦੇ ਜਨਮ ਤੇ ਜੀਵਨ ਕਨ੍ਹੈ ਜੁਡੀ ਦੀ ਹਰ ਘਟਨਾ ਗੀ ਬਡੀ ਬਰੀਕੀ ਕਨ੍ਹੈ ਬਾਂਦੇ ਕੀਤਾ ਗੇਦਾ ਹੈ।

ਤ੍ਰਿਫਲਾ – ਨਰਸਿੰਹ ਦੇਵ ਜਮ਼ਿਆਲ ਹੁੰਦਾ ਤ੍ਰਾਂ ਨਾਟਕੋਂ ਦਾ ਸਾਂਗੈਂਹ 'ਤ੍ਰਿਫਲਾ' ਸਨ् 2010 ਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਆ। ਜਿਸ ਚ 'ਭਾਈਵਾਲ', 'ਸਾਖੀਸ' ਤੇ ਓਹ ਕੁਝ ਹਾ? ਤੈ ਨਾਟਕ ਸੰਕਲਤ ਨ।

1. **ਭਾਈਵਾਲ** – ਬਾਵਾ ਜਿਤ੍ਤੀ ਦੀ ਕਾਰਕ ਪਰ ਅਧਾਰਤ ਨਾਟਕ 'ਭਾਈਵਾਲ' ਚ ਬਾਵਾ ਜਿਤ੍ਤੀ ਦੇ ਸਾਥੀ 'ਈਸੋ ਮੇਘ' ਦੇ ਕਿਰਦਾਰ ਗੀ ਉਭਾਰਨੇ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਗੇਦਾ ਹੈ।

2. **ਸਾਖੀਸ** – ਤ੍ਰਿਫਲਾ ਨਾਟਕ ਸਾਂਗੈਂਹ ਦਾ ਦੂਆ ਨਾਟਕ ਸਾਖੀਸ ਇਸ ਹਲਕਾ-ਫੁਲਕਾ ਕਾਮੇਡੀ ਨਾਟਕ ਹੈ। ਤੇ ਏਹ ਨਾਟਕ ਨਾਟਕਕਾਰੋਂ ਗੀ ਨਾਟਕ ਖੇਡਨੇ ਆਸਟੇ ਪੇਸ਼ ਆਨੇ ਆਹਲਿਅਤੋਂ ਸਮਸ਼ਾਏਂ ਪਰ ਅਧਾਰਤ ਹੈ।

3. **ਓਹ ਕੁਝ ਹਾ** – ਏਹ ਨਾਟਕ ਇਸ ਸਾਂਗੈਂਹ ਦਾ ਖੀਰਲਾ ਨਾਟਕ ਹੈ। ਏਹ ਨਾਟਕ ਗਿਰੀਸ ਕਰਨਾਡ ਦੇ ਹਿੰਦੀ ਨਾਟਕ 'ਨਾਗਮੰਡਲਾ' ਦਾ ਡੋਗਰੀ ਅੰਗੀਕਰਣ ਹੈ। ਨਾਟਕ ਦਾ ਤਾਨਾਬਾਨਾ ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਚ ਵਾਪਤ ਲੋਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸੋਂ ਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਇਕ ਮਿਥ ਗੀ ਅਧਾਰ ਬਨਾਇਆ ਰਚੇਅਾ ਗੇਦਾ ਹੈ।

ਨਰਸਿੰਹ ਦੇਵ ਜਮ਼ਿਆਲ ਹੁੰਦੇ ਡੋਗਰੀ ਨਾਟਕ ਸਾਹਿਤਿ ਚ ਇਸ ਧੋਗਦਾਨ ਗੀ ਦਿਖਦੇ ਹੋਈ ਏਹ ਸੋਹਗੈ ਗਲਾਧਾ ਜਾਈ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਪਨੀ ਧੋਗਤਾ ਤੇ ਪ੍ਰਤਿਆ ਕਨ੍ਹੈ ਡੋਗਰੀ ਨਾਟਕ ਗੀ ਸਗਗੋਸਾਰ ਤੇ ਸਮੂਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਤੇ ਅਪਨੇ ਬੇਜੋਡ ਲੇਖਨ ਕਨ੍ਹੈ ਡੋਗਰੀ ਨਾਟਕ ਸਾਹਿਤਿ ਚ ਇਕ ਟਕੋਹਦਾ ਥਾਹਰ ਬਨਾਈ ਲੈਤੇ ਦਾ ਹੈ।

लोहके जबाब आहले सुआल

प्रश्न - 'अल्लड गोल्ली बीर सपाही' नाटक दी साहित्यक म्हत्ता सिद्ध करो।

उत्तर - नरसिंह देव जम्बाल हुंदा लिखे दा 'अल्लड गोल्ली बीर सपाई' नाटक डुगर च प्रचलित मशहूर लोक गाथा कुंजू-चैंचलो पर अधारत ऐ। एह इक श्रृंगार रस प्रधान रोमांटिक नाटक ऐ। एह नाटक प्हाडी-कलम दी प्राचीन दस्ती बनी दियें निविकयें तस्वीरे साहीं गै निकका ते उंदे साहीं गै अपने आप इकै भाव ते रस गी प्रगट करदा ऐ। की जे नाटक दे संवाद सारे पद्यात्मक शैली च पेश कीते गेदे न, जिसकरी रस ते भाव होर मते घने ते दिलै गी छूहने आहले बनी जंदे न। ते इसकरी एह डोगरी दा पैहला काव्य-नाटक होने कारण, डोगरी नाटक जगत च अपना विशेष साहित्यक म्हत्तव बी रखदा ऐ।

प्रश्न - 'अल्लड गोल्ली बीर सपाही' नाटक दा उद्देश्य स्पष्ट करो।

उत्तर - लोक साहित्य डोगरा जन-जीवन ते संस्कृति दा बळा म्हतवपूर्ण हिस्सा ऐ। डुगर दे लोक-साहित्य दे इस खजाने च पता नेर्ह कुंजू-चैंचलो दी लोक-गाथा आंगर किन्ने गै श्रृंगार-रस प्रधान लोक-गीत ते लोक-गाथा ऐसे न जिंदे कन्ने कई प्रेम कथां ते कहानियां जुडी दियां न। किन्ने प्रेमियें दे हिरखी रंग खिलरे दे न। ते इयै जनेह किनै सच्चे-सुच्चे मोती समें दी घूडे हेठ दबोई, गुआची गेदे न। इस च नाटककार नै श्रृंगारक कहानी गी कुशल रंग-शिल्पी तत्वे दें संजोग कन्ने जीवनदान देने दा सफल प्रयास कीते दा ऐ।

लोक साहित्य दे इस अनमोल खजाने गी सम्हालना ते सुआरना गै नाटककार दा इस रचना पिच्छे मुक्ख उद्देश्य रेहा ऐ। इस रचना नै होरनें लेखकें, साहित्यकारें ते रंगशिल्पयें गी इस्सै चाल्ली दे प्रयास करने लेर्ह प्रेरणा देने दा कम्म बी कीता ऐ।

प्रश्न: 'अल्लड गोल्ली बीर सपाही' नाटक दी इस योजना पर लेख लिखो।

उत्तर - काव्य दी आत्मा रस गी मन्नेआ गैदा ऐ। इस द्रिश्टी कन्ने जेकर नरसिंह देव जम्बाल हुंदे नाटक 'अल्लड गोल्ली बीर सपाई' गी परखेआ जा तां एह गलाया जाई सकदा ऐ जे एह काव्य-नाटक श्रृंगार रस प्रधान इक रोमांटिक नाटक ऐ। जिस दा कथानक डुगर दी मशहूर लोक प्रेम-गाथा कुंजू-चैंचलो पर अधारत ऐ। समूलचे नाटक च नाटककार नै कुंजू-चैंचलो दे प्रेम च औने आहलियें औखे-अडऱ्यने ते मिलन- बिछोडे गी पद्यात्मक संवादे राहे श्रृंगार रस दे संजोग ते विजोग पक्खें च जिस चाल्ली पेश किते दा ऐ ओह सच्चे गै दर्शकें ते पाठकें दा मन छूटते बगैर नेर्ह रौद्रदें। हांलाकी नाटक च श्रृंगार-रस दी प्रधानता ऐ पर कुतै-कुतै पात्रे दी मनोदशा गुहाडने लेर्ह किश सहायक रसें दी बरतून होई दी द्रिश्टीगोचर होंदी ऐ।

ਸ਼੍ਰੀਗਾਰ-ਰਸ

ਸਂਜੋਗ - ਪਕਖ: ਦਰੇਆ ਦੇ ਕਨਫੈ ਸ਼ੀਤਲ ਚਾਨਨਿਧਾ ਹੇਠ ਕੁੰਜੂ-ਚੈਂਚਲੋਂ ਦਾ ਰੋਜ ਰਾਤੀਂ ਚੋਰੀ-ਚੋਰੀ ਮਿਲਨਾ ਤੇ ਹਿਰਖੈ ਦੀ ਮਸ਼ਟੀ ਚ ਮਸ਼ਟ ਹੋਇਥੈ ਇਕ -ਦੂਏਚ ਗੁਆਚੀ ਢੁਢੀ ਜਾਨੇ ਗੀ ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੈ ਜਿਸ ਰੋਮਾਂਟਿਕ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਿਥੈ ਪੇਸ਼ ਕਰਨੇ ਦੀ ਕੋਥਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ। ਓਹ ਵਾਕਿਆ ਏ ਕਾਬਲੇ ਤਾਰੀਫ ਏ। ਜਿਧਾਂ :-

ਕੁੰਜੂ : ਏਹ ਅਕਿਖਿਆਂ ਢੂਹਗਿਆਂ ਢਕਰਾਂ ਮੀਂ ਗੋਤਾ ਲਾਨ ਦੇ ਜਿੰਦੇ।
ਛਪੈਲੀ ਲੈ ਮੀ ਅਪਨੇ ਚ ਗੁਆਚੀ ਜਾਨੇ ਜਿੰਦੇ।

ਚੈਂਚਲੋ : ਛੁਡੀ ਦੇ ਨੇਈ ਤਾਂ ਮੈਜਰ ਪਾਗ ਹਰ ਇਕ ਫੁਲ ਬਾਗੈ ਦਾ
ਅਜੋਂ ਨੇਈ ਸੁਤਿਆਂ ਲੈਹਰਾਂ ਅਜੋਂ ਤੇ ਚਨਨ ਜਾਗੈ ਦਾ।।। (ਸਫਾ-13)

ਵਿਜੋਗ-ਪਕਖ: ਲਾਮਾਂ ਦੀ ਗਲਤ ਸੁਨਦੇ ਗੈ ਚੈਂਚਲੋ ਗੀ ਕੁੰਜੂ ਦੇ ਬਿਛੋਡੇ ਦਾ ਭਰ ਕਲਿਆਨ ਲਗਦਾ ਏ। ਤੇ ਓਹ ਦੁਆਸ ਹੋਈ ਦੀ ਕਿਸ ਇਧਾਂ ਗਲਾਂਦੀ ਏ :-

ਕਿਸੀ ਪਤਿਆਨਾਂ ਗਲਿੰਦੇ ਨੈ ਬਿਛੋਡਾ ਆਈ ਪੇਆ ਕੁੰਜੂ
ਖਡਾਲੀਂ ਪਤਿਆਂ ਬੀ ਨੇਈ ਜੇ ਥਹੋਡਾ ਆਈ ਪੇਆ ਕੁੰਜੂ।
ਬਛੋਡੇ ਦੇਈ ਕਰੀ ਮਿਕਕੀ ਭਾਗਾ ਤੂਂ ਚਲੀ ਜਾਗਾ
ਮੇਰੇ ਚਿਤੈ ਗੀ ਕਲਿਆਨ ਮੇਰੀ ਕਾਧਾ ਗੀ ਤਡਫਾਗਾ। (ਸਫਾ-17)

ਭਾਨਕ-ਰਸ : ਨਾਟਕ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਚ ਗੈ ਜਿਸਲੈ ਸਪਾਈ ਪੈਹਰਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋਈ ਕੁਸੈ ਭੂਤੈ ਦਾ ਭੈ ਖਾਇਥੈ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋਈ ਜਂਦਾ ਏ, ਤਾਂ ਜੋਗੀ ਕਨੈ ਉਸਦੇ ਸਂਵਾਦੇ ਚ ਇਕ ਭਰ ਸਾਫ ਝਲਕਦਾ ਏ। ਜਿਧਾ:-

ਤੇ ਪਹੀ ਜੋ ਤਾਂਦੇ ਨੈ ਬਰਤੀ ਓਹ ਇਸ ਥਾਹਰੇ ਪਰ ਖੋਂਦੀ ਨੇਈ
ਅਜੋਂ ਬੀ ਕਾਲਜਾ ਕਮੱਦੇ ਦਾ ਗਲਲ ਸੂਹਾਂ ਗਲੋਂਦੀ ਨੰਈ।
ਏਹ ਅਕਖੀਂ ਦਿਕਖੇ ਦਾ ਕਿਸਸਾ ਤੁਸੰਗੀ ਆਓ ਸਨਾਨਾ ਮੈਂ
ਬ, ਇਸ ਥਾਹਰੈ ਦਾ ਆਓ ਚਲਚੈ ਕਰੀ ਛਾਂਦੇ ਗਲਾਨਾਂ ਮੈਂ। (ਸਫਾ - 5)

ਹਾਸਥ-ਰਸ : ਨਾਟਕ ਚ ਸਪਾਈ ਦਾ ਚੈਂਚਲੋਂ ਤੇ ਉਸਦੀ ਸ਼ੇਲੀ ਕਨੈ ਹੋਏ ਦੇ ਕਿਸ ਇਕ ਸਂਵਾਦੇ ਚ ਕੁਤੈ-ਕੁਤੈ ਹਾਸਥ-ਰਸ ਦੀ ਝਲਕ ਬੀ ਸਾਫ ਲਭਦੀ ਏ। ਜਿਧਾ:-

ਸਪਾਈ : ਮੇਰੇ ਅਰਮਾਨੇਂ ਦੀ ਕਲਿਧੀ ਨਿੰ ਲਾਯੇ ਲਾਰਾ ਹੁਨ, ਛਾਂਦਾ
ਗਲਾਂਦੇ ਭੂਤ ਬਨਦਾ ਏ ਕੁਆਰੇ ਜੋ ਮਰੀ ਜਂਦਾ।

ਝੇਲੀ: ਕੁਸੈ ਬਖਲੇ ਨੈ ਗਲਲ ਕਰਨੇ ਦਾ ਪੈਹਲੇਂ ਢਾਂਗ ਸਿਕਖੀ ਲੈ
ਤੂਂ ਹੁਨ ਬੀ ਭੂਤੈ ਸ਼ਾ ਘਟਟ ਨੇਈ ਏ ਸੂਹਾਂ ਸ਼ੀਸੇ ਚ ਦਿਕਖੀ ਲੈ। (ਸਫਾ-9)

ਵੀਰ-ਰਸ : ਬਾਨੈ ਪਰ ਬੈਠੇ ਦੇ ਬੈਰੀ ਗੀ ਸੂਹ ਤੋਡ ਜਬਾਵ ਦੇਨੇ ਆਸਤੈ ਤਥਾਗ ਕੁੰਜੂ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਂਵਾਦੇ ਚ ਵੀਰ-ਰਸ ਦੀ ਝਲਕ ਦਿਕਖੋ :-

कुस ललकारेया ब'न्ने पर धरती बैन पा करदी
 सुने दा जिस घड़ी दा मैं मिगी सौ हुब्ब जा करदी।
 नकारी बेथबी गल्ले च बेला गै गुआना ऐ।
 मैं अपना हिरख इथ्यें फरज उथ्यें सब निभाना ऐ।

(सफा-27)

रोद्र-रस : राजे गी जिसलै पता चलदा ऐ जे उसदें सपाई कुंजू नै मैहलें दी इक गोल्ली कन्नै इश्क करने दी हिम्मत कीती ऐ तां उसदे रोह दा कोई ठकाना नेई रौहदा। ते ओह इक सपाई दियें गल्ले च आइयै उस थाहर आई पुजदा ऐ। जिथ्यें कुंजू चैचलों रातीं चोरी-चोरी मिलदे हैं। पर उन्ने गी उथ्यें नेई पाइयै राजा अपने सपाई गी तमशियै गलादा ऐ:-

पही दस्स ओह जोड़ी गई कुथ्यें नि पा गल्ले च तूं गल्लां
 नितां अस अपने हुकमै नै भराई देगे पोहें खल्लां।

(सफा -23)

ओह ढलो थल्लै सम्हालो नौकरी अपनी गी तस पैहलें
 ओह सालयो साडे जींदे जी बड़ो तुस रानी दे मैहलें।
 अजें अस जागदे जींदे ते जोर ऐ जोर ऐ जंधें-बाहमें च
 मजाल ऐ ईगरै जो पही पली जा साढ़ी धांमें च।

(साफ-25)

करुण-रस :- कुंजू दी मौती दी खबर सुनियै चैचलों बतोई जंदी ऐ ते उसदे दर्द दा कोई ठकाना नेई रौहदा। उसदे वेदन भरोचे इनें भावे गी लेखक नै बड़े मार्मक ढंगै नै व्यक्त करने दी कौशिश कीती दी ऐ:-

मेरी खुशियें गी सेई होंदा जे लग्गी गई नजर अपनी
 मेरी ताहगें गी डंगी गई एह होनी बनियै इक सप्पनी।

(सफा -45)

मुख्सर तौरा पर एह गलाया जाई सकदा ऐ जे जम्बाल हुंदे इस श्रृंगार रस प्रधान रोमांटिक नाटक च लगभग सारें रसें दी बरतून होई दी मिलदी ऐ। जेहड़ा नाटककार दे अनूठे कला-कौशल दा गै प्रमाण दिंदा ऐ। नाटक दे संघादें च काव्यात्मक खानगी दर्शकें ते पाठकें दी रोचकता गी कुतै टुटन नेई दिदी ते ओह मंत्रमुग्ध होइयै शुरू थमां खीर तक नाटक च डुब्बे दे रौहंदे न।

प्रश्न— 'कर्तब' एकांकी दा शीर्षक क्या एकांकी दी मूल भावना गी उजागर करदा ऐ?' इस कथन दी पुष्टि एकांकी थमां उदाहरण देखै करो।

उत्तर— 'कर्तब' एकांकी दा शीर्षक एकांकी दी मूल भावना गी उजागर करदा ऐ। जियां क स्पश्ट ऐ जे इस एकांकी दा शीर्षक कर्तब ऐ तां इसगी पढ़ने परेन्त एह स्पश्ट होई जंदा ऐ जे इस एकांकी दे सब्बे पात्र अपना-2 कर्तब नभांदे एकांकी गी गति दिंदे न।

इस एकांकी दा मूल कथानक देश-प्रेम पर अधारत ऐ। मूल कथानक दा तानाबाना भारत-चीन युद्ध पर अधारत ऐ। अमर इस एकांकी दा मुख्य पात्र ऐ। ओह बलैत थमां बैरिस्टरी पास करियै आए दा ऐ। पर उसने अपने पिता आहला लेखा इस पेशे गी नेई अपनाया। ओह बैरिस्टरी करियै बी बकालत करने दी बजाए फौजे च भर्थी होई जंदा ऐ। अजें उसदे ब्याह दियां रस्मां बी पूरियां नेई होई दियां होंदियां न जे उसगी फौजे च परतोना पौंदा ऐ। उसदी छुट्टी कैसल होई जंदी ऐ कीजे चीन ने भारत पर हमला करी दित्ता दा होंदा ऐ। सरकार छुट्टी गेदे अपने फौजियें गी बापस बुलाई लैंदी ऐ। ब्याह आस्तै छुट्टी आए दा अमर तार मिलदे गै बर्दी लान अपने कमरे च उठी जंदा ऐ। मां अमर गी ब्याह दियां दूरियां रस्मां करने ते उसगी किश दिन रुकी जाने आस्तै आखदी ऐ तां उंदे घरै दा मुंशी अपना कर्तब नभांदे होई अपनी मालकन गी रहारा-सङ्कारा दिंदा ऐ ते फौजे दी नौकरी दा धर्म चेता करांदे होई आखदा ऐ, "एहदे च अमर बाबू दा कोई कसूर नेई मालकन! फौजे दी नौकरी गै नेही होंदी ऐ। हुन बुलावा आई गेआ तां उसी टालेआ थोड़ा जाई सकदा ऐ।" मुंशी दा एह कथन उसदा उस परिवार कन्नै नेड़मा ते हेत भरोचा रिश्ता दस्सदा ऐ। ओह निस्वार्थ भाव कन्नै परिवार दे हर इस सदस्य दी स्हेई पैरवी करदा अपना कर्तब नभांदा ऐ।

अमर दी मां अमर दे फौजे च भर्थी होने दा कारण अमर दे दोस्त राजेश गी बनांदी ऐ। उसगी बुरा-भला गलांदी ऐ ते अमर दे नेई रुकने पर रोंदी ऐ। माऊ दी ममता अमर दे कर्तब अग्गे रोड़ा नेई अड़काई सकदी। इस्सै मूजब अमर माऊ गी समझांदा होई आखदा ऐ, "मां तूं समझदी की नेई। इस बेल्लै देसै गी मेरी लोड तेरे कोला मती ऐ। चलाक ते धोखेबाज शतरू ने साढ़े बन्ने गी पार करने दी जुरत कीती ऐ। ओह साढ़ी पवित्र धरती गी पैरै हेठ मलदा-दलदा अग्गे बधदा आवै करदा ऐ। इस लेई हून अस तदूं तोड़ी सुखै दा साह नेई लेई सकदे, जदूं तोड़ी शतरू साढ़ी धरती उप्परा अपने अपवित्र पैर नेई ढाई लैंदा। एह बेल्ला घर बेहियै सगन मनाने दा नेई। एह घड़ी देसे लेई मरी-मिटी जाने दी ऐ।"

माऊ दी ममता अग्गे ओहदा कोमल हिरदा पिघली जंदा ऐ। पही ओह माऊ गी आश्वासन दिंदा होई आखदा ऐ, "हां मां, मैं तौले आई जांग। ते पही तुगी इन्ना घ्यार करंग तेरी इन्नी सेवा करंग जे तुगी मेरे

ਕਨੈ ਕੋਈ ਸ਼ਿਕਾਧ ਨਿ ਰੈਹਗ। ਮੇਰੀ ਚੰਗੀ ਮਾਂ, ਪੁੰਜੀ ਲੈ ਇਨ੍ਹੋਂ ਅਥਰੁਏਂ ਗੀ ਤੇ ਸਿਗੀ ਹਸਦੇ—ਹਸਦੇ ਵਿਦਾ ਕਰ। “ਅਮਰ ਅਪਨਾ ਪੈਹਲਾ ਕਰਤਬ ਦੇਸੈ ਦੀ ਰਖਾ ਕਰਨਾ ਦਸ਼ਦਾ ਏ ਤੇ ਦੂਆ ਮਾਝ ਦੀ ਸੇਵਾ।

ਅਮਰ ਦੀ ਨਮੀ ਬਾਹਤਾ ਪਲੀ ਨਿਸਾ ਬੀ ਅਪਨੀ ਸਸ਼ੁ ਗੀ ਅਪਨੇ ਦੇਸ ਦੀ ਪਰਾਨੀ ਪਰਮਪਰਾ ਤੇ ਅਪਨੇ ਪਤਨੀਧਰਮ—ਕਰਤਬ ਦਾ ਬੋਧ ਕਰਾਂਦੀ ਆਖਦੀ ਏ, “ਮਨ ਦੁਖੀ ਕੀ ਕਰਨਾ ਏ, ਮਾਂ ਜੀ! ਸਿਗੀ ਸਗੂਆਂ ਇਸ ਗਲਲੈ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਏ ਜੇ ਏਹ ਅਪਨਾ ਕਰਤਬ ਨਭਾਨ ਜਾ ਕਰਦੇ ਨ। ਸਾਫੇ ਦੇਸੈ ਦੀ ਏਹ ਪਰਾਨੀ ਪਰਮਪਰਾ ਏ ਜੇ ਮਾਂ ਪੁਤਰੈ ਗੀ ਭੈਨ ਵੀਰੈ ਗੀ ਤੇ ਸਤੀ ਪਤਿ ਗੀ ਰਣਮੂਮਿ ਚ ਜਂਦੇ ਹੋਈ ਹਸਦੇ—ਹਸਦੇ ਵਿਦਾ ਕਰਦੀ ਏ। ਮੇਰੇ ਧਨਭਾਗ ਜੇ ਸਿਗੀ ਬੀ ਨੇਆ ਸ਼ੁਭ ਅਵਸਰ ਥਹੋਆ ਏ।” ਨਿਸਾ ਦੇ ਏਹ ਬੋਲ ਸੁਨਿਯੈ ਅਮਰ ਦੀ ਹੌਸਲਾ ਅਫਜਾਈ ਹੋਂਦੀ ਏ। ਉਸਦੇ ਮਨੇ ਦਾ ਭਾਰ ਹੌਲਾ ਹੋਈ ਜਂਦਾ ਏ ਤੇ ਓਹ ਅਪਨੀ ਪਲੀ ਗੀ ਆਖਦਾ ਏ, “ਨਿਸਾ, ਤੂਂ ਏਹ ਗਲਲ ਆਖਿਧੈ ਮੇਰੇ ਮਨੇ ਦਾ ਭਾਰ ਬਡਾ ਹੌਲਾ ਕਰੀ ਦਿੱਤਾ ਏ। ਮੇਰੀ ਈਸ਼ਵਰ ਅਗੋਂ ਹੂਨ ਛੜੀ ਇਧੈ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਏ ਜੇ ਓਹ ਸਿਗੀ ਅਪਨਾ ਕਰਤਬ ਪਾਲਨ ਕਰਨੇ ਜੋਗ ਬਨਾ।”

ਅਮਰ ਯੁਦਧ ਭੂਮਿ ਚ ਅਪਨਾ ਕਰਤਬ ਨਭਾਂਦਾ ਏ। ਸ਼ਤ੍ਰੁਏਂ ਆਸੇਆ ਅਦ੍ਵੀਤ ਰਾਤੀਂ ਬਫਾਨੀ ਚੋਟੀ ਪਰ ਬਨੀ ਦੀ ਭਾਰਤੀ ਚੌਕੀ ਪਰ ਹਮਲਾ ਕਰਨੇ ਪਰ ਓਹ ਅਪਨੇ ਕਿਸ ਸਪਾਇਥੋਂ ਕਨੈ ਸ਼ਤ੍ਰੁਏਂ ਕਨੈ ਮਕਾਬਲਾ ਕਰਦਾ ਏ। ਤੱਦੀ ਚਾਲ ਗੀ ਨਾਕਾਮ ਕਰਦਾ ਏ। ਤੁਨੋਂਗੀ ਪਿਛੋਂ ਹਟਨੇ ਆਸਟੈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰਦਾ ਏ ਜਿਸ ਮੂਜਬ ਦੇਸੈ ਗੀ ਉਸ ਉਪਰ ਨਾਜ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਉਸਦੀ ਵੀਰਤਾ ਗੀ ਦਿਕਖਦੇ ਹੋਈ ਅਖਬਾਰੋਂ ਚ ਉਸਦਾ ਤਸਵੀਰੈ ਸਮੇਤ ਨਾਂ ਔਂਦਾ ਏ। ਉਸਦਾ ਲੌਹਕਾ ਭਾਡ ਅਜੀਤ ਉਸਦੀ ਤਸਵੀਰ ਅਖਬਾਰੈ ਚ ਦਿਕਖਦਾ ਏ ਤੇ ਦੌਡਿਧੈ ਘਰ ਔਂਦਾ ਏ। ਸਭਨੋਂ ਗੀ ਭਾਡ ਦੀ ਵੀਰਤਾ ਆਹਲੀ ਤਸਵੀਰ ਦਸ਼ਦਾ ਏ। ਮਾਂ ਅਪਨੇ ਪੁੱਤ੍ਰੀ ਦੀ ਫੋਟੋ ਦਿਕਖਿਧੈ ਉਸ ਉਪਰ ਗਰੰਦ ਕਰਦੀ ਏ। ਤੇ ਪਲੀ ਉਸਦੀ ਤਸਵੀਰੈ ਗੀ ਦਿਕਖਿਧੈ ਸਸ਼ੁ ਗੀ ਆਖਦੀ ਏ—

“ਤੁਨੇ ਜਂਦੇ ਹੋਈ ਪ੍ਰਣ ਕੀਤਾ ਹਾ ਜੇ ਅਪਨਾ ਕਰਤਬ ਪਾਲਨ ਕਰਡਨ, ਤੇ ਏਹ ਸੁਨਿਯੈ ਮਨ ਅਤਿ ਪ੍ਰਸਨਨ ਹੋਆ ਏ ਮਾਂ ਜੀ, ਜੇ ਓਹ ਅਪਨਾ ਕੌਲ ਨਭਾਡ ਕਰਦੇ ਨ।” ਨਿਸਾ ਦਾ ਕਥਨ ਅਪਨੇ ਪਤਿ ਦੇ ਕੌਲ ਪਰ ਪੂਰਾ ਉਤਰਨੇ ਪਰ ਉਸਗੀ ਬੀ ਗਰੰਦ ਮਸੂਸ ਕਰਾਂਦਾ ਏ।

ਖੀਰ ਅਮਰ ਅਪਨੀ ਮਾਤਰਮੂਮਿ ਦੀ ਰਖਾ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਵੀਰਗਤਿ ਗੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਜਂਦਾ ਏ। ਏਹ ਦੁਖਦ ਘਟਨਾ ਉਸ ਪਰਿਵਾਰ ਆਸਟੈ ਬੜੇ ਬਡੇ ਦੁਖੇ ਦਾ ਕਾਰਣ ਬਨਦੀ ਏ ਪਰ ਉਸ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਸਥੈ ਸਦਸ਼ਿ ਇਕ—ਦੂਏ ਸ਼ਾ ਚੋਰੀ—ਚੋਰੀ ਅਪਨਾ ਦੁਖ ਹੌਲਾ ਕਰਦੇ ਨ। ਕੁਸੈ ਪਰ ਜਾਹਰ ਨੇਈ ਹੋਨ ਦਿੰਦੇ। ਅਮਰ ਦਾ ਦੋਸਤ ਰਾਜੇਸ਼ ਜਿਸਲੈ ਛੁਡੀ ਪਰ ਆਏ ਦਾ ਤੱਦੇ ਘਰ ਔਂਦਾ ਏ ਤਾਂ ਓਹ ਉਸ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਸਭਨੋਂ ਸਦਸ਼ਿ ਦੀ ਮੰਦੀ ਵਦਸ਼ ਗੀ ਦਿਕਖਿਧੈ ਵਿਚਲਿਤ ਹੋਨੇ ਦੀ ਬਜਾਏ ਆਪੂਂ ਧੀਰਜੀ ਬਨਦਾ ਏ। ਉਸ ਪਰਿਵਾਰ ਦਿਯਾਂ ਖੁਸ਼ਿਆਂ ਪਰਤਾਨੇ ਦੀ ਸੋਚਦਾ ਏ। ਓਹ ਅਪਨੇ ਮਿਤ੍ਰ ਅਮਰ ਦੀ ਆਡ ਲੇਇਧੈ ਇਸ ਗਲਲੈ ਗੀ ਤੋਡ ਚਾਢਨੇ ਦੇ ਜਤਨ ਕਰਦਾ ਅਮਰ ਦੀ ਮਾਝ ਗੀ ਆਖਦਾ ਏ ਜੇ ਜਿਸਲੈ ਓਹ ਘਾਯਲ ਅਮਰ ਕੋਲ ਅਸਪਤਾਲ ਪੁਜ਼ਯਾ ਹਾ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਜੇਹੜਾ ਸਨੇਹਾ ਉਸਗੀ ਦਿਤਾ ਹਾ ਓਹ ਅਮਰ ਦੇ ਉਸ ਸੰਦੇਸ਼ ਗੀ ਦੇਨੇ ਗਿਤੈ ਗੈ ਤੱਦੇ ਘਰ ਆਯਾ ਏ। ਅਮਰ ਆਸੇਆ ਆਖੇ ਗੇਦੇ ਜੇਹੜੇ ਕੋਲ ਉਸਨੇ ਤੁਨੋਂਗੀ ਸੁਨਾਏ ਓਹ ਨ.....ਮੈਂ ਆਖੇਆ, ਤੂਂ ਠੀਕ ਹੋਈ ਜਾਨਾ ਏ ਅਮਰ। ਓਹ ਬੋਲੇਆ, ਨੇਈ, ਮੈਂ ਹੂਨ ਨੇਈ ਬਨੀ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਸਿਗੀ ਗਲਲੈ ਦਾ ਕੋਈ ਦੁਖ ਨੇਈ, ਕੀਂਜੇ ਮੈਂ ਅਪਨਾ ਕਰਤਬ ਨਭਾਨੇ ਦੀ ਕੋਥਾਂ ਤੇ ਕੀਤੀ ਏ। ਦੁਖ ਸਿਗੀ ਛੜਾ ਇਸ ਗਲਲੈ ਦਾ ਏ ਜੇ ਨਿਸਾ ਦਾ ਕੇਹ ਬਨਗ? ਫਹੀ ਉਸਨੇ ਸਾਰਤ ਕਰਾਇਧੈ ਸਿਗੀ ਅਪਨੇ ਕੋਲ ਸਵੇਅਾ ਤੇ ਬੋਲੇਆ, ਰਾਜੇਸ਼, ਘਰ ਜਾਹਗਾ ਤਾਂ ਮਾਂ ਗੀ ਆਖੇਆ ਜੇਕਰ ਤੁਸ ਚਾਂਦੇ ਓ ਜੇ ਮੇਰੀ ਆਤਮਾ ਗੀ ਬੀ ਸ਼ਾਂਤਿ ਮਿਲੈ ਤਾਂ ਨਿਸਾ ਦਾ ਬਾਹ ਅਜੀਤ ਕਨੈ ਕਰੀ ਓਡੇਓ।”

ਰਾਜੇਸ਼ ਅਮਰ ਦੀ ਮਾਝ ਗੀ ਏਹ ਸ਼ਬਦ ਆਕਿਖਿਯੈ ਮਿਤਰ ਧਰਮ ਦੀ ਆਡ ਚ ਉਸ ਘਰੈ ਦਿਯੋ ਖੁਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ। ਫਿਥੀ ਰਾਜੇਸ਼ ਤੇ ਮੁੱਸ਼ੀ ਅਜੀਤ ਤੇ ਉਸਦੀ ਮਾਝ ਗੀ ਨਿਸ਼ਾ ਦਾ ਬਾਹਾ। ਅਜੀਤ ਕਨੈ ਕਰਨੇ ਗਿਤੈ ਰਾਜੀ ਕਰਨੇ ਆਸਟੈ ਲੋਕੋਂ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਾਗੇਰ ਤੱਦੇ ਅਗ੍ਰੋ ਮਸਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਨੇ ਗੀ ਆਖਦੇ ਨ। ਰਾਜੇਸ਼ ਤੇ ਝੁਠ੍ਹੁੰ ਤਗਰ ਆਖੀ ਦਿੰਦਾ ਏ, “ਲੋਗ ਥੋਆਡੀ ਸਰਾਹਨਾ ਕਰਡਨ ਮਾਂ ਜੀ, ਤੇ ਆਖਡਨ ਜੇ ਬਨਨ ਏ ਓ ਦੇਵੀ ਜਿਸਨੇ ਇਸ ਅਭਲਾ ਗੀ ਪਰਤਿਯੈ ਸ਼ਹਾਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਵਿਧਵਾ ਗੀ ਸੁਹਾਗਨ ਬਨਾਯਾ।”

ਫਿਥੀ ਓਹ ਅਮਰ ਦੀ ਮਾਝ ਗੀ ਅਪਨੇ ਪੁਤ੍ਰੀ ਦੀ ਆਖਰੀ ਇਛਾ ਪੂਰੀ ਕਰਨੇ ਦੇ ਪਜ਼ੇ ਸਮਝਾਂਦੇ ਹੋਈ ਆਖਦਾ ਏ, “ਜਾਰਾ ਸੋਚੋ ਤੇ ਸੇਈ ਮਾਂ ਜੀ, ਜਿਸੀ ਤੁਸੈਂ ਪਾਲੇਆ—ਪੋਸੇਆ ਜੇਹਦੀ ਖਾਤਰ ਕੇਈ ਦੁਖ ਝਾਲਿੇ, ਕੇਈ ਕੁਰਬਾਨਿਆਂ ਦਿਤਿਆਂ। ਓਹਦੀ ਆਖਰੀ ਇਛੇਆ ਆਸਟੈ ਤੁਸ ਅਪਨੀ ਪਰਾਨੀ ਬਚਾਰ—ਧਾਰਾ ਦਾ ਤਧਾਗ ਨੇਈ ਕਰੀ ਸਕਦਿਆਂ। ਝੂਠੀ ਮਾਨ—ਮਰਧਾ ਗੀ ਬਲਿਦਾਨ ਨੇਈ ਕਰੀ ਸਕਦਿਆਂ?” ਰਾਜੇਸ਼ ਦੇ ਏਹ ਕਥਨ ਨਾਂ ਸਿਰਫ ਉਸ ਘਰੈ ਦਿਯਾਂ ਖੁਸ਼ਿਆਂ ਪਰਤਾਨੇ ਆਸਟੈ ਨ ਬਲਕੇ ਉਸਦੇ ਏਹ ਕਥਨ ਇਕ ਵਿਧਵਾ ਗੀ ਨਮਾਂ ਜੀਵਨ ਦੇਨੇ ਤੇ ਸਮਾਜ ਗੀ ਨਮੀਂ ਦਿਸ਼ਾ ਦੇਨੇ ਦੇ ਬੀ ਕਰਤਥ ਗੀ ਬਾਂਦੇ ਕਰਦੇ ਨ।

ਰਾਜੇਸ਼ ਦਿਯੋ ਭਾਵੁਕਤਾ ਭਰੋਚੀ ਗਲਿੋ ਕਨੈ ਅਮਰ ਦੇ ਭਾਡ ਅਜੀਤ ਦਾ ਦਿਲ ਪਰਸਿੱਝਲੀ ਜਾਂਦਾ ਏ ਓਹ ਭਾਊ ਦੀ ਆਖਰੀ ਇਛਾ ਪੂਰੀ ਕਰਨੇ ਆਸਟੈ ਤਧਾਰ ਹੋਈ ਜਾਂਦਾ ਏ ਤੇ ਮਾਝ ਗੀ ਆਖਦਾ ਏ ਜੇ ਓਹ ਇਸ ਸਰਬਥੈ ਚ ਭਾਬੀ ਗੀ ਬੀ ਪੁਛੀ ਲੈਨ। ਅਜੀਤ ਦੇ ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਗੀ ਸੁਨਿਯੈ ਰਾਜੇਸ਼ ਅਜੀਤ ਗੀ ਆਖਦਾ ਏ, “ਅਜੀਤ, ਮਿਗੀ ਏਹ ਦਿਕਿਖਿਯੈ ਬਡੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਈ ਏ ਜੇ ਇਸ ਸੌਕੇ ਜੇਹਡਾ ਤੇਰਾ ਕਰਤਥ ਏ ਤੂਂ ਓਹਦਾ ਪਾਲਨ ਕਰਨੇ ਗੀ ਤਧਾਰ ਏਂ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਕਰੈ ਜੇ ਅਮਰ ਬਾਬੂ ਦੀ ਗਲਲ ਤੋਡ ਚੜੀ ਜਾ। ਨੇਈ ਤਾਂ ਇਸ ਰਸਦੇ—ਬਸਦੇ ਘਰੈ ਚ ਉਜ਼ਡਨੇ ਚ ਕੋਈ ਕਸਰ ਨੇਈ ਰੇਈ ਦੀ।”

ਦੂਰ ਪਾਸੈ ਅਮਰ ਦੀ ਪਣੀ ਨਿਸ਼ਾ ਬੀ ਅਪਨੇ ਪਤਿ ਦਾ ਹੁਕਮ ਪਾਲਨ ਕਰਨੇ ਚ ਅਪਨਾ ਕਰਤਥ ਸਮਝਦਾਰੀ ਤੇ ਅਪਨੀ ਸਸ਼੍ਸੂ ਗੀ ਅਮਰ ਦੇ ਹੁਕਮ ਪਾਲਨ ਕਰਨੇ ਚ ਅਪਨੀ ਸ਼ਹਮਤਿ ਦੇਈ ਦਿੰਦੀ ਏ ਜਿਸੀ ਏਕਾਂਕੀਕਾਰ ਨੇ ਉਸਦੀ ਸਸ਼੍ਸੂ ਦੇ ਸੁਹਾ ਇਨ੍ਹੋਂ ਸ਼ਬਦੋਂ ਚ ਖੋਆਏ ਦਾ ਏ, “ਜੀਤ, ਜੀਤ ਲਾਡੀ ਮਨੀ ਗੇਈ ਏ। ਆਖੈ ਦੀ ਏ, ਮਾਂ ਜੀ, ਜਦੂ ਦੀ ਇਸ ਘਰੈ ਚ ਆਈ ਦੀਆਂ, ਅਦੂ ਦਾ ਮੇਰੇ ਮਾਲਕੈ ਨੇ ਇਧੈ ਇਕ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਏ, ਇਸੀ ਬੀ ਪੂਰਾ ਨੇਈ ਕਰਾਂਗ?” ਇਸ ਚਾਲੀ ਇਸ ਏਕਾਂਕੀ ਦੇ ਸਬੈ ਪਾਤਰ ਅਪਨਾ—ਅਪਨਾ ਕਰਤਥ ਨਭਾਂਦੇ ਨ। ਏਹ ਏਕਾਂਕੀ ਸੁਖਾਂਤ ਏ ਕੀਜੇ ਰਾਜੇਸ਼ ਦੀ ਸਮਝਦਾਰੀ ਕਨੈ ਉਸ ਘਰੈ ਖੁਸ਼ਿਆਂ ਪਰਤੋਈ ਆਇਆਂ। ਪਰ ਰਾਜੇਸ਼ ਦੇ ਦਿਲੈ ਪਰ ਇਸ ਗਲਲੈ ਦਾ ਬੋਝਾ ਹਾ ਜੇ ਉਸਨੇ ਝੂਠ ਬੋਲੇਆ ਤੇ ਓਹ ਅਪਨੇ ਸੱਨੈ ਦਾ ਭਾਰ ਮੁੱਸ਼ੀ ਕਨੈ ਹਲਕਾ ਕਰਦਾ ਹੋਈ ਮੁੱਸ਼ੀ ਗੀ ਆਖਦਾ ਏ, “ਮੁੱਸ਼ੀ ਜੀ, ਜਿਸ ਬੇਲੈ ਮੌ ਅਮਰ ਦੇ ਯਥਾਂ ਹੋਨੇ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸੁਨਿਯੈ ਹਥਤਾਲ ਪੁਜਾ ਹਾ, ਤਾਂ ਓਹ, ਤਾਂ ਓਹ ਸਰੀ ਚੁਕੇ ਦਾ ਹਾ।” ਇਸ ਚਾਲੀ ਦਾ ਨਾਟਕੀਅ ਅਤ ਬੀ ਰਾਜੇਸ਼ ਦੀ ਉਸ ਘਰੈ ਕਨੈ ਖਾਸ ਹਮਦਰੰਦੀ ਤੇ ਉਸਦੀ ਕਰਤਥ ਪਰਾਧਣਤਾ ਪਰ ਲੋਡ ਪਾਂਦਾ ਏ ਜਿਸੀ ਏਕਾਂਕੀਕਾਰ ਏਕਾਂਕੀ ਦੇ ਅਤ ਚ ਭਗਲ ਨੇਈ ਬਨਾਈ ਰਕਿਖਿਯੈ ਇਸ ਸ਼ੀਰਘ ਗੀ ਹੋਰ ਪਤਾ ਸ਼ਪਣ ਕਰੀ ਦਿੰਦਾ ਏ।

ਸੰਕ੍਷ੇਪ ਚ ਇਸ ਏਕਾਂਕੀ ਦੀ ਸ਼ੀਰਘ ਏਕਾਂਕੀ ਦੀ ਸੂਲ ਭਾਵਨਾ ਤੇ ਸਭਨੋਂ ਪਾਤ੍ਰੋਂ ਦੀ ਕਰਤਵਧਾਰਾਧਣਤਾ ਗੀ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦਾ ਚਰਮ ਸੀਮਾ ਪਰ ਪੁੱਜਦਾ ਏ।

प्रश्न— ‘कਾਗਦੇਂ ਦੇ ਫੁਲਾਂ’ ਏਕਾਂਕੀ ਦੇ ਲੇਖਕ ਦਾ ਇਸ ਏਕਾਂਕੀ ਗੀ ਲਿਖਨੇ ਦਾ ਕੇਹ ਉਦੇਸ਼ ਐ ਜਾਂ ਏਕਾਂਕੀਕਾਰ ਕੇਹ ਸਾਂਦੇਸ਼ ਦੇਨਾ ਚਾਹੰਦਾ ਐ ? ਤਫਸੀਲ ਕਨੈ ਲਿਖੋ।

ਉਤਾਰ— ‘ਕਾਗਦੇਂ ਦੇ ਫੁਲਾਂ’ ਏਕਾਂਕੀ ਦੇ ਲੇਖਕ ਚਮਨ ਅਰੋਚਾ ਹੋਰ ਨ। ਇਸ ਏਕਾਂਕੀ ਰਾਹੋਂ ਲੇਖਕ ਸਮਾਜ ਗੀ ਏਹ ਸਾਂਦੇਸ਼ ਦੇਨਾ ਚਾਹੰਦਾ ਐ ਜੇ ਘਰ—ਪਰਿਵਾਰ ਆਪਸੀ ਤਾਲਮੇਲ ਤੇ ਹਿਰਖ—ਪਾਰ ਕਨੈ ਗੈ ਚਲਦੇ ਨ। ਘਰੈ ਦੇ ਸਮਨੋਂ ਸਦਸ਼ੋਂ ਚ ਆਪਸੀ ਹਿਰਖ—ਸਮੋਧ ਹੋਨਾ ਚਾਹਿਦਾ ਐ। ਸਮਨੋਂ ਗੀ ਇਸ—ਦੂਰ ਦੀ ਜਰੂਰਤੋਂ ਗੀ ਸਮਝਿਯੈ ਰੁਡਿਵਾਦੀ ਪਰਮਪਰਾਂ ਦੇ ਬੰਧਨ ਤ੍ਰੋਡਿਯੈ ਅਜਾਦ ਸ਼੍ਵੱਲ ਚ ਰੈਹਨਾ ਚਾਹਿਦਾ ਐ। ਇਕ—ਦੂਰ ਦੀ ਇਛਾਏਂ ਦੀ ਕਦ ਕਰਨੀ ਚਾਹਿਦੀ ਐ ਨਾਂ ਕੇ ਅਪਨਿਆਂ ਇਛਾਏਂ ਦੂਰਾਂ ਪਰ ਥੋਪਨਿਆਂ ਚਾਹੀਂ ਦਿਓਣਾ।

ਇਸ ਏਕਾਂਕੀ ਚ ਏਕਾਂਕੀਕਾਰ ਨੇ ਇਕ ਨੇਹ ਘਰੈ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਚਿਤ੍ਰਿਤ ਕੀਤੇ ਦਾ ਐ ਜਿਥੈ ਆਮਦਨ ਘਟ ਤੇ ਖੰਚ ਮਤਾ ਐ। ਪਰ ਓਹ ਪਰਿਵਾਰ ਆਮਦਨ, ਖੰਚ ਤੇ ਅਪਨਿਆਂ ਜਰੂਰਤੋਂ ਚ ਤਾਲਮੇਲ ਛਾਲਨੇ ਚ ਨਾਕਾਮਧਾਬ ਐ ਜਿਸ ਸੂਜ਼ਬ ਨਿਕਕੀ—ਨਿਕਕੀ ਗਲਲੈ ਪਰ ਘਰੈ ਚ ਖੁੜਿਬੋ—ਖੁੜਿਬੀ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਬਨੇ ਦਾ ਰੌਹਦਾ ਐ। ਲੇਖਕ ਇਸ ਚਾਲੀ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਚਿਤ੍ਰਿਤ ਕਰਿਯੈ ਸਮਾਜ ਗੀ ਏਹ ਸਾਂਦੇਸ਼ ਦੇਨਾ ਚਾਹੰਦਾ ਐ ਜੇ ਅਸੋਂਗੀ ਅਪਨੀ ਚਾਦਰ ਦਿਕਿਖਿਯੈ ਪੈਰ ਪਸਾਰਨੇ ਚਾਹਿਦੇ ਨ। ਪਰ ਕੇਈ ਬਾਰੀ ਘਰੈ ਚ ਨੇਹ ਹਾਲਾਤ ਬਨੀ ਜਾਂਦੇ ਨ ਜੇ ਜਿਸਦਾਰਿਆਂ ਦੇ ਬੋੜਾ ਹੇਠ ਦਬੋਏ ਦਾ ਵਕਿਤ ਵਕਿਤਗਤ ਜੀਵਨ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿ ਅਪਨੇ ਕਰਤਬਾਂ ਗੀ ਬੀ ਮੁਲਲਦਾ ਜਾਂਦਾ ਐ ਜਿਸ ਸੂਜ਼ਬ ਓਹ ਮਾਨਸਿਕ ਤਨਾਤ ਦੇ ਸ਼ਕਾਰ ਹੋਈ ਜਾਂਦਾ ਐ ਤੇ ਸਿਗਰਟ—ਸ਼ਰਾਬ ਆਦਿ ਅਲਾਮਤੋਂ ਦਾ ਸ਼ਹਾਰਾ ਲੈਂਦਾ ਐ ਜਿਸ ਕਨੈ ਓਹ ਹੋਰ ਆਰਥਿਕ ਤਾਂਗਿਆਂ ਦੇ ਬੋੜਾ ਤਲੇ ਦਬੋਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਐ। ਪਰ ਓਹ ਇਸ ਗਲਲੈ ਗੀ ਸਮਝੀ ਨੇਈ ਪਾਂਦਾ।

ਇਸ ਏਕਾਂਕੀ ਚ ਏਕਾਂਕੀਕਾਰ ਦਾ ਏਹ ਉਦੇਸ਼ ਬਾਂਦੈ ਹੋਂਦਾ ਐ ਜੇ ਜਿੰਦਗੀ ਕਾਗਦੇਂ ਦੇ ਫੁਲਾਂ ਆਂਗਰ ਹੋਂਦੀ ਐ ਜਿਸ ਚ ਕੋਈ ਖ਼ਥਬੋ ਨੇਈ ਹੋਂਦੀ ਤੇ ਨਾਂ ਗੈ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਰੂਪ—ਆਕਾਰ ਹੋਂਦਾ ਐ। ਇਸੀ ਰੂਪਆਕਾਰ ਮਾਹਨੂ ਆਪ੍ਰੁਂ ਦਿਦਾ ਐ। ਓਹ ਅਪਨੀ ਮੇਹਨਤ, ਲਗਨ, ਹਿਮਤ, ਸਾਂਘਰਸ਼ ਆਦਿ ਦੇ ਸ਼ਹਾਰੈ ਇਸਗੀ ਬਨਾਈ—ਸਾਂਘਰਸ਼ ਸਕਦਾ ਐ। ਜੇਕਰ ਮਾਹਨੂ ਸਾਂਘਰਸ਼ ਨੇਈ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਓਹ ਅਪਨੇ ਪਰਿਵਾਰ ਜੀਵਨ ਗੀ ਸਾਂਘਰਸ਼ ਨੇਈ ਸਕਦਾ। ਉਸਦੀ ਸਾਰੀ ਮੇਹਨਤ ਬੇਕਾਰ ਜਾਂਦੀ ਰੌਹਦੀ ਐ। ਘਰ—ਘਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਗਡ਼ਡੀ ਠੀਕ ਢੰਗੈ ਕਨੈ ਨੇਈ ਚਲੀ ਸਕਦੀ ਐ। ਕੇਈ ਬਾਰੀ ਪਤਿ ਅਪਨੇ ਮਾਤਾ—ਪਿਤਾ ਤੇ ਭੈਨੈ—ਭਾਏਂ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੰਦਾ ਐ ਤੇ ਪਲੀ ਦੀ ਇਛਾਏਂ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨੇਈ ਕਰਦਾ। ਓਹ ਉਸਗੀ ਅਪਨੀ ਸਾਂਘਰਸ਼ ਸਮਝਿਯੈ ਉਸੀ ਅਪਨੀ ਇਛਾਏਂ ਅਨੁਸਾਰ ਚਲਾਨੇ ਦੇ ਜਤਨ ਕਰਦਾ ਐ। ਪਲੀ ਬੀ ਉਸਦਾ ਸਾਥ ਦੇਨੇ ਦੀ ਭਰਪੂਰ ਕੋਣਿਕਾ ਕਰਦੀ ਐ ਪਰ ਜਿਸਲੈ ਪਾਨੀ ਸਿਰਾ ਉਘਰਾ ਲਾਂਘਨ ਲਗੀ ਪੌਂਦਾ ਐ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਸਭ ਦਾ ਬਾਨ੍ਹ ਤੁਢੀ ਜਾਂਦਾ ਐ। ਓਹ ਇਧੈ ਜਨੇਹ ਪਤਿ ਦਾ ਸਾਥ ਛੋਡਿਯੈ ਇਕਲੈ ਜੀਵਨ ਜੀਨੇ ਚ ਅਪਨਾ ਭਲਾ ਸਮਝਦੀ ਐ ਤਾਂ ਓਹ ਉਸ ਕਨੈ ਅਪਨਾ ਸਾਂਘ ਵਿਚਲੇਦ ਕਰਨੇ ਗੀ ਅਮਾਦਾ ਹੋਈ ਜਾਂਦੀ ਐ। ਨੌਬਲ ਤਲਾਕ ਤਗਰ ਪੁੜੀ ਜਾਂਦੀ ਐ। ਤਲਾਕ ਦੀ ਸਮਸਥਾ ਗੈ ਇਸ ਏਕਾਂਕੀ ਦੀ ਮੁਕਖ ਸਮਸਥਾ ਐ। ਇਸ ਏਕਾਂਕੀ ਦਾ ਸੁਕਖ ਉਦੇਸ਼ ਸਥਵਰੀਗੀ ਪਰੋਆਰੇ ਚ ਆਰਥਿਕ—ਤਾਂਗੀ—ਤੁਰਿਸ਼ਿਆਂ ਕਾਰਣ ਰਿਖਤੋਂ ਚ

ਔਨੇ ਆਹਲੀ ਖਵਾਸ ਕਨੈ ਜਨਸਥਾਰਣ ਗੀ ਪਰਿਚਿਤ ਕਰਾਨਾ ਏ। ਇਸ ਏਕਾਂਕੀ ਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਤਲਾਕ ਦੀ ਸਮਸਥਾ ਦੇ ਇਲਾਵਾ, ਦਾਜੈ ਦੀ ਸਮਸਥਾ, ਮਧਵਰੰਗੀ ਪਰੋਆਰੋਂ ਚ ਆਰਥਿਕ ਤਾਂਗੀ—ਤੁਰਿਧਿਅਂ ਤੇ ਪਰਮਪਰਾ ਥਮਾਂ ਚਲਦੀ ਆਵਾ ਕਰਦੀ ਰੁਫ਼ਿਵਾਦੀ ਪਰਮਪਰਾਏ, ਰੀਤਿਰਵਾਜੋਂ ਗੀ ਨਭਾਨੇ ਤੇ ਸਕੀਂ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਗੀ ਦਰਸਾਨੇ ਦੇ ਸਫਲ ਪ੍ਰਯਾਸ ਕੀਤੇ ਦੇ ਨ। ਜਿਥੈ ਨੁਹੈ ਗੀ ਧੀਓ ਨੇਈ ਸਮਝਿਧੈ ਉਸਗੀ ਇਕ ਦਾਸੀ ਸਮਝੇਆ ਜਂਦਾ ਏ ਜੇਹਡੀ ਕਮਾਇਧੈ ਘਰ ਲੇਈ ਆਵੈ, ਘਰੈ ਦੇ ਸਬ ਕਮ ਕਰੈ ਪਰ ਅਪਨੇ ਆਸਤੈ ਕਿਸ ਨੇਈ ਮਾਂਗੈ। ਜੇਕਰ ਓਹ ਮੁੱਹ ਖੋਹਲੈ ਤਾਂ ਉਸਗੀ ਓਹ ਘਰ ਛੋਡਿਧੈ ਧੋਕੇ ਉਠੀ ਜਾਨੇ ਦੀ ਧਮਕੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਏ। ਉਸ ਆਸਤੈ ਓਹ ਘਰ ਘਰ ਨੇਈ ਹੋਇਧੈ ਇਕ ਬੰਦੀਖਾਨੈ ਸਾਈ ਹੋਂਦਾ ਏ ਜਿਥੈ ਓਹ ਅਪਨੀ ਮਰ੍ਜ਼ੀ ਕਨੈ ਸਾਹ ਬੀ ਨੇਈ ਲੇਈ ਸਕਦੀ। ਇਤਥੂ ਤਗਰ ਜੇ ਅਪਨੇ ਬਚੋਂ ਆਸਤੈ ਬੀ ਸਂਘਰਸ਼ ਨੇਈ ਕਰੀ ਸਕਦੀ ਏ।

ਇਸ ਏਕਾਂਕੀ ਚ ਏਕਾਂਕੀਕਾਰ ਨੇ ਇਕ ਮਧਵਰੰਗੀ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਚਿਤ੍ਰਣ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ ਜਿਥੈ ਆਰਥਿਕ ਤਾਂਗਿਅਂ ਕਥਾ ਨਿਲੱਭਨੇ ਆਸਤੈ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਸੁਖਿਆ ਪਾਸੀ ਉਫ ਰਾਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਅਪਨਿਅਂ ਇਛਾਏ ਦੀ ਆਹੂਤਿ ਦੇਇਧੈ ਅਪਨੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਦੂਏ ਸਦਸ਼ੋਂ ਗੀ ਖੁਸ਼ਿਆਂ ਜੁਟਾਨੇ ਚ ਲਗੇ ਦਾ ਏ। ਓਹ ਅਪਨੇ ਮਾਤਾ—ਪਿਤਾ ਦੀ ਅਠਮੀਂ ਸਤਾਨ ਹਾ ਜੇਹੜਾ ਬਚਪੁਨੇ ਥਮਾਂ ਗੈ ਬਡਾ ਹੋਨਹਾਰ ਤੇ ਕੁਝਾਗ੍ਰ ਬੁਝਿ ਰੇਹਾ ਏ। ਓਹ ਅਪਨੀ ਯੋਗਧਤਾ ਦੇ ਬਲਬੂਤੇ ਪਰ ਪਢੀ—ਲਿਖਿਧੈ ਡਾਕਟਰ ਬਨੀ ਜਾਂਦਾ ਏ। ਓਹ ਅਪਨੀ ਭੈਨੋਂ ਦੇ ਘਰ ਬਸਾਨੇ ਚ ਬਧੀ—ਚਡਿਧੈ ਅਪਨਾ ਧੋਗਦਾਨ ਦਿੰਦਾ ਏ ਜਦ ਕੇ ਉਸਦੇ ਬੜੇ ਦੋ ਭਾਓ ਅਪਨੇ ਕਰਤਬਿੰਦੀਆਂ ਥਮਾਂ ਵਿਮੁਖ ਰੌਹਦੇ ਨ ਪਰ ਉਸਗੀ ਇਸ ਗਲਲੈ ਦਾ ਕੋਈ ਮਲਾਲ ਨੇਈ ਏ। ਘਰੈ ਚ ਸਸ਼ੁ—ਨੁਹੈ ਦੀ ਨਿਕਕੀ—ਨਿਕਕੀ ਗਲਲੋਂ ਪਰ ਨੋਕ—झੋਂਕ ਹੋਂਦੀ ਰੌਹਦੀ ਏ ਤਾਸੀ ਓਹ ਅਪਨੀ ਮਾਊ ਗੀ ਸਮਝਾਨੇ ਦੇ ਬਜਾਏ ਅਪਨੀ ਲਾਡੀ ਗੀ ਇਨੋਂ ਗਲਲੋਂ ਗੀ ਦਰ ਗੁਜਰ ਕਰਨੇ ਗਿਤੈ ਸਮਝਾਂਦਾ ਏ। ਪਰ ਉਸਨੇ ਇਸ ਬਾਰੈ ਕਦੋਂ ਨੇਈ ਸੋਚੇਆ ਜੇ ਹਰ ਕੁਝੀ ਦੀ ਬੀ ਏਹ ਇਛਾ ਹੋਂਦੀ ਏ ਜੇ ਜਿਸ ਘਰ ਓਹ ਛੋਇਧੈ ਜਾਹਗ ਉਤਥੈ ਉਸਦਾ ਪਤਿ ਉਸਦੀ ਨਿਕਕੀ—ਨਿਕਕੀ ਇਛਾਏਂ ਦਾ ਖਾਲ ਰਖਗ।

ਇਸ ਏਕਾਂਕੀ ਦੀ ਨਾਇਕਾ ਉਮਾ ਦੇਵੀ ਪਢੀ—ਲਿਖੀ ਦੀ ਇਕ ਦਪਤਰੈ ਚ ਮਲਾਜਮ ਏ। ਓਹ ਅਪਨੇ ਬਾਹ ਦੇ ਬਾਦ ਮੀਨੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਗੈ ਅਪਨੇ ਸੌਹਰਿਅਂ ਦੇ ਘਰੈ ਗੀ ਅਪਨਾ ਸਮਝਿਧੈ ਘਰੈ ਦੇ ਸਭੈ ਕਮ ਕਰਿਧੈ ਫਹੀ ਦਪਤਰ ਜਾਂਦੀ ਏ, ਦਪਤਰਾ ਦਾ ਪਰਤੋਇਧੈ ਬੀ ਓਹ ਚੁਲ੍ਹ—ਚੌਕਾ ਸਮਾਲਦੀ ਏ। ਉਸਦਿਧਾਂ ਜਠਾਨਿਧਾਂ, ਸਸ਼ ਜਾਂ ਨਨਾਨ ਉਸਦਾ ਕੋਈ ਸਾਥ ਨੇਈ ਦਿੰਦੇ। ਇਤਥੂ ਤਗਰ ਜੇ ਇਕ ਦਿਨ ਓਹ 'ਬੈਡ ਟੀ' ਖੰਡ ਪਾਨਾ ਭੁਲੀ ਜਾਂਦੀ ਏ ਤਾਂ ਨਨਾਨ ਉਸ ਸ਼ਾ ਖੰਡ ਮਾਂਗਨੇ ਦੀ ਬਜਾਏ ਅਪਨੀ ਮਾਊ ਕਨੈ ਤਰੂਨੀ ਲਾਂਦੀ ਏ। ਜਿਸ ਮੂਜਬ ਸਸ਼ ਉਸਦੇ ਅਗਲੇ—ਪਿਛਲੇ ਪੁਨੀ ਟਕਾਂਦੀ ਏ। ਦਾਜੈ ਚ ਫਿਜ, ਟੀ.ਵੀ. ਨੇਈ ਲੇਈ ਔਨੇ ਦੇ ਤਾਹਨੇ—ਮੀਹਨੇ ਬੀ ਮਾਰਦੀ ਏ ਪਰ ਓਹ ਘਰੈ ਦੀ ਸੁਖ ਸ਼ਾਂਤਿ ਆਸਤੈ ਸਬ ਸੈਫਨ ਕਰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਏ। ਇਤਥੂ ਤਗਰ ਜੇ ਅਪਨੀ ਸਾਰੀ ਤਨਖਾਹ ਬੀ ਉਸ ਘਰੈ ਦੇ ਖੰਚ ਟੋਰਨੇ ਆਸਤੈ ਲਾਈ ਦਿੰਦੀ ਏ। ਇਸ ਚਾਲੀ ਖਿਚਚ—ਧੂਡ ਦੀ ਜਿੰਦਗੀ ਜੀਂਦੇ ਤੁੰਦੇ ਘਰ ਇਕ ਜਾਗਤ ਬੀ ਹੋਈ ਜਾਂਦਾ ਏ। ਜਾਗਤੈ ਦੇ ਦੁੜ੍ਹ ਆਸਤੈ ਬੀ ਓਹ ਪੈਸੇ ਪੂਰੀ ਚਾਲੀ ਨੇਈ ਜੁਟਾਈ ਪਾਂਦੇ ਤਾਂ ਉਮਾ ਦੇਵੀ ਦੁਖੀ ਹੋਂਦੀ ਏ। ਇਕ ਦਿਨ ਜਿਸਲੈ ਓਹ ਦਪਤਰਾ ਘਰ ਪਰਤੋਂਦੀ ਏ ਜਾਗਤੈ ਗੀ ਦੁੜ੍ਹ ਨੇਈ ਥਹੋਨੇ ਪਰ ਮੁਕਖਾ ਕਨੈ ਬਿਲਖਦਾ ਦਿਕਿਖਧੈ ਅਪਨੇ ਪਤਿ ਗੀ ਆਖਦੀ ਏ—

“ਤੁਸੋਂ ਅਪਨੀ ਤਨਖਾਹ, ਮੇਰੀ ਤਨਖਾਹ, ਸਾਰੀ ਖੰਚ ਕਰੀ ਓਡੀ ? ਮੇਰੇ ਭਾਏ ਮੂਨਨੋਂ ਲਾਓ, ਭਾਏ ਫਟ੍ਰੈ ਖ ਪਾਓ, ਪਰ ਜਾਗਤੈ ਦੇ ਦੁੜ੍ਹ ਦਾ ਬਿਲ ਤੇ ਪੈਹਲੇ ਪਕਾਈ ਲੈਨਾ ਹਾ।”

ਉਸਦਾ ਪਤਿ ਉਸਗੀ ਸਮਝਾਂਦਾ ਏ ਜੇ ਓਹ ਦਪਤਰਾ ਏਡਵਾਂਸ ਲੇਇਧੈ ਦੁੜ੍ਹ ਆਹਲੇ ਦਾ ਭੁਗਤਾਨ ਕਰੀ ਦੇਗ। ਪਰ ਉਮਾਦੇਵੀ ਅਪਨੇ ਪਤਿ ਗੀ ਆਖਦੀ ਏ ਜੇ ਓਹ ਇਸ ਚਾਲੀ ਦੇ ਹਾਲਾਤਿੰਚ ਚਾ ਕਿਧਾਂ ਤਥਾਰੀ ਪਾਡਨ ਜਿਥੈ ਇਕ ਦੇ ਬਾਦ

ਦੂਆ ਖਰ੍ਚ ਤਾਰ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਉਸਦੇ ਗੈ ਸ਼ਬਦੋਂ ਚ ਦਿਕਖੋ, “ਥੁਆਡੇ ਖੂਹ—ਖਾਤਾ ਏ। ਅਜੋਂ ਪਿਛਲੇ ਸ਼ੀਨੇ ਥੁਆਡੀ ਨਿਕਕੀ ਭੈਨੂ ਦਾ ਸੌਹਰਾ ਪੂਰਾ ਹੋਆ ਏ, ਇਸ ਸ਼ੀਨੈ ਭਨੇਹ ਦੇ ਸੂਨ ਹੋਈ ਗੇ, ਅਗਲੇ ਸ਼ੀਨੇ ਕਿਸ਼ ਹੋਰ ਤਵੀ ਖਡਾਗ।” ਇਸ ਗਲਲੈ ਪਰ ਸਸ਼ੁ—ਨੁਹੈ ਚ ਤਕਰਾਰ ਹੋਈ ਜਦੀ ਏ। ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਪਤਿ ਮਾਝ ਗੀ ਉਸਦੇ ਅਪਨੇ ਕਮਰੇ ਤਠੀ ਜਾਨੇ ਗਿਤੈ ਆਖਦਾ ਏ ਤੇ ਪਿਛੁਆਂ ਅਪਨੀ ਲਾਡੀ ਗੀ ਚੰਗਾ—ਮਾਡਾ ਜਰਨੇ ਗਿਤੈ ਗਲਾਂਦਾ ਏ ਤਾਂ ਓਹ ਪਕਕੇ ਦੇ ਫੋਡੇ ਆਗੂਂ ਫਿਸ਼ੀ ਜਾਂਦੀ ਏ ਪਤਿ ਗੀ ਆਖਦੀ ਏ—

“ਚਾਰ ਬਰੇ ਹੋਏ ਜਰਦੇ। ਬਡਲੈ ਦਪਤਰ ਜਾਨੇ ਕੋਲਾ ਪੈਹਲੋਂ, ਇੰਦੇ ਸੂਹੁੰ ਟਿਕਕਰ ਪਾਓ। ਦਪਤਰਾ ਆਇਧੈ, ਫਹੀ ਚੁਲ੍ਲੀ ਸੁੰਡ ਦੇਓ—ਇੰਦੇ ਢਿਡਹ ਗੈ ਨਿ ਰਖਦੇ। ਤੇ ਉਪਰਾ, ਸਾਬੀ ਤੇ ਖੀਰੀ ਹੀ ਪਰ ਬਿੰਦ ਕ ਲੂਨ ਸਤਾ ਹਾ। ਕਦੋਂ ਤਰੀਫ ਨਿੱ ਕਰਡਨ। ਮਾਝ ਥੁਆਡੀ ਗੀ ਛਡਾ ਰਾਮ ਕਰਨੇ ਦੀ ਖੋਡ, ਛਾਨਾ ਏਹ ਜੇ ਕਸਰੀ ਆਂ, ਬੁਡੀ ਆਂ, ਬੋ, ਜੀਹ੍ਭ ਨਿੱ ਨਚਿਲੀ ਬੌਹਦੀ। ਭੈਨਾ ਨ—ਬਸ, ਖਾਦੀ, ਨਾਵਲ ਪਢੇ ਜਾਂ ਸਿਲਮੈ ਤਡੇ। ਕਦੋਂ ਜੇ ਅਊਂ ਕਸਰੀ ਹੋਆਂ ਤੇ ਤਾਨੋਂਗੀ ਰੁਵੀ ਬਨਾਨੀ ਪਵੈ ਤਾਂ ਗਸ਼ ਪੇਈ ਜਦੀ ਏ। ਤੁਝੋਂਗੀ ਸਨਾਂ ਤਾਂ ਤੁਸ ਆਖਦੇ ਓ, ਏਹਕਿਲਿਆਂ ਜਨਾਨਕਿਆਂ ਗਲਾਂ ਆਪੂਂ ਗੈ ਨਬੇਡਾ ਕਰੋ। ਤੁਝੋਂ ਬੀ ਤੇ ਕਮ ਸੇਈ ਕਰੀ ਲੇਦਾ। ਸ਼ੀਨੇ ਬਾਦ ਪੈਸੇ ਦੇਨੇ ਹੋਨ ਤਾਂ ਮਾਂ—ਭੈਨ, ਮੇਰੇ ਆਸਤੈ ਕੋਈ ਚੀਜ ਆਪੂਂ ਆਹਨਨਾ ਤੋਂ ਦਰਕਨਾਰ, ਜੇ ਕਦੋਂ ਅਊਂ ਅਪਨੀ ਤਨਖਾਹੀ ਚਾ ਆਪੂਂ ਲੇਈ ਆਮਾਂ ਤਾਂ ਓਹ ਫਜੂਲ ਖੰਚੀ ਹੋਈ ਗੇਈ। ਕਦੋਂ ਚਾਡ ਕਨੈ ਕੁਤੈ ਸਿਲਮੈ ਜਾਂ ਸੈਰ ਕਰਨ ਬੀ ਨੇਈ ਲੇਤਾ।”

ਉਸਦਾ ਪਤਿ ਪਾਸੀ ਉਸਗੀ ਇਸਦਾ ਸਾਦਗੀ ਚ ਜਕੀਨ ਰਕਖਨਾ ਗਲਾਇਧੈ ਅਪਨਾ ਪਲਲਾ ਝਾੜਦਾ ਏ ਤਾਂ ਓਹ ਆਖਦੀ ਏ ਜੇ ਏਹ ਸਾਦਗੀ ਦੀ ਨੇਈ ਚਾਡ ਦੀ ਗਲ ਏ। ਏਹ ਸਥ ਗਲਾਂ ਓਹ ਅਪਨੇ ਚੇਤੇ ਦੇ ਅਧਾਰ ਪਰ ਬਕੀਲ ਗੁਪਤਾ ਗੀ ਸੁਨਾ ਕਰਦੀ ਏ। ਓਹ ਆਖਦੀ ਏ ਜੇ ਓਹ ਚਾਰ ਬਰੇ ਇਸ ਚਾਲੀ ਦੇ ਨੋਕ—ਯੋਂਕ ਭਰੋਚੇ ਜੀਵਨ ਚ ਗੁਜਾਰਦੀ ਏ। ਪਰ ਫਹੀ ਇਕ ਦਿਨ ਉਸਗੀ ਮਸੂਸ ਹੋਂਦਾ ਏ, “ਤੁਝੋਂ ਲੋਕੇਂ ਗੀ ਇਕ ਲਾਡੀ, ਨੂੰ ਪਰਿਹਾਈ ਦੀ ਲੋਡ ਨੇਈ ਬਲਕੇ ਇਕ ਐਸੀ ਮਸ਼ੀਨ ਦੀ ਲੋਡ ਹੀ, ਜੇਹਕੀ ਇੰਦੇ ਸਾਬੈ ਕਮ ਕਰਦੀ, ਇੰਦਿਆਂ ਗਲੀ ਬੀ ਜਰਦੀ। ਉਸਲੈ ਏਹ ਮਨ ਬਾਗੀ ਹੋਈ ਗੇਆ। ਪਰ ਫਹੀ ਬੀ ਛਡਾ ਮਨ ਗੈ ਬਾਗੀ ਹੋਏ ਤਨ ਤੇ ਮਨ ਉਸਲੈ ਬਾਗੀ ਹੋਏ ਜਿਸ ਦਿਨ.....”

ਇਕ ਦਿਨ ਜਿਸਲੈ ਓਹ ਦਪਤਰਾ ਘਰ ਆਂਦੀ ਏ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਸਸ਼ ਤੇ ਪਤਿ ਸੂਹੁੰ ਫੁਲਾਈ ਬੈਠੇ ਦੇ ਹੋਂਦੇ ਨ। ਇਸਦਾ ਕਾਰਣ ਉਸਦੇ ਪਿਛੁਆਂ ਉਸਦੇ ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਭਾਡ ਦਾ ਐਨਾ ਏ। ਓਹ ਤਾਨੋਂਗੀ ਚਾਰ ਦਿਨ ਅਪਨੀ ਭੈਨੂ ਗੀ ਉਸ ਕੋਲ ਬਟੋਤ ਚ ਹਵਾ—ਪਾਨੀ ਬਦਲਨੇ ਗਿਤੈ ਗਲਾਂਦਾ ਏ ਤਾਂ ਤਾਨੋਂਗੀ ਇਸ ਚ ਇਕ ਭੈਨ—ਭਾਡ ਦਾ ਧਾਰ—ਭਾਵ ਨੇਈ ਲਭਦਾ ਬਲਕੇ ਇਕ ਤਨਜ ਮਸੂਸ ਹੋਂਦੀ ਏ। ਤਾਨੋਂਗੀ ਅਪਨੇ ਸ਼ਵਾਮਿਨਾਂ ਗੀ ਠੇਸ ਲਗਦੀ ਬਜ਼ੋਂਦੀ ਏ ਜਿਸ ਦਾ ਗੁਸਸਾ ਸਸ਼ ਉਸਗੀ ਚੰਗਾ—ਮੰਦਾ ਗਲਾਇਧੈ ਤੋਆਰਦੀ ਏ ਤੇ ਪਤਿ ਚੰਡ ਮਾਰਿਧੈ ਤੋਆਰਦਾ ਏ। ਇਸ ਗਲਲੈ ਪਰ ਤੁਭੀ ਤੈਸ਼ ਚ ਆਈ ਜਾਂਦੀ ਏ ਤੇ ਜੈਹਰ ਖਾਇਧੈ ਮਰਨ ਲਗਦੀ ਏ। ਪਰ ਉਸਦਾ ਪਤਿ ਉਸਗੀ ਤਕਾਲ ਹਸਤਪਤਾਲ ਲੇਈ ਜਾਇਧੈ ਉਸਦੀ ਜਾਨ ਬਚਾਈ ਲੈਂਦਾ ਏ। ਓਹ ਇਸ ਗਲਲੈ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨੇਈ ਕਰਦਾ ਜੇ ਹਸਤਪਤਾਲ ਲੇਈ ਜਾਨੇ ਪਰ ਤਾਂਦੇ ਪਰ ਪੁਲੀਸ ਕੇਸ ਬੀ ਬਨੀ ਸਕਦਾ ਏ। ਠੀਕ ਹੋਇਧੈ ਓਹ ਧਾਕੇ ਤਠੀ ਜਾਂਦੀ ਏ ਤੇ ਛੇ ਸ਼ੀਨੇ ਚਿੰਤਨ—ਮਨਨ ਕਰਨੇ ਪੱਤੇ ਇਸ ਨਤੀਜੇ ਪਰ ਪੁਜ਼ਦੀ ਏ ਜੇ ਇਸ ਸਮਸਥਾ ਦਾ ਹਲ ਤਲਾਕ ਲੇਇਧੈ ਗੈ ਹੋਈ ਸਕਦਾ ਏ। ਇਸ ਆਸਤੈ ਓਹ ਦਾਲਤੀ ਜਾਂਦੀ ਏ ਪਰ ਉਥੋਂ ਉਸਦੇ ਪਤਿ ਦੇ ਦੋਸਤ ਵਕੀਲ ਗੁਪਤਾ ਦੇ ਦੈਨੋਂ ਧੰਡੇ ਦੀ ਗਲ ਤਫਸੀਲ ਕਨੈ ਸੁਨਦਾ ਏ। ਦੈਨੋਂ ਗੀ ਇਸ ਖਾਈ ਗੀ ਪੂਰਨੇ ਆਸਤੈ ਸਮਝਾਂਦਾ ਏ। ਇਥੁੰ ਤਗਰ ਜੇ ਓਹ ਅਪਨੇ ਦੋਸਤ ਦੇ ਸਿਗਰਟ ਪੀਨੇ ਪਰ ਬੀ ਆਪਤਿ ਜਾਹਰ ਕਰਦਾ ਏ ਤੇ ਉਸ ਪੈਸੇ ਗੀ ਬਚਾਇਧੈ ਅਪਨੀ ਪਲੀ ਦਿਧਾਂ ਨਿਵਿਕਿਆਂ—ਨਿਵਿਕਿਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਪੂਰਿਆਂ ਕਰਨੇ ਗੀ ਆਖਦਾ ਏ। ਵਕੀਲ ਗੁਪਤਾ ਤੇ ਡੱਕ ਰਾਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇ ਸ਼ੰਵਾਦ ਇਸ ਸ਼ੰਦਰੰ ਚ ਪ੍ਰਸ਼ਤੁਤ ਨ—

गुप्ता : इक गल्ल पुच्छां डॉक्टर साहब, तुस सिगट ते मिमी पता ऐ पींदे ओ।

पाशी : हां, की ?

गुप्ता : रोजै दे कोई दौँ-त्रौं रपें दे सिगट ते फूकदे गै होगे ओ?

पाशी : हा, फही केह होआ ?

गुप्ता : एहदा मतलब ऐ जे थुआड़ा अपना छड़ा सिगट पीने उपर बरे दा कोई ज्हार रपेआ फकोंदा ऐ।

पाशी : होग, फही ?

गुप्ता : फही एह जे तुस सालै दा एह ज्हार रपेआ फजूलखर्ची नेई समझदे इस्सै ज्हार रपे चा तुस अपनी लाडी आस्तै हर दूर स्हीने सूट जां साढ़ी आहन्नी सकदे हे। किश बखैद घटाई सकदे हे।

पाशी : थुआड़ा मतलब ऐ वकील साहब जे बंदा साह बी नेई लै।

इस संवाद दे परैत बी दौनें पति-पत्नी च तकरार होन लगी पौंदा ऐ। डॉ. राम प्रकाश उर्फ पाशी अपनी पत्नी उमा गी आखदा ऐ जे उसने जे किश उस परिवार आस्तै कीता ऐ ओह सब करदियां न। उसने कोई बक्खरी गल्ल नेई कीती ऐ। तां उमां तमशी पौंदी ऐ ते पति गी आखदी ऐ—अ'ऊं बक्खरी नेई, तुस गै नरालेओ। थुआडे होर बी द'ऊं भ्राड हैन, कमादे न, खंदे-पीदे ऐश करदे न। उंदियां लाडियां चौके नेई बडन तां किश गल्ल नेई, में इक दिन रुट्टी नेई बना तां सारा टब्बर भुक्खा मरन लगी पौंदा हा। ओह ते तुंदी माऊ-भैनें गी बी खरा जवाब देई लैंदियां हियां। थुआडी भैनू दा ब्याह होआ तां तुसें गै दुहार चुक्की दफतरा अपना ते मेरा जी.पी. फंड कढाइयै नभाया, उनें ते बोहजें फंडी ओडे हे ते फही थुआडी मां ते तुस, भरजाइयें गी गलें लाई-लाई फिरदे ओ।" ओह गुस्से च अपने पति गी इथ्युं तगर गलाई दिंदी ऐ जे उस घरै गी चलाने च उसने गै सिर्फ ठेका लेदा ऐ। पर ओह एह सब किश नेई सेहन करी सकदी ऐ की जे ओह इक इंसान ऐ नां के देवी। इस संदर्भ च उसदे शब्द न....." में कोई देवी नेई, जे छड़ा धीरज गै रखनी। में बी इक मनुक्ख आं। ते जिन्ना कुसै कुसै मनुक्खै च धीरज होंदा ऐ में रक्खेआ हा।" पर जिसलै उंदे पर वकील दियें गल्लें दा कोई असर नेई होंदा ते ओह इक-दूर पर आक्षेप लांदे जंदे न तां वकील उमा गी तलाक लैने आस्तै ओह सबै आधार दस्सदा ऐ जिसदे तैहत उनेंगी तलाक मिली सकदा ऐ। उमां गी लगदा ऐ ओह आक्षेप अपने पति पर नेई लाई पर पही बी उसगी तलाक चाहिदा ऐ तां वकील उनें बक्ख-बक्ख होए दे सत्त साल इंतजार करने गी गलांदा ऐ। कीजे वकील गी लगदा ऐ जे उंदे आरोपें दा कोई ठोस आधार नेई ऐ। इस्सै मूजब ओह उनेंगी आखदा ऐ, "दिक्खो उमादेवी जी, तुस इक बडे गरीब मुल्खै च पैदा होइयां ते डॉ. साहब बी। तुस दमै इक आम जेह घरै च जम्मे। एह जिन्नियां गल्ला जिन्ने इल्जाम तुसें इक-दूर पर लाए न, एहदा कारण एह नेई जे थुआडे दौने च किश खराबी ऐ। एह सारियां गल्लां साडे समाजै च लोकें दियां ताहंगां सुखने, लोडां-थोडां पूरियां नेई होने करी। पर इनें गल्लें पर तलाक निं मिली सकदा।"

फही वकील उनेंगी उंदे सुखने दे उज्जल भविक्ख बारै बी चेतावनी दिंदा ऐ जे एह जरुरी नेई जे अगं चानन गै होए पर फही बी तलाक लैने कन्वै उंदे बच्चे दा नीरस बनी जेहग। उसगी सम्पूर्ण प्यार नेई

ਮਿਲਗ ਜਿਸ ਮੂਜਬ ਉਸਦਾ ਸਮਪੂਰਣ ਵਿਕਾਸ ਬੀ ਨੇਈ ਹੋਈ ਪਾਗ। ਫ਼ਹੀ ਓਹ ਤਨੌਂਗੀ ਇਕ ਮਸਾਲ ਸੁਨਾਂਦਾ ਹੋਈ ਡਾਕਟਰ ਪਾਸੀ ਗੀ ਆਖਦਾ ਏ— ਤੁਸ ਇਮੈਜਿਨ ਕਰੀ ਸਕਦੇ ਜੇ ਓਹ ਜਾਗਤ, ਜੇਹਕਾ ਛੜਾ ਅਛੋਂ ਬਰੋਂ ਦਾ ਹਾ, ਓਹਦੇ ਮਾਊ ਬਬੈ ਨੇ ਤਲਾਕ ਲੇਈ ਲੇਆ ਤੇ ਆਪੂ ਕੁਦਰੈ ਹੋਰ ਬਾਹ ਕੀਤੇ। ਤਦੂ ਕੋਲਾ ਓਹ ਬਚਾ ਨਾਨਕੈ ਰੇਆ। ਓਹ ਅਪਨੀ ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਗਮੀ ਚ ਮਹੇਸ਼ਾ ਮਾਊ—ਬਬੈ ਗੀ ਚੇਤਾ ਕਰਦਾ। ਓਹ ਇਕਕਲਾ ਪੇਈ ਗੇਆ। ਬਡ੍ਹ ਹੋਆ ਤਾਂ ਓਹ ਮਾਊ—ਬਬੈ ਗੀ ਤੁਪਨ ਚਲੀ ਪੇਆ। ਸਿਰਫ ਇਕ ਗਲਲ ਪੁਛਨੇ ਗੀ, ਜੇ ਓਹਦਾ ਕਸੂਰ ਕੇਹ ਹਾ, ਜੇਹਦੇ ਆਸਤੈ ਉਸਗੀ ਏਡਡੀ ਬਡ੍ਹੀ ਸਜਾ ਥਹੋਈ ਹੀ। ਪਰ ਜਿਸਲੈ ਉਸ ਜਾਗਤੈ ਨੇ ਤਨੈਂ ਤੁਧੀ ਲੇਆ ਤਾਂ ਉਨ ਦਿਕਖੇਆ ਜੇ ਉਸਗੀ ਛੋਡਨੇ ਦੀ ਸਜਾ, ਓਹਦੇ ਮਾ—ਬਬ ਬਕਖਰੇ—ਬਕਖਰੇ ਭੋਗ ਦੇ ਹੋ। ਓਹ ਤਥ੍ਥੁੰ ਬੀ ਪਰਤੋਈ ਆਯਾ ਤੇ ਤਨੈਂ ਅਪਨੇ ਮਨੈ ਚ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਹਾ ਜੇ ਓਹ ਇਕ ਵਕੀਲ ਬਨਗ ਤੇ ਇਧੈ ਜਨੋਹ ਕੋਸਿਜ ਚ ਛੱਡੇ ਸਮਯੋਤੇ ਗੈ ਕਰਾਗ।”

ਫ਼ਹੀ ਓਹ ਉਮਾ ਗੀ ਸਮਯਾਂਦੇ ਹੋਈ ਆਖਦਾ ਏ, “ਉਮਾਦੇਵੀ ਵਕਤ ਤੇ ਹਾਲਾਤ ਦਾ ਗੈ ਗੁਲਾਮ ਏ। ਜਦੂ ਹਾਲਾਤ ਗੈ ਨੇਈ ਬਦਲੇ ਤਾਂ ਵਕਤ ਕਿ'ਧਾਂ ਬਦਲਾ ? ਤੁਸ ਕੇਹ ਸਮਯਾਦਿਆਂ ਆਂ, ਜੇ ਤੁਸ ਇਕ ਆਸ ਘਰੈ ਚ, ਏਕ ਗਰੀਬ ਮੁਲਖੈ ਚ ਜਾਮਿਧੈ ਕੋਈ ਅਪਨੇ ਆਸਤੈ ਨੇਹਾ ਆਦਮੀ ਤੁਧੀ ਲੈਂਗਿਆ, ਜੇਹਦੇ ਚ ਏਹ ਸਥ ਕਮਯਾਇਆ ਨੇਈ ਹੋਡਨ।” ਓਹ ਤਨੈਂ ਗੀ ਆਪਸੀ ਸਮਯਾਤੀ ਕਰਨੇ ਤੇ ਅਪਨੇ ਘਰੈ ਗੀ ਪਰਤੋਈ ਜਾਨੇ ਆਸਤੈ ਸਮਯਾਂਦਾ ਹੋਈ ਆਖਦਾ ਏ, “ਜਾਗਤ ਇਕ ਸਾਂਝ ਦਾ ਫਲ ਹੋਂਦੇ ਨ ਤੇ ਧਾਰ ਬੀ ਸਾਂਝਾ ਗੈ ਚਾਹਿਦਾ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਇਕਕਲੇ ਧਾਰ ਕਨੈ ਓਹ ਕਮਲਾਈ ਜਾਹਗ ਤੇ ਉਸ ਬਚਾਰੇ ਨੇ ਕਸੂਰ ਬੀ ਕੇਹ ਕੀਤਾ ਏ ? ਤੇ ਡਾਕਟਰ ਸਾਹਿਬ, ਤੁਸ ਬੀ ਕਨੋਹ ਬਬ ਓ, ਥੁਆਡਾ ਮੁਨਾ ਏ, ਤੁਸੋਂਗੀ ਓਹਦੀ ਲੋਡ ਏ ਤੇ ਉਸਗੀ ਥੁਆਡੀ।”

ਇਨ੍ਹੇ ਚਿਰੈ ਚ ਤਨੌਂਗੀ ਦਾਲਤੀ ਹੀ ਅਵਾਜ ਹੋਂਦੀ ਏ ਪਰ ਓਹ ਅਪਨੇ ਬਚੇ ਦੇ ਉਜ਼ਜ਼ਲ ਭਵਿਕਖ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਕਨੈ ਅਪਨਾ ਮਨ ਬਦਲੀ ਲੈਂਦੇ ਨ। ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ—ਖੁਸ਼ੀ ਘਰ ਜਾਨੇ ਗਿਤੈ ਰਾਜੀ ਹੋਈ ਜਂਦੇ ਨ। ਵਕੀਲ ਗੁਪਤਾ ਗੀ ਇਸ ਚ ਖੁਸ਼ੀ ਮਿਲਦੀ ਏ ਤੇ ਤਨੰਦੇ ਸ਼ਾ ਅਪਨੀ ਫੀਸ ਦੇ ਤੌਰ ਤਨੰਦੇ ਘਰ ਡਿਨਰ ਦਾ ਪ੍ਰੋਯੋਜਲ ਰਖਦਾ ਏ ਤੇ ਖੀਰ ਚ ਦੈਨੈਂ ਗੀ ਮਲਾਇਧੈ ਆਖਦਾ ਏ, “ਏਹ ਜਿੰਦਗੀ ਕਾਗਦੋਂ ਦੇ ਫੁਲਿੰ ਆਂਗਰ ਗੈ ਸੋਈ ਪਰ ਮਾਹਨੂ ਚਾਹਨ ਤਾਂ ਅਪਨੇ ਹਿਰਖੈ ਕਨੈ ਤਨੰਦੇ ਚ ਖ਼ਬਰੋ ਭਰੀ ਸਕਤਾ ਦਾ ਏ।”

ਇਸ ਚਾਲੀ ਏਹ ਏਕਾਂਕੀ ਸੁਖਾਂਤ ਏ ਜਿਸ ਚ ਲੇਖਕ ਸਮਾਜ ਗੀ ਏਹ ਸਂਦੇਸ਼ ਦੇਨਾ ਚਾਹਨਦਾ ਏ ਜੇ ਇਸ ਸਮਾਜ ਚ ਇਧੈ ਜਨੋਹ ਹਾਲਾਤ ਨ ਜੇ ਮਾਹਨੂ ਚਾਹਨਦੇ ਹੋਈ ਬੀ ਕਿਸਾ ਨੇਈ ਕਰੀ ਸਕਦਾ। ਪੈਸਾ ਸਾਰੋਂ ਸ਼ਾ ਬਡ੍ਹੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਬੀ ਏ ਪੈਸੋਂ ਦੀ ਤਾਂਗੀ ਗੈ ਮਤੇ ਸਾਰੇ ਦੁਖੋਂ ਦਾ ਕਾਰਣ ਏ, ਸਮਸਥਾਏਂ ਦਾ ਘਰ ਏ, ਪੈਸੇ ਦੀ ਤਾਂਗੀ ਸਭਨੋਂ ਦੁਖੋਂ ਦਾ ਕਾਰਣ ਏ। ਪਰ ਅਸੋਂਗੀ ਜੀਨੇ ਆਸਤੈ ਪੈਸੇ ਗੀ ਅਪਨੀ ਤਥਰ ਹਾਵੀ ਨੇਈ ਹੋਨ ਦੇਨਾ ਚਾਹਿਦਾ ਤੇ ਜਿੰਦਗੀ ਸ਼ਵਾਰਨੈ ਆਸਤੈ ਸਂਘਰਸ਼ ਕਰਨਾ ਚਾਹਿਦਾ ਏ। ਏਹ ਜਿੰਦਗੀ ਕਾਗਦੋਂ ਦੇ ਫੁਲਿੰ ਆਂਗਰ ਏ। ਇਧੈ ਇਸ ਏਕਾਂਕੀ ਦਾ ਸ਼ੀਰਖਕ ਬੀ ਏ ਜੇ ਮਾਹਨੂ ਜੀ ਅਪਨੇ ਹਿਰਖ ਤੇ ਸਮੋਧ ਕਚੈ ਇਸ ਚ ਖ਼ਬਰੋ ਭਰਨੀ ਚਾਹਿਦੀ ਏ ਨਾਂ ਕੇ ਕਾਗਦੋਂ ਦੇ ਫੁਲ ਸਮਯਾਧੈ ਅਪਨੇ ਹਤਥੋਂ ਆਪੂ ਅਪਨੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਕਨੈ—ਕਨੈ ਬਚੋਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਗੀ ਬੀ ਬਰਾਦ ਨੇਈ ਕਰਨਾ ਚਾਹਿਦਾ ਏ। ਪੈਸੇ ਦੀ ਤਾਂਗੀ ਕਰੀ ਵਕਿਤ ਪੇਸ਼ਾਨ ਜਰੂਰ ਹੋਈ ਸਕਦਾ ਏ ਪਰ ਪੈਸਾ ਗੈ ਸਥ ਕਿਸ ਨੇਈ ਏ। ਮਨੁਕਖੈ ਗੀ ਅਪਨੇ ਉਜ਼ਜ਼ਲ ਭਵਿਕਖ ਦੇ ਰਸਤੇ ਚ ਪੈਸਾ ਰੋਡਾ ਨੇਈ ਬਨਨ ਦੇਨਾ ਚਾਹਿਦਾ ਏ।

ਸ਼ੱਖੇਪ ਚ ਜੀਵਨ ਗੀ ਬਨਾਨਾ ਸ਼ਵਾਰਨਾ ਤੇ ਸਮਯਾਨਾ ਮਨੁਕਖੈ ਦੇ ਹਤਥੋਂ ਏ ਓਹ ਜਿ'ਧਾਂ ਚਾਹ ਜਿੰਦਗੀ ਦੀ ਧਾਰ ਗੀ ਮੋਡੀ ਸਕਦਾ ਏ। ਇਧੈ ਇਸ ਏਕਾਂਕੀ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ਧ ਏ ਸਮਾਜ ਦੇ ਹਿਤ ਆਸਤੈ ਵਕਿਤ ਗੀ ਵਕਿਤ ਕਨੈ ਜੋਡਨਾ ਚਾਹਿਦਾ ਏ।

प्रश्न-रिसर्च स्कालर एकांकी दी तात्प्रक आलोचना करो।

उत्तर-रिसर्च स्कालर इक रेडियो एकांकी ऐ इस दे लेखक प्रो. मदन शर्मा होर न। एह इक समस्या प्रधान एकांकी ऐ। इस च लेखक ने इक अच्छे ते महान लेखक दे विचारें गी आम आदमी दे नई समझी पाने पर, उसदा सच्च समाज कोला कटोई जाने ते अपनी दुनिया च सिमटी जाने दा बचार बांदै कीते दा ऐ। पर इक अच्छा ते सुलझे दा रिसर्च स्कालर इ'यै नेह गुमनामी दे न्हेरे च गोआचे दे साहित्यकार गी अपनी शोध प्रतिभा दे बल पर उ'नेंगी परतियै सम्भ समाज च स्थापत करने दे जतन करदा ऐ।

1. कथानक- इस एकांकी दा रंभ लेखक सूरज-सरूप दियें रचनाएं दी बजार च बड़ी मती मांग होने कन्नै होंदा ऐ। इसदा कारण रिसर्च स्कालर प्रो. पीताम्बर दा उसदी कृति पर कीता गेदा शोध कम्म ऐ। सूरज सरूपदियें रचनाएं गी जित्थै उंदे रचनाकाल दे समें च कोई पुच्छदा बी नेई हा हून लोक उसदे दीवाने होइ चुके दे न। उसदे उपन्यास 'अंगारे दी लोड' दे बीह अडीशन छपी चुके न ते उर्दू हिंदी, पंजाबी सिंधी मलयालम तेलगू कन्नड़ ते नेपाली आदि भाशाएं च अनुवाद बी छाया होइ चुके। इस शोध दे परिणाम सरूप सूरज सरूप रातो रात अपने पाठकें दिलो दमाग पर छाई गेदा ऐ। इस्सै मूजब रूप राही नां दा लेखक प्रो. पीताम्बर गी मिलन जंदा ऐ जे ओह उस उपर लेख लिखे तां जे उसदी बी प्रसिद्धि होऐ। इसदे कन्नै गै ओह सूरज सरूप दे चरित्र पर केई चाल्ली दे लंछन बी लांदा ऐ ते कन्नै मैं उ'नेंगी इब्बी सनांदा ऐ जे उसदी घरैआहली जिंदगी दे आखरी दिन वृद्धाश्रम च कट्टा करदी ऐ। फही प्रो. पीतांबर अपनी घरैआहली तिलोतमा गी लेइयै उस कोल जंदे न। ओह उस कोल जाइयै उस कशा उसदे पति सूरज सरूप दे सरबंध च पुच्छदे न। सूरज सरूप दा नां सुनदे गै उसदी मानसक दशा बिगड़ी जंदी ऐ। ते ओह सूरज दे डुब्बने, सरूप दे बिगड़ने, सूरज दे यार बद्री दे उसगी घाड़ लेर्द जरने, उर्थें मालतू आसेआ सूरज गी डक्की लैने दी गल्ल करदी-करदी रोन लगी पौंदी ऐ। जिस मूजब ओह उस शा माफी लेइयै उठी औंदे न। ते फही बद्री गी तुप्पियै उस शा सूरज सरूप दे थोह-ठकाने दा पता लेइयै रौलके ग्रां च सूरज-सरूप गी तुप्पी लैंदे न। उर्थै पुज्जियै उंदी पैहली मलाटी मालतू कन्नै होंदी ऐ। ओह उस शा सूरज सरूप दियें होर रचनाएं गी उ'नेंगी देने गी आखदे न ते कन्नै गै उसगी सुन्ने दियां बंगां ते टल्ले कपडे बी दिंदे न ते सरूप आस्तै शराब दी पेटी बी दिंदे न। ओह लालच च नेई औंदी ते नां गै सूरज सरूप दियां रचनां उ'नेंगी दिंदी ऐ। ओह आखदी ऐ कल आइयै ओह आपूं सूरज सरूप कशा उसदियां रचनां लेर्द सकदे न। जिसलै सूरज सरूप राती मेला दिकिखयै परतोंदा ऐ तां मालतू उसगी सारी गल्ल-बात सुनांदी ऐ। सूरज सरूप गी शैहरियें दी इस नीत पर रोह चढ़ी जंदा ऐ ते बड्डलै सबेला गै अपनी रचनाएं दा संदूक चुकिक्यै नाले पर उठी जंदा ऐ ते फाड़ी-फाड़ियै उनें कृतियें

गी नाले च सुट्टदा जंदा ऐ। इच्चरें च प्रो. पीताम्बर ते तिलोतमा उठी औंदे न ते उनेंगी मनाह करदे करदे न पर ओह अपने मनै दी भड़ास कड़दे होई आखदा ऐ जे जिसलै उसगी उंदी लोड ही तां उस दुनियां ने उसगी ने नई समझेआ। इस आस्तै उसगी हून उंदी लोड नई ऐ। अज्ज ओह अपनी इस दुनिया च खुश ऐ।

2. पत्तर चरित्र-चित्रण- इस एकांकी च कुल दस पात्र न। ओह न- सूरज-सरूप, प्रो. पीताम्बर, मैहता जी, रूप राही, तिलोतमा, मालती, जानकी, मैंजर, बद्री ते इक शराबी। इंदे चा सूरज-सरूप, प्रो. पीताम्बर, तिलोतमा, मालती ते जानकी प्रमुख पात्र न ते मैहता जी, रूप राही ते बद्री सहायक पात्र न जिसलै क् मैंजर ते इक शराबी गौण पात्र न। मुक्ख पात्र ते सहायक पात्रें दा चरित्र-चित्रण इस चाली ऐ-

1. सूरज-सरूप- सूरज सरूप रिसर्च स्कालर एकांकी दा प्रमुख पात्र ऐ। ओह इक अच्छा लेखक ऐ। पर जिसलै उसने साहित्य सिरजना कीती उस बेलै उनेंगी समझने आहला इस समाज च कोई नई हा। इथ्यूं तगर जे उनें पुस्तकें गी छापने आहला पब्लिशर मैहता बी उसगी उसदी रचनाएं दे बदलें मिलने आहली राशि देने शा इंकार करी दिंदा ऐ। इस्सै मूजब ओह इस दुनिया शा तंग आइयै अपने दोस्त बद्री शराबी दी मदद कन्नै रैलके ग्रां उठी जंदा ऐ। उत्थें उसदी मलाटी मालतू कन्नै होंदी ऐ। जेहडी उसगी अतिअंत हिरख करदी ऐ। जिस मूजब ओह अपनी घरैआहली जानकी दे बेरुखे व्यवहार गी भुलियै ते उसी शैहर इकला गै छोडियै मालतू दे हिरखै दा कैददी बनियै रेही जंदा ऐ।

जिसलै उसगी पता लगदा ऐ जे शैहरा दा कोई दो लोक आए दे न ते उसदी रचनाएं गी हासल करना चांहदे न तां ओह रोहै च आइयै अपनियां रनचां फाडी-फाडी नाले च सुट्टदा जंदा ऐ। कीजे उसगी उस समाज कन्नै शिकायत ऐ जे उसने बेल्ले सिर उसदी कद्र नई पाई हून उसगी उंदी लोड नई ऐ।

प्रो. पीताम्बर- प्रो. पीताम्बर इक कुशल रिसर्च स्कालर ऐ। उस च इक अच्छे शोधकर्ता दे सभै गुण मजूद न। ओह इक बारी इक लाइब्रेरी च इक फटी पुरानी किताब दिक्खदा ऐ। उसगी उस कताबै च विशेश खूवियां लभदियां न जेहडियां उसगी प्रभावित करदियां न। ओह उस पर इक लेख लिखदा ऐ। उसदे उस शोध कारण उस कताबै दे लेखक सूरज-सरूप दा समाजे च मुल्ल पेई जंदा ऐ। लोक उसदियै कताबै गी पढ़ने दे क्रेजी होई जंदे न।

प्रो. पीताम्बर इक अच्छा शोधकर्ता ऐ जिस मूजब उसगी बी उसदे शोधफल दे रूपै च अच्छा मेहनताना मिलदा ऐ। ते ओह अपनी इस योग्यता कारण रातो-रात अमीर होई जंदा ऐ। फही उसदे मनै च किश लालच आई जंदा ऐ। ओह चांहदा ऐ जे ओह वरिश्ठ साहित्यकार दी तपाश करियै उस कशा उसदे साहित्य दे अधिकार लेई लै। तां जे फिल्म निर्माता उस पर फिल्म बनाई सकना। इस आस्तै ओह सूरज-सरूप गी मिलने दे नेकां जतन करदा ऐ। खीर उसगी लेखक मिली जंदे न। ओह उनेंगी कीमती शराब ते उसदी पल्ती गी सुन्ने दियां चूडियां भेट करदा ऐ। पर उसदी भेटा गी सूरज सरूप ते मालतू स्वीकार नई करदे ते नां गै उसगी साहित्य दी धरोहर दिदे न। जिस मूजन उसगी नराशा गै होंदी ऐ।

ਤਿਲੋਤਮਾ— ਪ੍ਰੋ. ਪੀਤਾਮਭਰ ਦੀ ਧਰਮ ਪਲੀ ਏ। ਓਹ ਅਪਨੇ ਪਤਿ ਦੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਪਰ ਖੁਸ਼ ਹੋਂਦੀ ਏ। ਓਹ ਉਸ ਕਨੈ ਸੂਰਜ ਸਰੂਪ ਦੀ ਪਲੀ ਜਾਨਕੀ ਗੀ ਮਿਲਨੇ ਗਿਤੈ ਵ੃ਦਾਸ਼੍ਰਮ ਚ ਜਾਂਦੀ ਏ ਤੇ ਫਹੀ ਸੂਰਜ ਸਰੂਪ ਦੀ ਤਪਾਸ਼ ਗਿਤੈ ਜਾ ਕਰਦੇ ਅਪਨੇ ਪਤਿ ਕਨੈ ਰੋਲਕੇ ਗ੍ਰਾਂ ਬੀ ਜਾਂਦੀ ਏ। ਉਸਗੀ ਅਪਨੇ ਪਤਿ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਪਰ ਗਰ੍ਵ ਏ। ਇਸੈ ਮੂਜਬ ਓਹ ਅਪਨੇ ਘਰ ਔਨੇ ਆਹਲੇ ਇਸ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਰੂਪ ਰਾਹੀਂ ਦੀ ਕ੃ਤਿਧੇ ਪਰ ਲੇਖ ਲਿਖਨੇ ਆਸਤੈ ਅਪਨੇ ਪਤਿ ਗੀ ਆਖਦੀ ਏ। ਓਹ ਪ੍ਰੋ. ਪੀਤਾਮਭਰ ਦੀ ਸ਼ੋਧ ਦੀ ਇੱਨ੍ਹੀ ਕਾਗਲ ਹੋਈ ਗੇਦੀ ਏ ਜੇ ਇਸਦੇ ਕਨੈ ਗੈ ਉਸਦੇ ਮਨੈ ਚ ਸ਼ਵਾਰਥ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਆਈ ਗੇਦੀ ਏ। ਓਹ ਚਾਂਹਦੀ ਏ ਜੇ ਉਸਦਾ ਪਤਿ ਮਤੇ ਕਥਾ ਮਤਾ ਧਨ ਕਮਾਡ ਤਾਂ ਜੇ ਓਹ ਰਾਤੋ ਰਾਤ ਅਮੀਰ ਬਨੀ ਜਾਨ। ਓਹ ਸੂਰਜ ਸਰੂਪ ਆਸੇਆ ਤਾਂਨੋਂਗੀ ਅਪਨਾ ਸਾਹਿਤਿ ਦਾ ਕੀਮਤੀ ਸਰਮਾਧਾ ਨੇਈ ਦੇਇਥੈ ਤੇ ਫਾਡੀ—ਫਾਡੀ ਨਾਲੇ ਚ ਸੁਣ੍ਹਦੇ ਦਿਕਿਖਿਥੈ ਅਪਨੇ ਪਤਿ ਗੀ ਆਖਦੀ ਏ ਜੇ ਓਹ ਉਸਗੀ ਧਿਕਕਾ ਮਾਰਿਥੈ ਉਸਦਾ ਸਂਦੂਕ ਅਪਨੇ ਕਬਜ਼ੇ ਕਰੀ ਲੈ।

ਜਾਨਕੀ— ਜਾਨਕੀ ਸੂਰਜ ਸਰੂਪ ਦੀ ਪੈਹਲੀ ਪਲੀ ਏ। ਓਹ ਅਪਨੇ ਪਤਿ ਦੇ ਗੁਣੋਂ ਵੀ ਕਦ੍ਰ ਨੇਈ ਕਰੀ ਸਕੀ। ਓਹ ਉਸਗੀ ਨਿਕਿਧਾਂ—ਨਿਕਿਧਾਂ ਖੁਸ਼ਿਆਂ ਦੇਨੇ ਦੀ ਬਜਾਏ ਛਹੋਤ—ਮਿਟ੍ਟ ਕਰਦੀ ਹੀ ਜਿਸ ਮੂਜਬ ਉਸਦਾ ਪਤਿ ਉਸਗੀ ਛੋਡਿਥੈ ਸ਼ੈਲਕੇ ਗ੍ਰਾਂ ਮਾਲਤੀ ਕੋਲ ਉਠੀ ਜਾਂਦੀ ਏ। ਓਹ ਇਹ ਸਦਮਾ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨੇਈ ਕਰੀ ਸਕੀ ਜਿਸ ਮੂਜਬ ਉਸਦੀ ਦਮਾਗੀ ਹਾਲਤ ਬਿਗਡੀ ਜਾਂਦੀ ਏ। ਖੀਰ ਉਸਗੀ ਅਪਨੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਆਖਰੀ ਧਾਡੇ ਇਕ ਵ੃ਦਾਸ਼੍ਰਮ ਚ ਕਢਣੇ ਪੌਂਦੇ ਨ।

ਮਾਲਾਤੂ— ਮਾਲਾਤੂ ਇਕ ਫਾਡੀ ਔਰਤ ਏ। ਓਹ ਬਡੀ ਦਿਨਾਲੂ ਕ੃ਪਾਲੂ ਤੇ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਗੀ ਸਮਝਨੇ ਆਹਲੀ ਸੂਜ਼ਵਾਨ ਨਾਰੀ ਏ। ਓਹ ਸੁਭਾਡ ਦੀ ਜਿੰਨੀ ਕੋਮਲ ਏ ਉਨ੍ਹੀ ਗੈ ਦਲੇਰ, ਹਿਮਤੀ ਤੇ ਛਾਦਰ ਨਾਰੀ ਏ। ਉਸਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਣੋਂ ਥਮਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਇਥੈ ਗੈ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਸੂਰਜ ਸਰੂਪ ਉਸਦੀ ਸ਼ਰਣੀ ਚ ਉਠੀ ਜਾਂਦਾ ਏ। ਓਹ ਉਸਦਾ ਹਰ ਚਾਲੀ ਕਨੈ ਧਿਧਾਨ ਰਖਦੀ ਏ ਤੇ ਉਸਦੇ ਸੁਖੈ—ਦੁਖੈ ਦੀ ਭਾਈਗਲ ਬਨਦੀ ਏ। ਉਸਦੀ ਨਜ਼ਰੀ ਚ ਪੁਰਸ਼ ਗੀ ਬਸਸ ਕਰਨਾ ਕੋਈ ਔਖਾ ਨੇਈ ਏ। ਓਹ ਪ੍ਰੋ. ਪੀਤਾਮਭਰ ਦੇ ਤੋਹਫੇਂ ਕਥਾ ਸੂਰਜ ਸਰੂਪ ਦੀ ਰਚਨਾਏਂ ਕਨੈ ਮਤਾ ਹਿਰਖ ਕਰਦੀ ਏ ਕੀਜੇ ਤੁੰਦੇ ਚ ਉਸਗੀ ਅਪਨੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਦੀ ਮੇਹਨਤ ਦਾ ਰੰਗ ਮਸੂਸ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਇਸੈ ਮੂਜਬ ਓਹ ਸੂਰਜ ਸਰੂਪ ਦੀ ਆਜ਼ਾ ਬਾਗੈਰ ਪ੍ਰੋ. ਪੀਤਾਮਭਰ ਆਸੇਆ ਤਾਂਨੋਂ ਕ੃ਤਿਧੇ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਨੇ ਪਰ ਇੰਕਾਰ ਕਰੀ ਦਿੰਦੀ ਏ।

ਬਦੀ ਤੇ ਰੂਪਰਾਹੀ ਇਸ ਰੇਡਿਯੋ ਏਕਾਂਕੀ ਦੇ ਸਹਾਯਕ ਪੁਰਸ਼ ਪਾਤਰ ਨ।

ਸੰਵਾਦ— ਜਿਥੂਂ ਤਗਰ ਇਸ ਰੇਡਿਯੋ ਏਕਾਂਕੀ ਦੇ ਸੰਵਾਦੋਂ ਦਾ ਸੁਆਲ ਏ ਤਾਂ ਏਕਾਂਕੀਕਾਰ ਨੇ ਬੜੇ ਸਰਲ ਤੇ ਸ਼ਵਭਾਵਕ ਸੰਵਾਦੋਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ ਜਿਸ ਕਨੈ ਕਥਾਨਕ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਤੇ ਪਾਤ੍ਰੋਂ ਦੇ ਚਰਿਤ੍ਰ ਗੀ ਬਲ ਮਿਲਦਾ ਏ। ਸੰਵਾਦ ਬੜੇ ਸੰਕਿਸ਼ਤ, ਚੁਕਤ—ਦਰੁਸ਼ ਤੇ ਪਾਤ੍ਰਾਨੁਕੂਲ ਨ। ਤਿਲੋਤਮਾ ਤੇ ਪ੍ਰੋ. ਪੀਤਾਮਭਰ ਦੇ ਸੰਵਾਦ ਦਾ ਇਕ ਉਦਾਹਰਣ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਏ—

ਤਿਲੋਤਮਾ : ਇਹ ਕੇਹ ?

ਪੀਤਾਮਭਰ : ਸਨ੍ਦੂਕਾ ਚਾ ਕਾਗਜ ਕਡੜੀ—ਕਡੜੀ ਓ ਫਾਡਦੇ ਜਾ ਦੇ ਨ, ਤੇ ਨਾਲੇ ਦੇ ਪਾਨਿਥੈ ਚ ਸੁਣ੍ਹਦੇ ਜਾ ਦੇ ਨ।

ਤਿਲੋਤਮਾ : ਅਸ ਤੇ ਬਰਬਾਦ ਹੋਈ ਗੇ ਜੀ। ਤੌਲ ਕਰੋ।

ਅਮਿਨਿਧੀ— ਰੇਡਿਯੋ ਏਕਾਂਕੀ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਦਾ ਸਾਰਾ ਦਾਰੋਮਦਾਰ ਧਨਿਆਤਕ ਅਮਿਨਿਧੀ ਪਰ ਨਿਰੰਭਰ ਕਰਦਾ ਏ। ਪਾਤਰ ਅਪਨੇ ਮਨੈ ਦੇ ਭਾਵੈ—ਬਚਾਰੇਂ ਗੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨੇ ਆਸਤੈ ਸੁਰੋਂ ਦੇ ਤੋਆਰ—ਚਢਾਡ ਚ ਪਾਰਿਵਰਤਨ ਕਰਿਥੈ ਬਡੀ ਸਫਲਤਾ ਕਨੈ

श्रोताएं पर प्रभाव पांदे न। धन्यात्मक अभिनय दे प्रभाव गी कारगार बनाने आस्तै प्रो. मदन मोहन शर्मा होरें थाहर—थाहर संकेत बी एकांकी च दिते दे न। जियां कुतै संगीत दी लैहर पानी दा शोर, कैमरे दी किलक जा कुसे पात्र दी दूर जंदी आवाज आदि दे निर्देश धन्यात्मक अभिनय आस्तै बल दिंदे लभदे न।

संकलनत्रय- एकांकी च समें स्थान ते घटना दी एकता होनी जरुरी ऐ। इस च पात्रै दे जीवनै दी इक गौपरिस्थिति दा चित्रण होना होंदा ऐ। कीजे एकांकी दी सक्षिप्तता गी दिक्खदे होई एकांकी कला च संकलन त्रय दा बड़ा खास थाहर ऐ ते संकलनत्रय दे तत्वे च अन्विति दा होना बड़ा लाजमी होंदा ऐ। इस द्रिश्टी कन्नै लेखक ने इस एकांकी गी सुचारू दिते दा ऐ। इस एकांकी दी घटना साहित्यकारें दे जीवन दियें परिस्थितियें कन्नै सरबंधत ऐ ते स्थान दे तौरा पर लेखक ने समाजै च लेखकें गी दरपेश समस्याएं गी बांदे करने गितै घरेलू वातावरण दे शैहरी ते ग्राई वातावरण गी चित्रे दा ऐ। समें दी द्रिश्टी कन्नै बी लेखक ने इस रेडियो एकांकी च पूरा अनुशासन रक्खे दा ऐ ते समकाली समाज च दरपेश लेखक दी समस्याएं प्रगट करने दे कन्नै—२ शोधकर्ताएं दी मानसिक प्रवृत्ति पर बी रोशनी पाई दी ऐ।

संघर्ष- संघर्ष एकांकी दा इक जरुरी तत्व ऐ। इसगी द्वन्द दे कशमकश कन्नै दस्सेआ जंदा ऐ। इसदे राहें गै एकांकी दा कथानक अगड़ा बधदा ऐ ते रोचकता गी ग्रैहण करदा ऐ। एकांकी च जित्थै बाहरी संघर्ष कथानक गी गति दिंदा ऐ उत्थै अंदरुनी संघर्ष पात्रै दी मनोस्थिति गी गोहाड़दा ऐ। प्रस्तुत एकांकी च सभै पात्र संघर्ष दी गोद च पलै—मठोआ करदे न। इस एकांकी दा प्रमुख नायक लेखक सूरज सरूप अपने अधिकारै गी प्राप्त करने आस्तै जित्थै पैहलें समाज कन्नै टक्कर लैंदा ऐ तां बाद च ओह हिरखै दी तपाश च संघर्ष करदा रौलके ग्रांड मालती दी गोदा च सिर रखदा ऐ।

प्रो. पिताम्बर ते उसदी पत्नी रातो—रात अमीर बनने दी लालसा मूजब संघर्ष करदे दस्से गेदे न। इक होर लेखक रूप राही समाज च अपनी कृतियें दे मुल्ल गी पोआने आस्ते प्रो. पिताम्बर दे घर फेरे लांने दे संघर्ष करदे दस्से गेदे न। इस्सै चाल्ली इस एकांकी दे दूए पात्र बी संघर्ष करदे दस्से गेदे न।

प्रभाव दी एकता- कथानक, वातावरण ते पात्रै दी मदद कन्नै नाटककार साढे मनै पर इक प्रभाव छोड़ी जंदा ऐ। सारा एकांकी इस्सै प्रभाव आहले पास्सै चलदा ऐ। इस प्रभाव दी एकता जिन्नी गैहरी होग एकांकी उन्ना गै सफल समझेआ जाहग। इस द्रिश्टी कन्नै रिसर्च स्कालर एकांकी इक सफल रेडियो एकांकी ऐ जेहडा साढे समाज दी मानसिकता गी गोहाड़दा ऐ। लोक अपने स्वार्थ आस्तै इस कदर गिरी जंदे न जे कई बारी मन दुखी होंदा ऐ जे इयै नेह समाज कोला कनाराकशी करनी गै बेहतर ऐ। इयै इस एकांकी दा नायक करदा ऐ ते श्रोताएं दे दिलो दमाग पर अपने साहित्य राहें अमिट छाप छोड़ी जंदा ऐ।

अभ्यास प्रश्न

लम्मे सोआल :

प्रश्न— ‘बावा जित्तो’ एकांकी दा कथासार अपने शब्दें च लिखो ते इसदी मूल समस्या दा वर्णन करो।

प्रश्न— रेडियो एकांकी ‘मैले दर्पणः धुंधले चेहरे’ दी मूल समस्या ते कथानक पर सविस्तार लेख लिखो।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ— ਸਕਕੇ ਅਜਨਬੀ ਏਕਾਂਕੀ ਦੇ ਪਾਤ੍ਰੇ ਦਾ ਚਹਿਰਾ—ਚਿਤ੍ਰਣ ਕਰੋ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ— ‘ਕਰਤਾਵਾਲਾ’ ਏਕਾਂਕੀ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਦਾ ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਣ ਕਥਾਨਕ ਦੇ ਅਧਾਰ ਪਰ ਕਰੋ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ— ‘ਬੇਰਵੇ’ ਏਕਾਂਕੀ ਦੀ ਤਾਤਿਕ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰੋ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ— ਸਤਰਾਂਗ ਚਾ ਕੇਹੜਾ ਏਕਾਂਕੀ ਤੁਸੋਂਗੀ ਸ਼ੈਲ ਲਗਾ ਐ ਤੇ ਕੀ? ਵਿਸ਼ਾਰ ਚ ਲਿਖੋ।

ਲੌਹਕੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ :-

ਪ੍ਰਸ਼ਨ— ਜਿਤੇਨਦ੍ਰ ਸ਼ਾਰਮਾ ਦੇ ਏਕਾਂਕੀ ‘ਕਰਤਾਵਾਲਾ’ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਪਰ ਸਂਕਿਤ ਟਿੱਪਣੀ ਕਰੋ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ— ਬੇਰਵੇ ਏਕਾਂਕੀ ਦੇ ਏਕਾਂਕੀਕਾਰ ਮੋਹਨ ਸਿੱਹ ਦਾ ਸਂਖੇਪ ਚ ਪਰਿਚੇ ਦੇਓ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ— ਏਕਾਂਕੀ ‘ਸਕਕੇ ਅਜਨਬੀ’ ਦੇ ਪਾਤ੍ਰ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸ਼ਾਰਮਾ ਜੋ ਸ਼ੋਆ ਦੇ ਚਹਿਰਾ ਪਰ ਸਂਕਿਤ ਨੋਟ ਲਿਖੋ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ— ਕਾਗਦੋਂ ਦੇ ਫੁੱਲ ਏਕਾਂਕੀ ਦੀ ਮੂਲ ਸਮਸਥਾ ਪਰ ਰੋਸ਼ਨੀ ਪਾਓ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ— ਸਕਕੇ ਅਜਨਬੀ ਏਕਾਂਕੀ ਚ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸ਼ਾਰਮਾ ਤੇ ਦੇਵ ਚ ਕਿਥ ਗਲੈ ਪਰ ਲਡਾਈ ਐ ਸਂਖੇਪ ਚ ਲਿਖੋ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ— ਵਿਸ਼ਵਨਾਥ ਖੜ੍ਹੂਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸਂਕਿਤ ਪਰਿਚੇ ਲਿਖੋ।

प्रश्न— नाटक दियां परिभाशा लिखदे होई नाटक दे तत्वें पर रोशनी पाओ।

उत्तर— नाटक द्रिश्श काव्य दी इक म्हत्तवपूर्ण विधा ऐ। साहित्य आस्तै रम्भ च काव्य शब्द दी बरतून कीती जंदी रेही ऐ ते काव्य दे मुक्ख दो भेद कीते गेदे न—द्रिश्श काव्य ते श्रव्य काव्य। जित्थै श्रव्य काव्य दा आनंद सुनियै लैता जंदा ऐ उत्थै द्रिश्श काव्य दा आनंद सुनने दे कन्नै—कन्नै दिक्खने कन्नै बी लैता जंदा ऐ। द्रिश्श काव्य दा रूप—विधान अभिनयात्मक होने कारण मूर्त होंदा ऐ। इस आस्तै इसदा आनंद समाज दा हर इक व्यक्ति, लौहका—बड़डा, पढ़े दा जां अनपढ़, नारी—पुरश आदि लेर्इ सकदा ऐ। नाटक दी इस्सै लोकप्रियता कारण इसगी ‘पंजमा वेद’ बी गलाया गेदा ऐ। इसगी दिक्खने दी शूद्रें गी बी कोई मनाही नेर्इ ही कीजे नाटक दी रचना लोक हित ते लोक मनोरंजन गितै कीती जंदी ऐ। नाटक समूह दी वस्तु ऐ ते इसदा आनंद बी समूह च औंदा ऐ।

संस्कृत आचार्य द्रिश्शकाव्य गी ‘रूपक’ गलाए दा ऐ। नाटक दी उत्पति रीस थमां होई दी से कीजे नाटक च नट पर नायक दे रूप दा आरोप कीता जंदा ऐ। रूप दे आरोप दे कारण गै उसी ‘रूपक’ दा नां दित्ता गेआ ऐ— ‘तदूपारोत्तु रूपकं असलै च नर दे अभिनय कारण गै इसी नाटक गलाया जंदा ऐ। इस च सबै कलां समाई जंदियां न। इसदे सरबंधै च नाट्यकला दे आदि आचार्य भरतमुनि होरें गलाए दा ऐ— “योग, कर्म सबै शास्त्र, शिल्प ते बक्ख—बक्ख कम्में दे कार्य—व्यवहारें चा कोई किश बी नेहा लेख नेर्इ ऐ जेहड़ा नाटक च नेर्इ दिक्खेआ जाई सकदा ऐ।” नाटक च नाटककार घटनाएं दा वर्णन नेर्इ करदा बल्के ओह घटना घटित होंदियां दस्सियां जंदियां न। पात्रे दी क्रियाशीलता ते सजीवता कारण गै गलाया गेदा ऐ— ‘काव्येशु नाटकं रम्यम्।’

दशरूपककार ने नाटक दी परिभाशा इस चाल्ली कीती दी ऐ— ‘अवस्थानुकृतिर्नाट्यम्’ अर्थात् अवस्था दे अनुकरण गी नाट्य गलाए दा ऐ। एह अनुकरण आंगिक, वाचिक, आहार्य ते सात्विक च’ ऊँ किस्में दा होंदा ऐ। नाट्य, नृत ते नृत्य थमां अग्गे दी वस्तु ऐ कीजे। ‘नृतं ताललयाश्रयम्’, ‘भावाश्रयं नृत्यम्’ ते ‘नाट्य रसाश्रित’। अर्थात् ‘नृत ताल, लय आश्रित होंदा ऐ, ‘नृत्य’ च भाव आश्रय दा प्रदर्शन होंदा ऐ ते ‘नाट्य’ रस पर आश्रित ऐ। आक्खने दा भाव एह ऐ जे नाट्य च चौनें किस्में दा अभिनय होने कारण ओहदे राहें समाज दे लोके च रस दा संचार होई जंदा ऐ।

शेक्सपीयर होरें ते इस संसार गी गै इक रंगमंच गलाए दा ऐ। उंदा गलाना ऐ जे इस संसारे दे मनुक्ख उसदे पात्र न। जिसलै जिस पात्र दा समां मुक्खी जंदा ऐ तां ओह इस मंच उपरा उठी जंदा ऐ। असलै च इस संसार रूपी रंगमंच ते नाटककार दे रंगमंच च किश खास अंतर होंदा ऐ। कीजे संसार रूपी मंच

ਪਰ ਤੇ ਵਧਿਤ ਅਪਨੇ ਜੀਵਨ ਦਿਯੋਂ ਨਿਕਿਤਯੋਂ-2 ਘਟਨਾਏਂ ਥਮਾਂ ਬੀ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਇਥੈ ਕਿਸ਼ ਹੀਲੇ ਕਰਦਾ ਐ। ਸਮਸ਼ਾਏਂ ਦੇ ਨਫਟਾਰੇ ਗਿਤੈ ਸਾਂਬਰਾ ਕਰਦਾ ਐ ਪਰ ਰਾਂਗਮਚ ਪਰ ਇਕ ਨਾਟਕਕਾਰ ਕੋਲ ਇੱਨਾ ਮਤਾ ਸਮਾਂ ਨੇਈ ਹੋਂਦਾ ਐ। ਉਸਗੀ ਸੀਮਿਤ ਅਵਿਧ ਤੇ ਰਾਂਗਮਚ ਦੇ ਸੀਮਿਤ ਦਾਧਰੇ ਚ ਗੈ ਸਥ ਕਿਸ਼ ਦਸ਼ਸਨਾ ਹੋਂਦਾ ਐ। ਇਸ ਆਸ਼ੇ ਓਹ ਅਪਨੇ ਮਤਲਬ ਦਿਯੋਂ ਘਟਨਾਏਂ ਤੇ ਪਰਿਸਥਿਤੀਯੋਂ ਦਾ ਚੁਨਾਡ ਕਰਦਾ ਐ ਤੇ ਫਹੀ ਕਥਾਨਕ ਤੇ ਪਾਤ੍ਰੋਂ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਕਰਿਥੈ ਰਾਂਗਮਚ ਦਿਯੋਂ ਪਰਿਸਥਿਤੀਯੋਂ ਤੇ ਪਰਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਢਾਲਨੇ ਦੇ ਜਤਨ ਕਰਦਾ ਐ। ਇਸ ਚਾਲੀ ਨਾਟਕ ਜੀਵਨ ਦਾ ਚਲਦਾ—ਫਿਰਦਾ ਕਲਾਤਮਕ ਤੇ ਸਜੀਵ ਰੂਪ ਐ।

ਆਕਖੇਆ ਜੰਦਾ ਐ ਜੇ ਪੈਹਲੋ ਪੈਹਲ ਨਾਟਕ ਚ ਮਨੁਕਖੈ ਦੇ ਧਾਰਮਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਗੀ ਗੈ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਗੇਆ ਹਾ। ਤੇ ਫਹੀ ਜਿ'ਯਾਂ—ਜਿ'ਯਾਂ ਮਨੁਕਖੈ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦਾ ਧੇਰਾ ਬਧਦਾ ਗੇਆ ਤਾਂਅਾਂ ਤਾਂਅਾਂ ਗੈ ਨਾਟਕੋਂ ਦੇ ਵਿਣੋਂ ਦਾ ਬੀ ਧੇਰਾ ਬਧਦਾ ਗੇਆ। ਅਜ਼ ਹਰ ਵਿਥੇ, ਹਰ ਸਮਸ਼ਾ, ਹਰ ਘਟਨਾ ਜਾਂ ਵਧਿਤ ਪਰ ਨਾਟਕ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਈ ਸਕਦੀ ਸੇ ਬਾਰੋਂ ਤਾਂਨੋਂ ਵਿਣੋਂ ਸਮਸ਼ਾਏਂ ਘਟਨਾਏਂ ਤੇ ਵਧਿਤਿਯੋਂ ਦਾ ਮਨੁਕਖੀ ਮਨੈ ਪਰ ਜਵਲਤ ਅਸਰ ਪਵਾ ਕਰਦਾ ਹੋਏ।

ਡੁਗਗਰ ਸਮਾਜ ਚ ਬੀ ਨਾਟਕੋਂ ਦੀ ਪਛੌਕਡ ਪਰ ਨਜ਼ਰਸਾਨੀ ਕਰਨੇ ਪਰ ਅਸੋਂਗੀ ਨਾਟਕ ਦੇ ਸੁਨਲੇ ਰੂਪ ਡੁਗਗਰ ਸਮਾਜ ਚ ਰਾਮਲੀਲਾ ਤੇ ਕੁਝਣਲੀਲਾ ਨਾਟਕੋਂ ਰਾਹੋਂ ਦਿਕਖਨੇ ਗੀ ਮਿਲਦੇ ਤੇ ਫਹੀ ਸਮੇਂ ਦੀ ਗੇਡੀ ਚਾਲ ਚ ਜਵਲਤ ਸਮਸ਼ਾਏਂ ਗੀ ਬੀ ਨਾਟਕਕਾਰੋਂ ਅਪਨੇ ਨਾਟਕੋਂ ਦੇ ਵਿਥੇ ਬਨਾਏ ਦਾ ਐ।

ਨਾਟਕ ਦੇ ਤਤਵ

ਭਾਰਤੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨਾਟਕ ਦੇ ਤੈ ਤਤਵ ਗਨਾਏ ਦੇ ਨ ਜਦ ਕੇ ਪਚ਼ਮੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨਾਟਕ ਦੇ ਛੇ ਤਤਵ ਬਾਖਨੇ ਦੇ ਨ।

ਭਾਰਤੀ ਮਤਾਨੁਸਾਰ ਨਾਟਕ ਦੇ ਤਤਵ ਨ—

1. ਵਸਤੁ (ਕਥਾਨਕ)
2. ਨੇਤਾ (ਨਾਯਕ)
3. ਰਸ (ਵ੃ਤਿ)

ਪਚ਼ਮੀ ਮਤਾਨੁਸਾਰ ਨਾਟਕ ਦੇ ਤਤਵ ਨ—

1. ਕਥਾਵਸਤੁ
2. ਪਾਤ੍ਰ ਤੇ ਚਰਿਤ੍ਰ—ਚਿਤ੍ਰਣ
3. ਸਂਵਾਦ
4. ਦੇਸ਼ ਕਾਲ ਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ
5. ਸ਼ੈਲੀ ਤੇ
6. ਉਦੇਸ਼ਧ

ਨਾਟਕ ਦੇ ਇਨੋਂ ਤਤਵਾਂ ਚ ਅਭਿਨਿਧ ਦੇ ਸਰਬੋਧੈ ਚ ਨਾਂ ਗੈ ਭਾਰਤੀ ਤੇ ਨਾਂ ਗੈ ਪਚ਼ਮੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਕਿਸ਼ ਗਲਾਏ ਦਾ ਐ। ਉਦਾ ਮਨੁਨਾ ਐ ਜੇ ਨਾਟਕ ਰਾਂਗਮਚ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਐ ਤੇ ਅਭਿਨਿਧ ਦੇ ਬਗੈਰ ਇਨੋਂ ਤਤਵਾਂ ਦਾ ਨਰਵਾਹ ਗੈ ਨੇਈ ਕੀਤਾ ਜਾਈ

ਸਕਦਾ ਏ। ਪਛਮੀ ਵਿਦਾਨੋਂ ਪਾਸੇਆ ਬਖਾਨੇ ਗੇਦੇ ਨਾਟਕ ਦੇ ਤਤਵੋਂ ਦਾ ਭਾਰਤੀ ਮਤਾਨੁਸਾਰ ਬਖਾਨੇ ਗੇਦੇ ਤਤਵੋਂ ਚ ਇਸ ਚਾਲੀ ਸਮਾਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਈ ਸਕਦਾ ਏ—

ਕਥਾਨਕ ਦਾ ਵਸਤੁ ਚ, ਪਾਤਰ ਚਰਿਤ੍ਰ-ਚਤ੍ਰਿਣ ਦਾ ਨੇਤਾ ਚ, ਸੰਵਾਦ ਦਾ ਵਾਚਿਕ ਅਭਿਨਿਧ ਚ, ਦੇਸ਼ਕਾਲ ਦਾ ਆਹਾਰੀ ਅਭਿਨਿਧ ਚ, ਉਫ਼ੇਖ ਤਤਵ ਰਸ ਤਤਵ ਚ, ਤੇ ਸ਼ੈਲੀ ਤਤਵ ਦਾ ਵ੃ਤਿਧੋਂ ਚ ਸਮਨਵਿਧ ਕੀਤਾ ਜਾਈ ਸਕਦਾ ਏ। ਕੀਜੇ ਰਸ ਦੇ ਰੂਪ ਚ ਵ੃ਤਿਧੋਂ ਇਕ ਚਾਲੀ ਕ੍ਰਿਧਾ-ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ਼ੈਲੀਧਾਂ ਗੈ ਹੋਂਦਿਆਂ ਨ ਤੇ ਅਭਿਨਿਧ ਦੇ ਤੈਹਤ ਗੈ ਆਈ ਜਾਂਦਿਆਂ ਨ।

ਨਾਟਕ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਤਵੋਂ ਦਾ ਵਿਸ਼੍ਵਤ ਬ੍ਰੋਡ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਏ—

ਕਥਾਨਕ— ਨਾਟਕ ਚ ਕਥਾਨਕ ਵਸਤੁ ਬੀ ਗਲਾਯਾ ਜਾਈ ਸਕਦਾ ਏ ਅਂਗੇਜੀ ਚ ਇਸਗੀ ਪਲੱਟ ਆਖਦੇ ਨ। ਏਹ ਦ'ਊਂ ਕਿਸਮੋਂ ਦਾ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਮੁਖ ਕਥਾਨਕ ਤੇ ਪ੍ਰਾਸਾਂਗਿਕ ਕਥਾਨਕ। ਨਾਟਕ ਚ ਮੁਖ ਕਥਾਨਕ ਓਹ ਹੋਂਦਾ ਏ ਜੇਹੜਾ ਨਾਟਕ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਸ਼ਾ ਲੇਝੈ ਅਤ ਤਗਰ ਚਲਦਾ ਏ ਤੇ ਪ੍ਰਾਸਾਂਗਿਕ ਕਥਾਨਕ ਓਹ ਹੋਂਦਾ ਏ ਜੇਹੜਾ ਨਾਟਕ ਦੇ ਮਧ ਚ ਔਂਦਾ ਤੇ ਬਿਚਕ ਗੈ ਖਤਮ ਹੋਈ ਜਾਂਦਾ ਏ। ਪ੍ਰਾਸਾਂਗਿਕ ਕਥਾਨਕ ਦਾ ਸਿਦਧਾ ਸਰਬਾਂਧ ਨਾਟਕ ਦੇ ਮੁਖ ਪਾਤਰ ਨਾਥਕ-ਨਾਧਿਕਾ ਕਨੈ ਨੇਈ ਹੋਂਦਾ ਪਰ ਮੂਲ ਕਥਾ ਗੀ ਗਤਿ ਦੇਨੇ ਚ ਪ੍ਰਾਸਾਂਗਿਕ ਕਥਾਨਕ ਸਹਾਯਕ ਹੋਂਦਾ ਏ।

ਕਥਾਵਸਤੁ ਦੇ ਅਧਾਰ ਪਰ ਨਾਟਕ ਦੇ ਕਥਾਨਕ ਗੀ ਤ੍ਰਾਂਊ ਕਿਸਮੋਂ ਚ ਵਰਗੀਕ੃ਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਏ—ਪ੍ਰਖਾਤ, ਉਤਪਾਦ ਤੇ ਮਿਸ਼ਤ।

ਪ੍ਰਖਾਤ—ਪ੍ਰਖਾਤ ਦਾ ਅਰ੍ਥ ਏ— ਮਝੂਰ ਜਾਂ ਪ੍ਰਸਿੱਦ। ਜਿਸ ਕਥਾਨਕ ਦਾ ਅਧਾਰ ਇਤਿਹਾਸ, ਪੁਰਾਣ, ਜਾਂ ਪਰਮਾਣੁਗਤ ਜਨਸ਼ੁਤੀ ਹੋਏ, ਉਸਗੀ ਪ੍ਰਖਾਤ ਗਲਾਂਦੇ ਨ ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਕਥਾਨਕ ਗੀ ਲੋਕ ਜਾਨਦੇ ਹੋਨ ਜਿਧਾਂ ਡੋਗਰੀ ਚ 'ਬਾਬਾ ਜਿਤੋ' ਦਾ ਕਥਾਨਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਏ ਤੇ 'ਦੇਵਯਾਨੀ' ਪੌਰਾਣਕ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੈਨੋਂ ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਕਥਾਨਕਾਂ ਗੀ ਪ੍ਰਖਾਤ ਗਲਾਯਾ ਜਾਈ ਸਕਦਾ ਏ।

ਉਤਪਾਦ— ਇਸ ਕਿਸਮੈ ਦਾ ਕਥਾਨਕ ਪ੍ਰਖਾਤ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਉਲਟ ਏ। ਏਹ ਏਕ ਐਸਾ ਕਥਾਨਕ ਹੋਂਦਾ ਏ ਜਿਸ ਨਾਟਕਕਾਰ ਅਪਨੀ ਕਲਿਆਨਾ ਸ਼ਕਿਤ ਕਨੈ ਘਡਦਾ ਏ। ਇਸ ਚਾਲੀ ਦੇ ਕਥਾਨਕ ਨਾਟਕਕਾਰ ਦੀ ਅਪਨੀ ਕਲਿਆਨਾ ਸ਼ਕਿਤ ਦੀ ਉਪਜ ਹੋਂਦੇ ਨ। ਸਮਾਜਿਕ ਨਾਟਕ ਇਸੈ ਚਾਲੀ ਦੇ ਹੋਂਦੇ ਨ। ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿਕ ਚ ਉਤਪਾਦ ਕਿਸਮੈ ਦੇ ਸੁਦੰਦੇ ਨਾਟਕ ਨ ਜਿਧਾਂ ਜਨਨੈਰ, ਜੀਨੇ ਦੀ ਕੈਦ, ਪਿੰਜ਼ਰਾ ਇਕ ਲਡਾਈ ਹੋਰ ਆਦਿ।

ਮਿਸ਼ਤ— ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਥਾਨਕਾਂ ਚ ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਕਲਿਆਨਾ ਦਾ ਸਮਝਿਣ ਹੋਏ ਤੁਨੋਂਗੀ ਮਿਸ਼ਤ ਕਥਾਨਕ ਗਲਾਯਾ ਜਾਂਦਾ ਏ। ਜਿਧਾਂ ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿਕ ਚ ਸਰਪਾਂਚ, ਕਰਮ ਜੋਗੀ, ਅਲਲਡ ਗੋਲੀ ਵੀਰ ਸਹਾਈ, ਅਧੋਧਾ, ਮੰਡਲੀਕ, ਦੇਵਯਾਨੀ ਆਦਿ।

ਅਵਸਥਾ— ਭਾਰਤੀ ਵਿਦਾਨੋਂ ਨਾਟਕ ਦੇ ਕਥਾਨਕ ਦਿਧਾਂ ਪੜ੍ਹ ਅਵਸਥਾਂ ਮੱਨੀ ਦਿਧਾਂ ਨ। ਓਹ ਨ—ਆਰਥ, ਜਤਨ, ਫਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਦੀ ਆਸਾ, ਫਲ ਇਛਾ ਦੀ ਨਿਚਿੰਤਾ ਤੇ ਫਲ ਪ੍ਰਾਪਤ। ਇਸ ਥਮਾਂ ਸ਼ਪਣ ਏ ਜੇ ਭਾਰਤ ਚ ਸੁਖਾਂਤ ਨਾਟਕਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਜਦੀ ਹੀ ਜਿਸਦੇ ਚ ਫਲ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਜਦੀ ਹੀ ਪਰ ਆਧੁਨਿਕ ਸਾਂਦਰਭ ਚ ਸੁਖਾਂਤ, ਦੁਖਾਂਤ ਆਦਿ ਹਰ ਚਾਲੀ ਦੇ ਨਾਟਕ ਰਚੇ ਜਾਂਦੇ ਨ।

ਧੂਰੋਪੀਧ ਸਮੀਕਸ਼ਾਸਤਰ ਚ ਬੀ ਇਸੈ ਚਾਲੀ ਦਿਧਾਂ ਪੜ੍ਹ ਅਵਸਥਾ ਮਨਜਿਧਾਂ ਗੇਦਿਧਾਂ ਨ। ਓਹ ਨ— ਵਾਖਾ, ਪ੍ਰਾਰਮਿਕ ਸਾਂਘਰਸ਼ਮਿਧ ਬਣਨਾ, ਕਾਰਧ ਦਾ ਚਰਮਸੀਮਾ ਪਾਸੈ ਬਧਨਾ, ਚਰਮ ਸੀਮਾ ਤੇ ਕਾਰਧ ਦੀ ਸਿਦਧ। ਕਾਰਧ ਦੀ ਸਿਦਧ ਦਾ ਫਲ ਚੰਗਾ ਤੇ ਮਾਡਾ ਹਰ ਚਾਲੀ ਦਾ ਹੋਈ ਸਕਦਾ ਏ।

ਪਾਤਰ ਜਾਂ ਅਭਿਨੇਤਾ— ਨਾਟਕ ਦੇ ਕਿਰਦਾਰ ਗੀ ਪਾਤਰ ਗਲਾਯਾ ਜਂਦਾ ਏ। ਏਹ ਪਾਤਰ ਦ'ਊਂ ਕਿਸੰਚੋਂ ਦੇ ਹੋਂਦੇ ਨ ਮੁਕਖ ਪਾਤਰ ਤੇ ਗੈਨ ਪਾਤਰ। ਏਹ ਸੁਕਖ ਪਾਤਰ ਤੇ ਗੈਨ ਪਾਤਰ ਪੁਰਸ਼ ਤੇ ਸ਼੍ਰੀ ਦੌਨੇ ਕਿਸੰਚੋਂ ਦੇ ਹੋਂਦੇ ਨ। ਪੁਰਸ਼ ਪਾਤਰ ਗੀ ਨਾਥਕ ਗਲਾਯਾ ਜਂਦਾ ਏ ਤੇ ਨਾਰੀ ਪਾਤਰ ਗੀ ਨਾਥਿਕਾ।

ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਾਂਸਕ੃ਤ ਨਾਟਕੋਂ ਚ ਨਾਥਕ ਦਿਧੋਂ ਚ'ਊਂ ਕਿਸੰਚੋਂ ਦਾ ਉਲਲੇਖ ਕੀਤਾ ਗੇਦਾ ਏ। ਗੁਣੋਂ ਵੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਨੈ ਓਹ ਨ ਧੀਰੋਦਾਤ, ਧੀਰ ਲਲਿਤ, ਧੀਰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਂਤ ਤੇ ਧੀਰੋਦ੍ਭਵ।

ਧੀਰੋਦਾਤ— ਇਸ ਕਿਸੰਚੋਂ ਦਾ ਨਾਥਕ, ਗਮ੍ਬੀਰ, ਵਚਨ ਦਾ ਪਕਕਾ, ਧੀਰਜੀ, ਘਮਂਡ ਕੋਲਾ ਦੂਰ ਤੇ ਦਯਾਲੂ ਹੋਂਦਾ ਏ।

ਧੀਰ ਲਲਿਤ— ਇਸ ਕਿਸੰਚੋਂ ਦਾ ਨਾਥਕ ਕਲਾ ਪ੍ਰੇਮੀ, ਕੋਮਲ ਸੁਭਾ ਆਹਲਾ ਤੇ ਸੁਖੀ ਹੋਂਦਾ ਏ।

ਧੀਰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਂਤ— ਸ਼ਾਂਤ ਸੁਭਾ ਆਹਲੇ ਇਸ ਨਾਥਕ ਚ ਦੂਏ ਸਾਤਿਕ ਗੁਣੋਂ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਸਾਂਦੋਖ ਵੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਹੋਂਦੀ ਏ।

ਧੀਰੋਦ੍ਭਵ— ਇਸ ਕਿਸੰਚੋਂ ਦਾ ਨਾਥਕ ਘਮਂਡੀ, ਅਪਨੀ ਤਾਰੀਫ ਆਪ੍ਨੇ ਕਰਨੇ ਆਹਲਾ, ਧੋਖੇਬਾਜ, ਕ੍ਰੋਧੀ ਸੁਭਾਡ ਆਹਲਾ ਤੇ ਮਾਧਾ ਜਾਲ ਚ ਮਸਤ ਰੈਹਨੇ ਆਹਲਾ ਹੋਂਦਾ ਏ।

ਸ੍ਰੁਂਗਾਰਿਕਤਾ ਵੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਨੈ ਬੀ ਨਾਥਕ ਦੇ ਚਾਰ ਭੇਦ ਕੀਤੇ ਹੋਂਦੇ ਨਾ ਓਹ ਨ— ਦਕਖਿਣ, ਘੂ਷ਟ, ਅਨੁਕੂਲ ਤੇ ਸ਼ਠ।

ਦਕਖਿਣ ਨਾਥਕ— ਇਸ ਕੋਟਿ ਦੇ ਨਾਥਕ ਦਿਧਾਂ ਮਤਿਧਾਂ ਪਲਿਧਾਂ ਹੋਂਦਿਧਾਂ ਨ ਪਰ ਓਹ ਸਭਨੋਂ ਕਨੈ ਬਰੋਬਰ ਹਿੱਖ ਕਰਦਾ ਏ।

ਘੂ਷ਟ ਨਾਥਕ— ਇਸ ਕੋਟਿ ਦਾ ਨਾਥਕ ਸੁਭਾਡ ਦਾ ਫੀਠ ਹੋਂਦਾ ਏ ਜੇਹੜਾ। ਅਪਨਾ ਪੰਡ ਜਾਹਰ ਹੋਈ ਜਾਨੇ ਪਰ ਬੀ ਬਰਸਮ ਬਨੇਆ ਰੱਹਦਾ ਏ।

ਅਨੁਕੂਲ ਨਾਥਕ— ਇਸ ਕੋਟਿ ਦਾ ਨਾਥਕ ਇਕ ਪਲੀਕ੍ਰਤ ਹੋਂਦਾ ਏ।

ਸ਼ਠ ਨਾਥਕ— ਇਸ ਕੋਟਿ ਦਾ ਨਾਥਕ ਕੁਸੈ ਦੂੰਝ ਸ਼੍ਰੀ ਚ ਰਸੇ ਦਾ ਰੱਹਦਾ ਏ।

ਨਾਥਕ ਆਹਲਾ ਲੇਖਾ ਗੈ ਨਾਥਿਕਾ ਦੇ ਬੀ ਕੇਈ ਭੇਦ ਦਸ਼ੇ ਗੇਦੇ ਨ। ਇਕ ਅਚੀ ਨਾਥਿਕ ਰੂਪਵਤੀ, ਸੁਸ਼ੀਲ, ਦੁਬਲੀ ਪਤਲੀ, ਕੋਮਲ ਸੁਭਾਡ ਆਹਲੀ, ਸਭਨੋਂ ਕਨੈ ਮਿਛਾ ਬੋਲਨੇ ਆਹਲੀ ਤੇ ਉਚਚ ਕੁਲ ਦੀ ਦਸ਼ੀ ਗੇਦੀ ਏ। ਆਚਾਰਣ, ਬੇਰੇਸ ਜਾਤਿ ਆਦਿ ਦੇ ਅਧਾਰ ਪਰ ਨਾਥਿਕਾਏਂ ਦੇ ਨੇਕਾਂ ਭੇਦ ਕੀਤੇ ਗੇਦੇ ਨ। ਸਾਹਿਤਿ ਦਰਪਣਕਾਰ ਨੇ ਨਾਭਿਕਾਏਂ ਦੇ ਤੈਂਸੇ ਚਰਾਸੀ ਭੇਦ ਮਨੇ ਦੇ ਨ।

ਆਚਾਰਣ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਨਾਥਿਕਾ ਸ਼ਕੀਧਾ, ਪਰਕੀਧਾ ਤੇ ਸਾਮਾਨਧਾ ਤ੍ਰਾਂਊਂ ਕਿਸੰਚੋਂ ਵੀ ਹੋਂਦੀ ਏ।

ਸ਼ਕੀਧਾ ਨਾਥਿਕਾ— ਸ਼ੇ਷ਟ, ਉਤਮ ਗੁਣੋਂ ਆਹਲੀ ਤੇ ਨਾਥਕ ਵੀ ਬਾਹਤਾ ਹੋਂਦੀ ਏ।

ਪਰਕੀਧਾ ਨਾਥਿਕਾ— ਪਰਕੀਧਾ ਨਾਥਿਕਾ ਸ਼ਕੀਧਾ ਨਾਥਿਕਾ ਦੇ ਤੁਲਟ ਏ। ਏਹ, ਨਾਥਕ ਬਾਹਤਾ ਨੇਈ ਹੋਇਥੈ ਕੁਸੈ ਦੂਏ ਵੀ ਬਾਹਤਾ ਜਾਂ ਕੋਈ ਕੁਆਰੀ ਕੁਝੀ ਹੋਂਦੀ ਏ ਜਿਸਦੇ ਨਾਥਕ ਕਨੈ ਸਰਬਧ ਹੋਂਦੇ ਨ।

ਸਾਮਾਨਧਾ ਨਾਥਿਕਾ— ਸਾਮਾਨਧਾ ਨਾਥਿਕਾ ਸਧਾਰਣ ਕਿਸਮ ਵੀ ਨਾਥਿਕਾ ਏ। ਏਹ ਨਾਥਿਕਾ ਲੋਕ ਲਾਜ ਮੂਜਬ ਸਿਰਦਾ ਚ ਬਜੜੀ ਵੀ ਰੱਹਦੀ ਏ।

अभिनय- नाटक रंगमंच दी वस्तु ऐ। इस आस्तै इसदा आनंद पढ़ने जां सुनने कोला बदध दिक्खने कन्नै औंदा ऐ। इस आस्तै अभिनय दा नाटक कन्नै गूढ़ सरबंध ऐ। रंगमंच पर नाटक गी प्रस्तुत करदे होई नाटककार च'ऊं किस्में दे अभिनय गी ध्यान च रखदा ऐ। इस आस्तै अभिनय दे चार भेद मन्ने गेदे न-

1. आंगिक अभिनय, 2. वाचिक अभिनय, 3. आहार्य अभिनय ते 4. सात्त्विक अभिनय।

आंगिक अभिनय- आंगिक अभिनय दा सरबंध शरीर दे अंगे कन्नै होंदा ऐ। जिंयां सिर, अक्खी, नक्क, लक्क, लत्त बगैर शरीर दे अंगे राहें भावें गी दस्सेआ जंदा ऐ।

वाचिक अभिनय- वाचिक अभिनय दा सरबंध बोलने दे बक्ख-बक्ख ढंगै कन्नै, बक्ख-बक्ख किस्में दे भावें गी रहेई ढंगै कन्नै व्यक्त करना होंदा ऐ। सुख, दुख, खुशी, गमी आदि दे भावें गी सुरें दे ठीक तोआर-चढ़ाइ, ते भावें गी स्पश्ट करने आस्तै शब्दें पर बल देने दे बक्ख-2 ढंग-तरीके दा प्रयोग गै वाचिक अभिनय खोआंदा ऐ। इस किस्म दे अभिनय दे अंतर्गत संवादे दा प्रमुख थाहर मन्नेआ जंदा ऐ-

संवाद-नाटक च दर्शक ते पात्रे दा सिद्धा सरबंध होंदा ऐ। इस आस्तै नाटक च घटने आहली हर गल्ल-बात गी पात्रे दे माध्यम कन्नै गै अभिव्यक्ति दिती जंदी ऐ। नाटक दा सारा दारोमदार संवादे पर निर्भर करदा ऐ। इंदे राहें पात्रे दे चरित्र, घटना, देशकाल, भाशा ते पात्रे दी मानसिक स्थिति दा पता लगदा ऐ। इस आस्तै नाटक च सुव्यवस्थित लौहके-लौहके ते चुस्त-दरुस्त संवाद नाटक दी सफलता ते प्रभावोत्पादकता आस्तै कारगार साबत होंदे न।

भारती आचार्य संवाद दे त्रै भेद कीते दे न-सर्वश्राव्य, नियतश्राव्य ते स्वागतकथन।

सर्वश्राव्य संवाद- इस किस्म दे संवाद ओह होंदे न जिसी नाटक दे पात्र रंगमंच पर सभनें दे सुनने गितै बोलदे न ते सब गै सुनी सकदें न।

नियतश्राव्य संवाद- संवाद दी एह किस्म सभने दे सुनने योग नेई होंदी बल्के पात्र कुसै खास पात्र कन्नै हथै दा ओहला करियै गल्ल-बात करदा ऐ जां बल्ले-बल्ले दौनें च कानाफूंसी होंदी ऐ। दूए शब्दें च एह कुसै पात्र दे सुनने योग होंदे न।

स्वगत संवाद- एह संवाद अपने आपै कन्नै कीती दी गल्ल-बात होंदे न। इन्नें संवादें गी बोलदे होई पात्र गासै बक्खी दिकिखयै बी अपने बी गल्ल-बात करदा ऐ। एह संवाद चरित्र गी गोहाड़ने च मददगार होंदे न।

आहार्य अभिनय :- इस अभिनय दा सरबंध साज-सज्जा ते लान-पान कन्नै होंदा ऐ। इब्बी एक चाल्ली दा आंगिक अभिनय गै होंदा ऐ जिसदे तैहत अभिनेता जिस व्यक्ति दा अभिनय करा दा होंदा ऐ उस्सै दा गै रूप धारण करदा ऐ। एहदे च अभिनेता, दाढ़ी, मुच्छ, मुकुट, टल्ले-कपड़े दी मदद कन्नै उन्नें चरित्रे दे मताबक हू-बहू बनने दा जतन करदा ऐ। दूए शब्दें च अभिनेता देशकाल अनुसार अभिनय करने गितै इसदा स्हारा लैंदा ऐ।

सात्त्विक अभिनय :- अभिनय दी एह किस्म सभनें थमां औखी ऐ। इसदा सरबंध मनै दे सूखम भावें

ਕਨੈ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਮੁਹਾਂ ਪਰ ਸਨੈ ਦੇ ਭਾਵੋਂ ਗੀ ਜਿਧਾਂ ਹਿਰਖ—ਪਾਰ, ਕ੍ਰੋਧ, ਨਫਰਤ, ਰਾਗ—ਫੇਸ਼ ਆਦਿ ਗੀ ਆਹਨਾ ਤੇ ਇਸ ਅਮਿਨਿਅ ਦਾ ਕਮ ਏ। ਅਮਿਨਿਅ ਦੀ ਕੋਟਿ ਰਾਹੋਂ ਨਾਟਕ ਸ਼ਬਾਵਿਕ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਏ।

ਰਸ :- ਨਾਟਕ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਦਾ ਅਂਦਾਜਾ ਓਹਦੇ ਚਾ ਹਾਸਲ ਹਾਨੇ ਆਹਲੇ ਰਸ ਥਮਾਂ ਲਾਯਾ ਜਾਂਦਾ ਏ। ਇਸ ਆਸਤੈ ਨਾਟਕ ਸ਼ਾਸਤਰ ਚ 'ਵ੃ਤਿ' ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਬਰਤੂਨ ਕੀਤੀ ਗੇਈ ਏ। ਜਿਸ ਪਾਤਰ ਚ ਜਿਸ ਬੇਲੈ ਜਿਸ ਰਸੈ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਹੋਂਦੀ ਏ ਉਸੀ ਉਸਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਵ੃ਤਿ ਦੇ ਮਤਾਬਕ ਗੈ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਨਾ ਪੌਂਦਾ ਏ। ਕੁਝੈ ਭਾਵ ਗੀ ਸ਼ਬਦੋਂ ਤੇ ਅਮਿਨਿਅ ਰਾਹੋਂ ਠੀਕ—ਠੀਕ ਦਸ਼ਨੇ ਦਾ ਨਾਂਡ ਗੈ 'ਵ੃ਤਿ' ਏ। ਏਹਦੇ ਚਾਰ ਮੇਦ ਨ—ਕੌਸ਼ਕੀ ਵ੃ਤਿ, ਸਾਤਵਤੀ ਵ੃ਤਿ, ਆਰਖਟੀ ਵ੃ਤਿ ਤੇ ਭਾਰਤੀ ਵ੃ਤਿ।

ਕੌਸ਼ਕੀ ਵ੃ਤਿ :- ਇਸ ਵ੃ਤਿ ਦਾ ਸਰਬਾਂਧ ਸ਼੍ਰੁਂਗਾਰ ਤੇ ਹਾਸਧ ਰਸ ਕਨੈ ਏ। ਜਿਸ ਬੇਲੈ ਨਾਚ—ਗਾਨਾ ਆਦਿ ਸ਼੍ਰੁਂਗਾਰਕ ਭਾਵੋਂ ਗੀ ਵਿਕਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਏ ਉਸਲੈ ਇਸ ਵ੃ਤਿ ਗੀ ਅਪਨਾਧਾ ਜਾਂਦਾ ਏ।

ਸਾਤਵਤੀ ਵ੃ਤਿ :- ਏਹ ਵ੃ਤਿ ਉਤਸਾਹ ਬਧਾਨੇ ਸੇ ਛਾਦਰੀ ਦਾ ਜਬਾ ਦਸ਼ਨੇ ਆਸਤੈ ਅਪਨਾਈ ਜਾਂਦੀ ਏ ਇਸ ਚ ਬੀਰਸ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਹੋਂਦੀ ਏ।

ਆਰਖਟੀ ਵ੃ਤਿ :- ਇਸਦਾ ਸਰਬਾਂਧ ਰੌਦ੍ਰ ਰਸੈ ਕਨੈ ਏ। ਕ੍ਰੋਧ, ਸਾਂਘਰਸ਼ ਖਿੰਜ ਆਦਿ ਭਾਵੋਂ ਮੀਂ ਵਿਕਤ ਕਰਦੇ ਬੇਲੈ ਇਸ ਵ੃ਤਿ ਗੀ ਅਪਨਾਧਾ ਜਾਂਦਾ ਏ।

ਭਾਰਤੀ ਵ੃ਤਿ :- ਇਸ ਵ੃ਤਿ ਦਾ ਸਰਬਾਂਧ ਨਟੋਂ ਕਨੈ ਏ। ਜਧਾਦਾਤਰ ਏਹ ਵੀਭਤਸ ਰਸੈ ਚ ਕਮ ਆਂਦੀ ਏ।

ਨਿਸ਼ਕਵਾਦ ਦੇ ਤੌਰ ਪਰ ਆਖੇਆ ਜਾਈ ਸਕਦਾ ਏ ਜੇ ਨਾਟਕ ਰੰਗਮੰਚ ਦੀ ਵਸਤੂ ਏ ਤੇ ਏਹਦੇ ਚ ਅਮਿਨੇਤਾ ਅਪਨੇ ਚਰਿਤ੍ਰ—ਨਾਯਕ ਦੀ ਹੂ ਬਹੂ ਨਕਲ ਕਰਦਾ ਏ ਉਸਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਨੇ ਆਸਤੈ ਕਲਾ ਤੇ ਸ਼ਿਲਿਗ ਦਾ ਰਹਾਰਾ ਲੇਈ ਯੈ ਕਾਰ੍ਯ—ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਦਾ ਏ।

ਨਾਟਕ ਦੇ ਭਾਰਤੀ ਤੇ ਪਚ਼ਮੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕੋਣ ਚ ਪ੍ਰਮੁਖ ਜੇਹਡੇ ਅੰਤਰ ਲਭਦੇ ਨ, ਓਹ ਨ—

1. ਭਾਰਤੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਰਸ ਪਰਕ ਏ ਤੇ ਪਚ਼ਮੀ ਉਦੇਸ਼ਕਾਰਕ।
2. ਭਾਰਤੀ ਨਾਟਕ ਗੀ ਸੁਖਾਂਤ—ਚਾਂਹਦੇ ਨ ਤੇ ਪਚ਼ਮੀ ਇਸ ਗਲਲੈ ਗੀ ਕੋਈ ਮਹਤਾ ਨੇਈ ਦਿੰਦੇ।
3. ਭਾਰਤੀ ਨਾਟਕਕਾਰ ਆਦਰਸ਼ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਲੇਇਥੈ ਚਲਦੇ ਨ ਤੇ ਪਚ਼ਮੀ ਧਾਰਥਰਵਾਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਲੇਇਥੈ ਚਲਨੇ ਨ।

ਅਭ्यਾਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

ਲਮ੍ਹੇ ਸੋਆਲ :-

ਪ੍ਰਸ਼ਨ— ਨਾਟਕ ਦੀ ਪਰਿਮਾਣਾ ਦੇਇਥੈ ਇਸਦੇ ਤਤਵੋਂ ਦੀ ਵਿਵੇਚਨਾ ਕਰੋ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ— ਡੋਗਰੀ ਨਾਟਕ ਦੇ ਉਦੰਭਵ ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਚੰਚਲਤਾ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਕੁਝ ਨਾਟਕਕਾਰਾਂ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਉਪਰ ਲੋਡ ਪਾਓ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ— ਡੋਗਰੀ ਨਾਟਕੇਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਮੇਡੋਂ ਦਾ ਤਲਫੀਸ ਚ ਵਰਣਨ ਕਰੋ।

- प्रश्न— डोगरी एकांकी नाटक दी विकास यात्रा च जि'नें एकांकीकारें दा योगदान रेहा, उंदा संक्षिप्त वर्णन करो।
- प्रश्न— डोगरी नाटक दी विकास यात्रा च जि'नें द'ऊँ नाटककारें दा शिश योगदान ऐ उंदी नाट्य कला पर लेख लिखो।
- प्रश्न— डोगरी नाटक दे इतिहास च मील पत्थर दी स्थीयत रक्खने आह्ले नाटके दा मूल्यांकन करो।
लौहके सोआल :-
- प्रश्न— नाटक च कुस तत्व दा होना बड़ा जरूरी ऐ, जेहदे बगैर ओह नाटक नेई होई सकदा ? मुख्तसर च लिखो।
- प्रश्न— डोगरी नाटक दी विकास यात्रा च मदन मोहन शर्मा दे योगदान बाऱै मुख्तसर च लिखो।
- प्रश्न— रेडियो एकांकी ते रंगमंची एकांकी च केह मुक्ख फर्क होंदे न।
- प्रश्न— एकांकी असल च इक लौहका नाटक गै होंदा ऐ। इस कथन कनै तुम किन्ने सैहनत ओ ? ते की ?
- प्रश्न— एकांकी नाटक च मंचीयत पर लोड पाओ।
- प्रश्न— नाटक दी ठीक परिभाशा देओ।
- प्रश्न— कथानक, नायक जां अभिनय पर संक्षिप्त नोट लिखो।

०००

ਪ੍ਰ੦—ਨਾਟਕ ਵੋ ਭੇਦੋ ਵਿਕਾਰੋ ਪਰ ਰੋਸ਼ਨੀ ਪਾਓ।

ਤੁ੦—ਨਾਟਕ ਗੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤਾਚਾਰੀ ਰੂਪਕ ਬੀ ਗਲਾਏ ਦਾ ਏ। ਤੁੰਨੋ ਕਥਕ ਦੇ ਦਸ ਰੂਪਕ ਅਰਥਾਤ् ਭੇਦ ਗਨਾਏ ਦੇ ਨ। ਅਸਲੈ ਚ ਨਾਟਕ ਥਮਾਂ ਰੂਪਕ ਦਾ ਘੇਰਾ ਬੜਾ ਏ ਤੇ ਰੂਪਕ ਥਮਾਂ ਬੀ ਬੜਾ ਘੇਰਾ ਨਾਟਕ ਦਾ ਏ। ਰੂਪਕ ਤੇ ਉਪਰੂਪਕ ਦਮੈ ਨਾਟਕ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਆਂਦੇ ਨ। ਰੂਪਕੇਂ ਚ ਰਸ ਵੈ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਰੌਹਣੀ ਏ। ਰੂਪਕੇਂ ਵੈ ਭੇਦ ਵਸਤੁ ਨਾਯਕ ਤੇ ਰਸੋਂ ਦੀ ਅਧਾਰ ਪਰ ਕੀਤੇ ਗੇਂਦੇ ਨ। ਨਾਟਕ ਸ਼ਾਸਤਰਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਸਰਬਖੰਡੀ ਚ ਲਿਖੇ ਦਾ ਏ—

“ਨਾਟਕਕਾਂ ਸਪ੍ਰਕਾਰਣਙਕੋਵਾਯਾਯੋਗ ਏਵ ਚ।
ਮਾਣ ਸਮਵਕਾਰਣਚ ਵੀਥੀ ਪ੍ਰਹਸਨਾਂ ਡਿਮ:।
ਈਹਾਮ੍ਰਗਸ਼ਚ ਵਿਜੇਧਿ ਦਸਕਾਂ ਨਾਟਕ ਲਕਣਮ।”

ਅਰਥਾਤ् ਨਾਟਕ, ਪ੍ਰਕਰਣ, ਅੰਕ ਵਾਯੋਗ, ਵਾਣ, ਸਮਵਕਾਰ, ਵੀਥੀ, ਪ੍ਰਹਸਨ, ਡਿਮ ਤੇ ਈਹਾਮ੍ਰਗ—ਦਸ ਨਾਟਕ ਲਕਣ ਨ।

ਨਾਟਕ ਦੇ ਇਨੋਂ ਭੇਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰੋ ਦਾ ਸਕਿਤ ਪਹਿਚੇ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਤ ਏ—

1. ਨਾਟਕ :- ਇਹ ਰੂਪਕੇਂ ਚ ਮੁਖ ਏ ਤੇ ਜਾਤਿਵਾਚਕ ਬਨੀ ਗੇਂਦਾ ਏ। ਇਸਦੀ ਵਸਤੁ ਚ ਪੱਤ੍ਰ ਸਂਧਿਆਂ, ਚਾਰ ਵ੃ਤਿਆਂ, ਤੇ ਚੌਠ ਸਥਾਨਾਂ ਮਨੇ ਜਾਂਦੇ ਨ। ਇਸ ਚ ਪੱਤ੍ਰ ਥਮਾਂ ਦਸ ਤਗਰ ਅੰਕ ਹੋਨੇ ਚਾਹਿੰਦੇ ਨ। ਵਿਸੇ ਕਲਿਪਤ ਨੇਈ ਹੋਂਦਾ। ਏਹਦਾ ਨਾਟਕ ਧੀਰੋਦਤ ਤੇ ਪ੍ਰਤਾਪੀ ਹੋਨਾ ਚਾਹਿੰਦਾ ਏ। ਓਹ ਰਾਜਾ, ਰਾਜਿਂਝ ਜਾਂ ਕੋਈ ਅਵਤਾਰੀ ਪੁਰਸ਼ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਇਸ ਚ ਸ਼ੰਗਾਰ ਚ ਕਰੁਣ ਰਸ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਹੋਂਦੀ ਏ।

2. ਪ੍ਰਕਰਣ :- ਇਸ ਚ ਬੀ ਨਾਟਕ ਆਹਲਾ ਲੇਖਾ ਗੈ ਵਸਤੁ ਕਥਾਨਕ ਹੋਂਦੀ ਏ ਪਰ ਫਰਕ ਏਹ ਏ ਜੇ ਇਸਦਾ ਵਿਸੇ ਕਲਿਪਤ ਹੋਂਦੀ ਏ। ਇਸ ਚ ਸ਼ੰਗਾਰ ਰਸ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਰੌਹਣੀ ਏ ਪਰ ਹਾਸਥ ਰਸ ਵਰਜਿਤ ਏ। ਇਸਦਾ ਨਾਟਕ ਕੋਈ ਮੰਤ੍ਰੀ, ਧਨੀ, ਵੈਖਣੀ ਜਾਂ ਬ੍ਰੈਹਮਣ ਹੋਂਦੀ ਏ।

3. ਅੰਕ :- ਨਾਟਕ ਦੇ ਇਸ ਰੂਪੈ ਚ ਗੈ ਅੰਕ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਏਹ ਕਰੁਣ ਰਸ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਇਸਦਾ ਨਾਯਕ ਗੁਣੀ ਤੇ ਕਥਾਨਕ ਸਮਾਜ ਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਇਸ ਚ ਮੁਖ ਤੇ ਨਿਵਰਣ ਹੋਂਦਿਆਂ ਨ।

4. ਵਾਯੋਗ :- ਇਸ ਚ ਬੀ ਇਕ ਗੈ ਅੰਕ ਹੋਂਦਾ ਏ ਤੇ ਇਕ ਗੈ ਅੰਕ ਦੀ ਕਥਾ ਦਾ ਨਰਵਾਹ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਏ। ਪਾਤ੍ਰ ਸੀਮਿਤ ਤੇ ਵੀਰ ਰਸ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਹੋਂਦੀ ਏ। ਮੁਖ, ਪ੍ਰਤਿਮੁਖ ਤੇ ਨਿਵਰਣ ਸਂਧਿਆਂ ਹੋਂਦਿਆਂ ਨ।

5. ਵਾਣ :- ਵਾਣ ਚ ਇਕ ਅੰਕ ਤੇ ਇਕ ਗੈ ਪਾਤ੍ਰ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਓਹ ਪਾਤ੍ਰ ਗਾਸੈ ਬਕਖੀ ਸੂਹੀ ਕਰਿਧੈ ਕੁਸੈ ਕਲਿਪਤ ਪਾਤ੍ਰ ਕਨ੍ਹੀ ਆਪ—ਮੁਹਾਰਾ ਗਲਲ—ਬਾਤ ਕਰਦਾ ਏ। ਇਸ ਚ ਰਾਗ ਦਾ ਚਰਿਤ ਹੋਂਦਾ ਏ ਤੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਗੀ ਖੂਬ ਹਸਾਧਾ ਜਾਂਦਾ ਏ।

6. समवकार :- नाट्य दे इस रूपै च बारां (12) तगर नायक होई सकदे न। सभनें गी अपने-अपने थाहरै बकखो-बकख फल मिलदा ऐ। देव ते दानवें दी कथा होंदी ऐ ते उंदे युद्ध दा वर्णन मिलदा ऐ ते अंक त्रै होंदे न।

7. वीथी :- वाण आहला लेखा इस च बी इक गै अंक होंदा ऐ ते विशे कल्पित होंदा ऐ। इस च शंगार रस दी प्रधानता होंदी ऐ ते शंगार रसानुसार कौशिकी वृत्ति दा प्रयोग होए दा होंदा ऐ।

8. प्रहसन :- प्रहसन इक अंक आहली हास्य रस प्रधान रचना होंदी ऐ। इसदा उद्देश्य हास्से-हास्से च समाज जां कुसै व्यक्ति दा सुधार करना होंदा ऐ। इस च बी मुख ते निवारण संधियां होंदियां न।

9. डिम :- डिम दे चार अंक ते सोलां नायक होंदे न। इस च रैद्र रस दी प्रधनता होंदी ऐ। नायक कोई देवता जां अवतारी पुरश होंदा ऐ। उस च जादू दा मायाजाल होंदा ऐ। शंगर ते हास्य रस वर्जित ऐ। इस आस्तै इस च कौशिकी वृत्ति दा कोई थाहर नेई होंदा।

10. ईहामृग :- इस च चार अंक होंदे न। इस च इक धीरोदात्त नायक ते इक प्रतिनायक होंदा ऐ। नायक कुसै कुमगी गी पाना चांहदा ऐ पर ओह उसगी थ्होंदी नेई ऐ। प्रतिनायक उसगी नायक दे चुंगल च फसने कोला बचाना चांहदा ऐ। दौनें दे बश्कार युद्ध होंदा ऐ। खीर नां गै नायक-नायिका दा मिलन होंदा ऐ ते नां गै कुसै दी मृतु होंदी ऐ।

नाट्य दे इनें भेदें चा किश नाटक दे नेड़े-नेड़े बझोंदे न ते किश एकांकी दे करीब नज़री औंदे न पर अज्जै दा जन्मानस इन्नी बरीकियें च नेई पेड़ये इक अंकी रचना गी एकांकी ते इक शा बद्ध अंक आहली रचना गी नाटक आखदा आगा करदा ऐ। असलै च अज्जै दा नाटक पच्छम दी देन ऐ।

पाश्चात्य परम्परा च नाट्य-साहित्य पर सभनें थमां पैहला व्यवस्थित विवेचन अरस्तू दे काव्य शास्त्र च मिलदा ऐ। उनें त्रासदी ते कामदी दो नाटक दे भेद मने दे न ते दौनें दियां बकखो-बकख विशेषता दस्सी दियां न।

त्रासदी :- इस नाट्य प्रकार गी दुखांत नाटक बी गलाया जाई सकदा ऐ। इसदी कथावस्तु सुंसरगठित होंदी ऐ ते सभी घटनां कार्यकरण श्रृंखला च चंगी चाल्ली बज्जी दियां होंदियां न। कथानक उस क्रिया दी अनुकृति करदा ऐ जेहडा अपने आपै च पूर्ण होंदा ऐ ते उसदी अपनी गरिमा बी होंदी ऐ। कथानक दा रम्भ, मध्यते अंत होना चाहिदा ऐ। तां गै उसदी पूर्ण गलाया जाई सकदा ऐ। रम्भ ते अंत रोचक ते नाटकीय होना चाहिदा ऐ। इसदी भाशा अंलकृत सुव्यवस्थित होनी चाहिदी ऐ। नायक उदात्त चरित्र आहला कोई महापुरश होना चाहिदा ऐ।

त्रासदी मनुक्खै दी अनुकृति नेई बल्के क्रियाएं दी, जीवन दी, आनंद ते दुख दी अनुकृति ऐ कीजे आनंद ते उसदे कार्य व्यवहार च होंदा ऐ। त्रासदी व्यवहार दे अनुकरण आस्तै क्रिया दी अनुकृति प्रस्तुत नेई करदी बल्के क्रिया दी अनुकृति च व्यवहार दी अनुकृति समाई दी होंदी ऐ। इस आस्तै अरस्तू ने गलाए दा ऐ जे त्रासदी दी कथावस्तु जटिल नेई होनी चाहिदी ऐ। ओह ऐसी क्रिया दी नकल प्रस्तुत करै जेहडी डर-खौफ

ਤੇ ਕਰੁਣਾ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰੀ ਸਕੈ। ਉਂਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਚ ਮਤਿਆਂ ਕਹਾਨਿਆਂ ਨੇਈ ਹੋਨਿਆਂ ਚਾਹਿਦਿਆਂ। ਆਕਖਨੇ ਦਾ ਭਾਵ ਏਹ ਏ ਜੇ ਉਸ ਚ ਪ੍ਰਾਸਾਂਗਿਕ ਕਥਾਂ ਗਤਿਆਂ ਨੇਈ ਹੋਨਿਆਂ ਚਾਹਿਦਿਆਂ। ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਦਾ ਲੇਖਕ ਜਿੰਦਗੀ ਦੇ ਕੌਡੇ ਸਚਵ ਕਨੈ ਸਾਕ਼ਾਤਕਾਰ ਕਰਾਂਦਾ ਏ। ਤੇ ਤਾਨੋਂ ਪਾਤ੍ਰੋਂ ਕਨੈ ਸਾਫ਼ੀ ਸਵੇਦਨਾ ਦੇ ਸਹਾਨੁਮੂਤਿ ਜੁਡੀ ਜਾਂਦੀ ਏ। ਇਨੋਂਗੀ ਦਿਕਿਖਿਆਂ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਇਕ ਹਲਚਲ ਪੈਦਾ ਹੋਂਦੀ ਏ।

ਕਾਮਦੀ :- ਨਾਟਕ ਦੇ ਇਸ ਰੂਪੈ ਗੀ ਸੁਖਾਂਤ ਜਾਂ ਹਾਸ਼ਯਸ਼ਦ ਬੀ ਗਲਾਧਾ ਜਾਈ ਸਕਦਾ ਏ। ਇੰਦੇ ਸੂਲ ਚ ਸ਼ਾਬਦ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਹੋਂਦੀ ਏ। ਓਹ ਭਾਏਂ ਭਾਵੋਂ—ਬਚਾਰੋਂ ਕਨੈ ਹੋਏ ਜਾਂ ਪਰਿਸਥਿਤੀਂ ਕਨੈ। ਏਹ ਕਲਾ ਦਾ ਓਹ ਰੂਪ ਏ ਜੇਹੜਾ ਸ਼ਬਦਾਵਕ ਰੂਪੈ ਚ ਉਸਲੈ ਬਨਦਾ ਏ ਜਿਸਲੈ ਜੀਵਨ ਦਾ ਆਨਾਂਦ ਮਨਾਧਾ ਜਾਂਦਾ ਏ। ਏਹ ਮਨੁਕਖੀ ਪ੍ਰਾਣ ਸ਼ਕਿਤ ਦਾ ਬਿੰਬ ਏ ਤੇ ਆਨਾਂਦ ਦੀ ਵ੃ਤੀ ਗੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਏ। ਪ੍ਰਾਣ ਸ਼ਕਿਤ ਦੀ ਲਿਖ ਦੇ ਕਾਰਣ ਗੈ ਇਸ ਰੂਪੈ ਦਾ ਸੂਜਨ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਅਸਲੈ ਚ ਇਸਦਾ ਜਨਮ ਹਾਸ਼ਸੇ ਜੋਗ ਜਾਂ ਵਿਕ੃ਤਿ ਦੇ ਕਾਰਣ ਹਾਸ਼ਯਸ਼ਦ ਸਥਿਤੀ ਥਮਾਂ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਇਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਗਭੀਰ ਵਿਸ਼ੇ ਨੇਈ ਹੋਂਦਾ, ਬਲਕੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸ਼ੁਦਧ ਆਖਾਧ ਇਸ ਦੀ ਆਧਾਰਭੂਤ ਭਾਵਨਾ ਏ। ਮਾਨਵੀਧ ਜੀਵਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਇਸਦਾ ਸੂਲ ਤਤ ਏ। ਏਹ ਧਾਰਮਿਕ ਕੁਝਲ, ਉਦਘਤ ਅਥਲੀਲ ਹਰ ਚਾਲੀ ਦੀ ਹੋਈ ਸਕਦੀ ਏ। ਇਸਦਾ ਲੇਖਕ ਅਕਸਰ ਅਪਨੇ ਆਪੈ ਗੀ ਵਾਂਗ ਦਾ ਨਿਆਨ ਬਨਾਂਦਾ ਏ। ਇਸਕੀ ਸ਼ਬਦਾਵਕ ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ ਹਾਸ਼ਯਮਧ ਹੋਂਦੀ ਏ ਤੇ ਅੰਤ ਸੁਖਮਧ ਹੋਂਦਾ ਏ।

ਨਾਟਕ ਦੇ ਇਨੋਂ ਭੇਂਦੋਂ ਪ੍ਰਕਾਰੋਂ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਨੈ ਬੀ ਇੰਦੇ ਨੇਕਾਂ ਰੂਪ ਮਿਲਦੇ ਨ। ਸਮਾਜਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਆਰਥਕ, ਇਤਿਹਾਸਕ, ਪੌਰਾਣਕ ਮਨੋਵਿਜ਼ਾਨਕ, ਕਾਲਪਨਿਕ, ਸਾਹਿਤਿਕ ਆਦਿ।

ਨਾਟਕ ਦੇ ਇਨੋਂ ਭੇਂਦੋਂ ਦਾ ਸ਼ਕਿਤ ਪਰਿਚੇ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਏ—

ਸਾਮਾਜਕ ਨਾਟਕ :- ਨਾਟਕ ਦੇ ਇਸ ਰੂਪ ਚ ਸਮਾਜਕ ਸਮਸਥਾ ਗੀ ਦਰਸਾਨੇ ਦੇ ਸਫਲ ਪ੍ਰਯਾਸ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਨ ਤਾਂ ਜੇ ਦਰਸ਼ਕ ਇਨੋਂਗੀ ਦਿਕਿਖਿਆਂ ਕਿਥੇ ਸਿਕਖ ਮਤ ਪ੍ਰੈਹਣ ਕਰਨਾ ਇਸ ਕਿਸਮੈ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਸੂਜਨ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਕਨੈ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਏ।

ਰਾਜਨੀਤਿਕ :- ਨਾਟਕ ਦੀ ਇਸ ਵਿਦਾ ਦੇ ਅੰਤਰੰਤ ਨਾਟਕਕਾਰ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਚਾਲੋ—ਕੁਚਾਲੋਂ ਦਾ ਖੁਲਾਸਾ ਕਰਦਾ ਏ। ਜਨ ਸਥਾਨ ਗੀ ਇਕ ਨਮੀ ਸੋਝ ਦਿੰਦਾ ਖੇਡ ਜੇ ਓਹ ਰਾਜਨੀਤਿ ਸੋਂ ਦੇ ਮੋਹਰੇ ਬਨਨੇ ਸ਼ਾ ਬਚੀ ਸਕੈ।

ਆਰਥਕ :- ਇਸ ਕਿਸਮੈ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਚ ਅਰਥ ਸਰਬਾਂਧੀ ਬੌਡਾ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਏ। ਸਮਾਜ ਦੇ ਹਰ ਵਰਗ ਤੇ ਵਿਕਿਤ ਦੀ ਅਰਥ ਵਾਵਥਾ ਪਰ ਗਹਨ ਗੂਢ ਵਿਚਾਰ ਵਿਸ਼ੇ ਕੀਤਾ ਗੇਦਾ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਇਸ ਚਾਲੀ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਚ ਸਮਾਜ ਦੀ ਮਾਲੀ ਸਥਿਤੀ ਪਰ ਰੋਸ਼ਨੀ ਪਾਈ ਗੇਦੀ ਹੋਂਦੀ ਏ।

ਇਤਿਹਾਸਕ :- ਇਸ ਚਾਲੀ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਚ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪਕਖ ਦੇ ਦਿਗਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾਏ ਜਾਂਦੇ ਨ। ਇਸ ਕਿਸਮੈ ਦੇ ਨਾਟਕ ਇਕ ਪਾਸੋਂ ਇਤਿਹਾਸ ਦਿਧੋਂ ਤੁਫ਼ੀ ਦਿਧੋਂ ਕਿਛਿਆਂ ਗੀ ਜੋਡਦਾ ਏ ਤਾਂ ਦੂਰ ਪਾਸੋਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪਰਿਸਥਿਤੀਂ ਤੇ ਵਿਕਿਤੀਆਂ ਦੀ ਜੀਵਨ ਝਾਂਕੀ ਗੀ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਕਰਦਾ ਏ।

ਪੌਰਾਣਕ :- ਪੌਰਾਣਕ ਵਿਸ਼ੇ ਗੀ ਅਧਾਰ ਬਨਾਇਥੈ ਇਸ ਚਾਲੀ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਸੂਜਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਏ।

ਮनोविज्ञानक :- मनुकਖੀ ਸਮਾਜ ਦਿਧੋਂ ਮਨੋਵਿਜ਼ਾਨਕ ਗ੍ਰਥਿਧੋਂ ਪਰ ਰੋਸ਼ਨੀ ਪਾਂਦਾ ਤੇ ਮਨੋਵਿਜ਼ਾਨਕ ਗੁਠਿਧੋਂ ਗੀ ਸੁਲਝਾਂਦਾ ਏ। ਮਨੁਕਖੀ ਮਨੋਵਿਕਾਰੋਂ ਤੇ ਮਨੋਭਾਵਨਾਏਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾਂਦਾ ਏਹ ਨਾਟਕ ਰੂਪ ਰਹਸ਼ਣੋਂ ਪਰ ਪਦਾ ਗੋਹਾਡਾ ਏ।

ਕਾਲਪਨਕ :- ਇਸ ਕਿਸਮੈ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਲੇਖਕ ਦੀ ਅਪਨੀ ਕਲਘਨਾ ਪਰ ਅਧਾਰਤ ਹੋਂਦੀ ਏ। ਲੇਖਕ ਕੁਸੈ ਬੀ ਚੀਜ਼ ਵਸ਼ੁ ਗੀ ਅਪਨੀ ਕਲਘਨਾ ਰੰਗੋਂ ਚ ਰੰਗਿਥੈ ਨਾਟਕ ਦੇ ਇਸ ਰੂਪ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦਾ ਏ।

ਸਾਹਿਤਿਕ :- ਇਸ ਕਿਸਮੈ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦੀਆਂ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦਾ ਮਨੋਰੰਜਨ ਕਰਨੇ ਦੇ ਕਨੈ-ਕਨੈ ਸਮਾਜ ਦੇ ਮੰਗਲ ਆਸਤੇ ਰਚੇ ਜਾਂਦੇ ਨ ਇੰਦਾ ਉਦੇਸ਼ਧੇ ਸਤਿ ਸ਼ਿਵ ਤੇ ਸੁਨਦਰਮ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਕਨੈ ਓਤ ਪ੍ਰੋਤ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਸੱਖੇਪ ਚ ਨਾਟਕ ਇਕ ਸ਼ਵਤਤ੍ਰ ਰਚਨਾ ਏ ਜਿਸਦੀ ਕਿਥਾ ਖਾਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਏਂ ਕਾਰਣ ਅਜ਼ਜ ਸ਼ਵਤਤ੍ਰ ਸੱਤਾ ਏ। ਪਰ ਫਹੀ ਬੀ ਨਾਟਕ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰੂਪੇ ਮੇਂਦੇ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਨਾਟਕ ਸਿਰਫ ਰੰਗ ਮੰਚੀ ਗੈ ਨੇਈ ਉਪਲਬਧ ਹੋਂਦੇ ਨ ਬਲਕੇ ਇਸ ਖਿਡੂ-ਬਡੂ ਜੁਗੈ ਚ ਇਸਦੇ ਨੇਕਾਂ ਰੂਪ ਹੋਰ ਬੀ ਮਿਲਦੇ ਨ ਜਿਧਾਂ ਪਾਢਿ ਨਾਟਕ, ਰੇਡਿਯੋ ਨਾਟਕ ਇਤਿਆਦਿ।

ਪ੍ਰ੦-1980 ਤਗਰ ਦੇ ਡੋਗਰੀ ਰੰਗਮੰਚੀ ਨਾਟਕ ਸਾਹਿਤਿਆ ਦੀ ਵਿਕਾਸ ਯਾਤਰਾ ਪਰ ਰੋਸ਼ਨੀ ਪਾਓ।

ਤ੦-ਡੋਗਰੀ ਰੰਗਮੰਚੀ ਨਾਟਕ ਦੀ ਵਿਕਾਸ ਯਾਤਰਾ ਪਰ ਰੋਸ਼ਨੀ ਪਾਨੇ ਥਮਾਂ ਪੈਹਲੇਂ ਇਸ ਸਂਦਰਭ ਚ ਕੇਈ ਖਤੋਲੇ ਤੇ ਮਤਵ ਰੇਹ ਨ। ਕਿਸ ਵਿਦਾਨ ਡੋਗਰੀ ਦਾ ਰੰਗਮੰਚੀ ਪੈਹਲਾ ਨਾਟਕ 'ਬਾਵਾ ਜਿਤੋ' ਗੀ ਮਨਦੇ ਨ ਤੇ ਕਿਸ 'ਅਛੂਤ' ਗੀ। ਅਛੂਤ ਗੀ ਪੈਹਲਾ ਰੰਗਮੰਚੀ ਨਾਟਕ ਨੇਈ ਮਨਨੇ ਪਿਛੋਂ ਕੇਈ ਵਿਦਾਨੋਂ ਦੀ ਇੱਥੀ ਧਾਰਣ ਰੇਹੀ ਏ ਜੇ ਓਹ ਇਸਗੀ ਏਕਾਂਕੀ ਮਨਦੇ ਨ। ਨਾਟਕਕਾਰ ਵਿਸ਼ਵਾਨਾਥ ਖਜੂਰਿਆ ਹੋਏਂ ਗੀ ਇਸ ਲਘੁਨਾਟਕ ਦਾ ਸਕਲਨ ਅਪਨੇ ਏਕਾਂਕੀ ਸਾਂਗੈਹ ਨੀਲਕੱਠ ਚ ਸਕਲਤ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਕੁਸੈ ਕ੃ਤਿ ਗੀ ਕੁਸੈ ਸਕਲਨ ਦੇ ਘੇਰੇ ਚ ਜੇ ਬਜ਼ੋਂ ਦਾ ਦਿਕਿਖਾਇ ਤੇ ਨੇਈ ਗਲਾਯਾ ਜਾ ਜਾਈ ਸਕਦਾ ਜੇ ਏਹ ਨਾਟਕ ਏ ਜਾਂ ਏਕਾਂਕੀ। ਜਿਨਾ ਉਸਦੀ ਤੁੰਦੇ ਧੁਵੇਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪਰਖ-ਪੜਤਾਲ ਨੇਈ ਕੀਤੀ ਜਾ।

ਏਕਾਂਕੀ ਬੰਧਨੋਂ ਚ ਬਜ਼ੀ ਦੀ ਖਾਸ ਧੁਵੇਂ ਦਾ ਪਾਲਨ ਕਰਦੀ ਇਕ ਘਟਨਾ ਜਾਂ ਸਮਸਥਾ ਦਾ ਨਵਾਹ ਕਰਦੀ ਸੀਮਿਤ ਸਮੇਂ ਚ ਸਮਾਪਤ ਹੋਨੇ ਆਹਲੀ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰਚਨਾ ਏ ਜਿਸ ਚ ਸਕਲਨ ਤ੍ਰਯ ਦਾ ਖਾਸ ਥਾਹਰ ਹੋਂਦਾ ਏ। ਜਦ ਕੇ ਨਾਟਕ ਬੰਧਨੋਂ ਦੇ ਘੇਰੇ ਸ਼ਾ ਮੁਕਤ ਅਨੇਕ ਸਮਸਥਾਏਂ ਤੇ ਘਟਨਾਏਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦੀ ਰਚਨਾ ਏ। ਇਸੈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਨੈ ਜੇਕਰ 'ਅਛੂਤ' ਨਾਟਕ ਦੀ ਪਰਖ ਕੀਤੀ ਜਾ ਤਾਂ ਏਹ ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੀ ਮੂਲ ਸਮਸਥਾ ਬਸ਼ਕ ਢੁਗਰ ਦੇ ਫਾਡੇਂ ਦੀ ਏ ਪਰ ਸਮਸਥਾ ਦੇ ਅਤੰਗਰਤ ਬੀ ਅਨੇਕ ਸਮਸਥਾਂ ਨ, ਜਿਧਾਂ-ਢੁਗਰ ਦੇ ਫਾਡੇਂ ਚ ਛੁਆ-ਛਾਤ ਦੀ ਸਮਸਥਾ, ਫਾਡੀ ਰੋਗ ਦੀ ਸਮਸਥਾ, ਚੇਲੇ ਪਚੇਲੇਂ ਆਸੇਆ ਭੋਲੀ-ਭਾਲੀ ਜਨਤਾ ਦਾ ਸ਼ੋਸ਼ਨ ਕਰਨੇ ਦੀ ਸਮਸਥਾ, ਸ਼ਾਹ-ਤੁਹਾਰੀ ਦੀ ਸਮਸਥਾ, ਮਿਛੇ ਸਮਝੇ ਜਾਨੇ ਆਹਲੇ ਲੋਕੇਂ ਦਿਧੇਂ ਨਾਇਧੇਂ ਦੇ ਧੈਨ-ਸ਼ੋਸ਼ਨ ਦੀ ਸਮਸਥਾ। ਸਕਲਨ ਤ੍ਰਯ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਨੈ ਬੀ ਇਸ ਚ ਨਾਂ ਗੈ ਇਕ ਸਥਾਨ ਏ ਤੇ ਨਾਂ ਗੈ ਇਕ ਸਮਾਂ।

ਸਥਾਨ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਨੈ ਪਰਖ ਕਰਨੇ ਪਰ ਇਸ ਨਾਟਕ ਚ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਹਵੀ, ਸੁਰਗਲੈ ਦਾ ਥਾਨ, ਬਜਿਧੇ ਦਾ ਘਰ, ਡਾਕਟਰ ਦੀ ਡਿਸਪੈਸਰੀ ਆਦਿ ਅਨੇਕ ਸਥਾਨ ਪਰਿਵਰਤਨ ਨ। ਇਸੈ ਚਾਲੀ ਇਨੋਂ ਸਭਨੋਂ ਥਾਹਰ ਪਰਿਵਰਤਨੋਂ ਕਾਰਣ ਸਮਾਂ ਬੀ ਇਕ ਨੇਈ ਰੌਂਦਾ ਇਸ ਚਾਲੀ ਇਸ ਨਾਟਕ ਗੀ ਸਿਰਫ ਕਲੇਕਰ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਨੈ ਦਿਕਿਖਾਇ ਏਕਾਂਕੀ ਗਲਾਨਾ ਗੈਰਬਾਜਵ ਏ।

1. **ਅਛੂਤ** :- ਏਹ ਡੋਗਰੀ ਦਾ ਪੈਹਲਾ ਐਸਾ ਨਾਟਕ ਏ ਜਿਸਦੇ ਅਜ਼ ਪੂਰੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਮਿਲਦੇ ਨ। ਹੋਈ ਸਕਦਾ ਏ ਜੇ ਇਸ ਕਥਾ ਪੈਹਲੇਂ ਗੀ ਕੇਈ ਨਾਟਕ ਖੇਡੇ ਗੇ ਹੋਡਨ ਪਰ ਜਨਮਾਨਸ ਨੇ ਨਾਂ ਤੁੰਦੀ ਸਾਂਭ ਕੀਤੀ ਤੇ ਨਾਂ ਗੈ ਤੁੰਦੇ ਹੋਨੇ ਜਾਂ ਖਡੀਨੇ ਦੇ ਚਰ੍ਚ ਕੁਤੈ ਮਿਲੇ ਜਾਂ ਸੁਨੇ ਸੁਨਾਏ ਗੇ ਨ। 'ਅਛੂਤ' ਡੋਗਰੀ ਦਾ ਪੈਹਲਾ ਰੰਗਮੰਚੀ ਨਾਟਕ ਸਨ् 1935 ਚ ਵਿਸ਼ਵਾਨਾਥ ਖਜੂਰਿਆ ਲਿਖਿਥਾਇ ਰਾਮਨਗਰ ਸਕੂਲੈ ਦੇ ਆਰੰਝ ਮਨੁੰਹ ਪਰ ਖੇਡੇਆ ਗੇਆ ਹਾ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਦਾ ਤਵਦੇਸ਼ ਢੁਗਰ ਦੇ ਫਾਡੇਂ ਦੀ ਭੋਲੀ-ਭਾਲੀ ਜਨਤਾ ਚ ਜਾਗ੍ਰਤਿ ਆਹਨਨਾ ਹਾ।

ਲੇਖਕ ਨੇ ਅਛੂਤੋਦਾਰ ਦੇ ਕਨ੍ਹੈ—2 ਤਾਂਨੇ ਲੋਕੇਂ ਗੀ ਨਿਕਕੀ—ਮੁਫ਼ਟੀ ਬਮਾਰੀ ਆਸਟੈ ਚੇਲੋਂ ਦੇ ਥਾਨ ਪਰ ਜਾਨੇ ਦੀ ਬਜਾਏ ਡਾਕਟਰੇਂ ਗੀ ਦਸ਼ਿਸਥੈ ਰੋਗ ਮੁਕਤ ਹੋਨੇ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ। ਅਛੂਤ ਸਮਝੇ ਜਾਤੇ ਲੋਕੇਂ ਦਿਧੋਂ ਨਹਿੰਦੇ ਪਰ ਹੋਨੇ ਆਹਲੇ ਅਤਿਆਚਾਰ ਗੀ ਦਿਕਖਦੇ ਹੋਈ ਉਨੱਗੀ ਅਪਨਿਆਂ ਅਕਖੀਂ ਖੋਲਨੇ ਦੀ ਨਮੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦਿੱਤੀ।

ਇਸ ਨਾਟਕ ਦਾ ਮੰਚਨ ਕਰਨੇ ਉਸ ਬੇਲਲੇ ਦੇ ਘਾੜੀ ਸਮਾਜ ਚ ਖਾਸ ਤਹਲਕਾ ਸਚੇਆ ਹਾ। ਲੇਖਕ ਗੀ ਬੀ ਸਵਰਣ ਲੋਕੇਂ ਅਪਨੀ ਬਰਾਦਰੀ ਬਿਚਾ ਛੇਕੀ ਦਿਤਾ ਹਾ ਤੇ ਤੰਦਾ ਹੁਕਕਾ ਪਾਨੀ ਬੀ ਬੰਦ ਕਰੀ ਦਿਤਾ ਹਾ। ਇਹ ਨਾਟਕ 'ਨੀਲਕੰਠ' ਏਕਾਂਕੀ ਸੰਗ੍ਰੈਹ ਚ 1984 ਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਆ। ਇਸ ਚਾਲੀ ਇਸ ਨਾਟਕ ਗੀ ਛਾਪੇ ਕਾਨੇ ਦੀ ਸ਼ਾਹੀ ਲਗਭਗ ਅਫ਼ੀ ਸਦੀ ਬਾਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ।

2. ਬਾਵਾ ਜਿਤੋ :- ਇਹ ਫੁਲਲ ਲੌਂਥ ਦਾ ਨਾਟਕ ਪ੍ਰੋਡੀਊਸ਼ਨ ਰਾਮਨਾਥ ਸ਼ਾਸ਼ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਆਸ਼ੇਅਾ 1948 ਬਰੇ ਚ ਲਿਖਿਤੈ 'ਟਿਕਕਰੀ' ਗ੍ਰਾਂਡ ਚ ਪੈਹਲੀ ਬਾਰੀ ਸ਼ਾਸ਼ੀ ਕਾਂਫ੍ਰੈਂਸ ਦੇ ਸੈਕੰਡੀ ਪਰ ਖੇਡੇਆ ਗੇਆ ਹਾ। ਜਿਨ੍ਹੇਂ ਲੋਕੇਂ ਬੀ ਇਸ ਨਾਟਕ ਗੀ ਦਿਕਖੇ ਦਾ ਏ ਓਹ ਇਸ ਲੋਕ ਨਾਥਕ ਕਥਾ ਬਡੇ ਗੇ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਏ ਹੈ। ਤੁਂਦੇ ਚੋਤੋਂ ਚ ਇਹ ਨਾਟਕ ਅਜ਼ਜ ਬੀ ਤਰੋਜਾਤਾ ਏ। ਕੀਜੇ 'ਬਾਵਾ ਜਿਤੋ' ਦੁਗਗਰ ਦਾ ਇਕ ਐਸਾ ਲੋਕ ਨਾਥਕ ਏ ਜਿਸੀ ਨਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਦੁਗਗਰ ਚ ਤੇ ਬਲਕੇ ਇਸਦੇ ਗੋਆਂਫ਼ੀ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ੋਂ ਚ ਬੀ ਮਾਨ੍ਯਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਏ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਦਾ ਨਾਥਕ ਦੇਵਤਾ ਪਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਏ ਜਿਸਨੇ ਜੁਲਮ ਦੇ ਖਲਾਫ਼ ਝੱਡਾ ਚੁਕਕਨੇ ਤੇ ਅਪਨੇ ਅਧਿਕਾਰੋਂ ਆਸਟੈ ਅਵਾਜ਼ ਬੁਲੰਦ ਕੀਤੀ ਹੀ। ਓਹ ਇਕ ਵੀਰ ਕਰਸਾਨ ਹਾ। ਉਸਨੇ ਜੁਲਮ ਦੇ ਖਲਾਫ਼ ਝੁਕਨੇ ਦੀ ਬਜਾਏ ਆਤਮਘਾਤ ਕਰਨਾ ਸਹਰਸ਼ ਕਬੂਲੇਆ ਤੇ ਆਤਮ ਬਲਿਦਾਨ ਦੇਇਥੈ ਕਰਸਾਨੋਂ ਗੀ ਵਾਣੀ ਦਿੱਤੀ। ਦੁਗਗਰ ਸਮਾਜ ਚ ਇੰਦੀ ਲੋਕਗਾਥਾ ਅਪਨਾ ਸ਼ਹਤਵਪੂਰਣ ਤੇ ਗੈਰਵ ਆਹਲਾ ਥਾਹਰ ਰਖਦੀ ਏ। ਇਸ ਵੀਰ ਕਰਸਾਨ ਪਰ ਅਪਨੀ ਲੇਖਨੀ ਚਲਾਇਥੈ ਉਸਗੀ ਸ਼ਾਸ਼ਵੀ ਹੋਰੋਂ ਅਮਰ ਕਰੀ ਦਿੱਤਾ ਏ। ਬਿਨਾਂ ਇਸ ਨਾਟਕ ਗੀ ਛਾਪੇ ਖਾਨੇ ਦੀ ਸ਼ਾਹੀ ਬੱਡੀ ਚਿਰੋਂ ਥਹੋਈ। ਸ਼ਾਸ਼ਵੀ ਹੋਰੋਂ ਇਸ ਨਾਟਕ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ 1991 ਬਰੇ ਚ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਨੇ ਡੋਗਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ—ਪ੍ਰਸਾਰ ਚ ਅਪਨਾ ਨੁਮਾਯਾਂ ਯੋਗਦਾਨ ਦਿੱਤਾ ਏ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੇ ਅਜ਼ਜ ਬੀ ਦੇਸੋਂ—ਬਦੇਸੋਂ ਚ ਸਫਲ ਮੰਚਨ ਹੋਆ ਕਰਦੇ ਨ।

3. ਨਮਾਂ ਗ੍ਰਾਂਡ :- ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਕ੍ਰਮ ਦੇ ਸ਼ਹਾਬੋਂ 'ਨਮਾਂ ਗ੍ਰਾਂਡ' ਪੈਹਲਾ ਰੰਗਮੰਚੀ ਨਾਟਕ ਏ ਜਿਸੀ ਪ੍ਰੋਡੀਊਸ਼ਨ ਰਾਮਨਾਥ ਸ਼ਾਸ਼ਵੀ, ਦੀਨੂ ਭਾਈ ਪਤ ਤੇ ਰਾਮ ਕੁਮਾਰ ਅਬਰੋਲ ਹੋਰੋਂ ਲਿਖੇਆ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਸਨ् 1957 ਈਂਡ ਚ ਹੋਆ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੀ ਕਥਾਵਸਤੁ ਦੀ ਪਛੀਕੜ ਨਮੋਂ ਯੁਗੈ ਦਿਧਾਂ ਆਸਾਂ—ਮੇਦਾਂ ਤੇ ਤਾਂਹਗਾ ਲੇਇਥੈ ਦੇਸੈ ਗੀ ਨਮਾਂ ਰੂਪ—ਸਰੂਪ ਦੇਨੇ, ਧਿਸੀ—ਪਿਟੀ ਦੀ ਕਦਰੋਂ ਗੀ ਛੋਡਿਥੈ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਰਾਹ ਪਰ ਇਕ—ਦੂਏ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇਨੇ, ਦੇਸੈ ਗੀ ਪ੍ਰਗਤਿ ਦੇ ਸੁਨਹੈਰੇ ਸੁਖਨੇ ਦਿਕਖਨੇ ਤੇ ਤਾਂਨੱਗੀ ਸਾਕਾਰ ਕਰਨੇ ਦੇ ਹੈਸਲਾਲੇ—ਹਿਮਤ ਕਨ੍ਹੈ ਅਗੜੇ ਬਧਨੇ ਦੀ ਏ। ਇਸਥੈ ਆਸਟੈ ਲੇਖਕੇਂ ਇਸ ਰਚਨਾ ਗੀ ਨਮੋਂ ਯੁਗੈ ਦਿਧਾਂ ਨਮਿਆਂ ਤਾਹਗਾਂ ਲੇਇਥੈ ਮੁਲਖੈ ਗੀ ਨਮਾਂ ਰੂਪ ਦੇਨੇ ਆਹਲੇ ਉਤਸਾਹੀ ਗਬਰੂਹਾਂ ਗੀ ਸਮਰਪਤ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ।

ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੀ ਕਥਾਵਸਤੁ ਦਾ ਆਧਾਰ ਦੁਗਗਰ ਦਾ ਗ੍ਰਾਈ ਸਮਾਜ ਏ ਇਸ ਨਾਟਕ ਗੀ ਪੱਜੋਂ ਅਂਕੋਂ ਚ ਬੰਡੇਆ ਗੇਦਾ ਏ। ਇਹ ਇਕ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਨਾਟਕ ਏ ਜਿਸ ਚ ਮੇਹਨਤ ਤੇ ਨੇਕੀ ਪਰ ਬਲ ਦਿੱਤਾ ਗੇਦਾ ਏ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਦਾ ਨਾਥਕ ਮਾਧੋ ਪਰਿਵਰਤਨ ਸ਼ੀਲ ਪਾਤ੍ਰ ਏ। ਓਹ ਨਾਟਕ ਦੇ ਰਾਸ਼ ਚ ਅਨਪਢ ਮੂਰਖ ਕਿਸੈ ਦਾ ਦੂਏ ਦਾ ਮੌਜੂ ਕਸ਼ਨੇ ਆਹਲਾ ਏ ਪਰ ਸਮੂਲਚੇ ਕਥਾਨਕ ਗੀ ਤਾਂਏ ਗਤਿ ਦਿੱਦਾ ਲਭਦਾ ਏ। ਮਾਧੋ ਦੀ ਤਾਕਤ ਤੇ ਸਰੱਥੀ ਬੁਦਿ ਰਲਿਥੈ ਗ੍ਰਾਂਡ ਦੀ ਕਾਧਾਕਲਿ ਕਰੀ ਦਿੰਦੇ ਨ। ਓਹ ਗ੍ਰਾਂਡ ਚ ਸਡਕਾਂ ਸਿਦਿਧਿਆਂ ਕਰਦੇ ਨ, ਸ਼ਕੂਲ ਖੁਲਵਾਂਦੇ ਨ ਤੇ ਕੂਹਲ ਕਢਕਵਾਂਦੇ ਨ। ਸਾਂਖੇਪ ਚ 'ਨਮਾਂ ਗ੍ਰਾਂਡ' ਅਪਨੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਇਕ ਸਫਲ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਰਚਨਾ ਏ।

ਉਨੀ ਸੌ ਉਨਾਟ ਦਾ ਬਾਰਾ ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿਆ ਆਸਟੈ ਭਾਗਲਾ ਬਾਰਾ ਰੇਹਾ ਏ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਸਾਹਿਤਿ ਚ ਬਾਦਧਾ ਕਰਨੇ ਆਸਟੈ ਦੋ ਨਾਟਕ ਦੀ ਆਮਦ ਹੋਈ। ਇਹ ਦੋ ਨਾਟਕ ਦੋ ਨੇਹ ਫੁਲਲ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹੇ ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿ ਗੀ ਨਾਂ ਸਿਰਫ ਸਮੂਦਵ ਗੇ ਕੀਤਾ ਬਲਕੇ ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤਿ ਦੀ ਵਿਕਾਸ ਬਤੈ ਚ ਦੋ ਨਮੋਂ ਮੀਲ ਪਥਰ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ। ਇਹ ਦੋ ਫੁਲਲ ਨ-ਡੀਂ ਸੀਂ ਪ੍ਰਸ਼ਾਂਤ ਹੁੰਦਾ 'ਦੇਵਕਾ ਜਨਮ' ਤੇ ਵੇਦ ਰਾਹੀ ਹੁੰਦਾ ਧਾਰੋਂ ਦੇ ਅਤਥਰੁਂ।

4. ਦੇਵਕਾ ਜਨਮ :- ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੇ ਕਥਾਨਕ ਦਾ ਅਧਾਰ ਪੌਰਾਣਕ ਏ। ਇਸਦੇ ਚ ਸ਼ੁਦਾਂਤ ਰਾਕਸ਼ ਪਾਸੇਆ ਕਥਧਪ ਰਿਸੀ ਦੀ ਤਪਸਥਾ ਭੰਗ ਕਰਨੇ ਦਾ ਵਰਣਨ ਏ। ਤੇ ਓਹ ਸ਼ਿਵੋਂ ਦੇ ਹਤ੍ਯੋਂ ਸ਼ੁਦਵ ਮਹਾਦੇਵ ਨਾਂ ਦੇ ਥਾਹਰੈ ਪਰ ਮਾਰੇਆ ਗੇਆ ਹਾ ਤੇ ਫਿਹੀ ਤਥੈ ਦੇਵਕਾ ਨਦੀ ਉਦਗਮ ਹੋਨਾ ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੀ ਮੁਖ ਘਟਨਾ ਏ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਗੀ ਰੰਮਮੰਚ ਪਰ ਸਫਲਤਾ ਕਨੈ ਖੇਡੇਆ ਗੇਦਾ ਏ। ਇਸਦੇ ਪਾਤ੍ਰ ਸ਼ਿਵ-ਪਾਰਵਤੀ, ਕਥਧਰ ਰਿਸੀ ਤੇ ਸੁਦਾਂਤ ਇਕਕੈ ਜਨੇਹੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬੋਲਦੇ ਨ। ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੇ ਪਾਤ੍ਰੋਂ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨੇਈ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਇਸ ਮੂਜਬ ਓਹ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਪਰ ਅਪਨਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੇਈ ਛੋਡਦੇ।

5. ਧਾਰੋਂ ਦੇ ਅਤਥਰੁਂ :- ਇਸੱਥੇ ਬਾਰੇ ਦੀ ਦੂਰੂ ਮਹਤਵਪੂਰ੍ਣ ਦੇਨ ਧਾਰੋਂ ਦੇ ਅਤਥਰੁਂ ਏ। ਇਸਦੇ ਲੇਖਨ ਵੇਦਰਾਹੀ ਹੋਰ ਨ। ਜਿਥੈ ਦੇਵਕਾ ਜਨਮ ਪੌਰਾਣਕ ਕਥਾ ਪਰ ਅਧਾਰਤ ਨਾਟਕ ਏ ਤਥੈ ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੀ ਕਥਾਵਸਤੁ ਦਾ ਅਧਾਰ ਢੁਗਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੀ ਦੋਹਰੀ ਤੇ ਬੇਮੇਲ ਬਾਹ ਦੀ ਸਮਸਥਾ ਏ। ਇਹ ਇਕ ਆਦਵਿਵਾਦੀ ਨਾਟਕ ਏ। ਇਸ ਚ ਕਿਸ ਪਾਤ੍ਰ ਭਲੇਆਂ ਚਂਗੇ ਨ ਤੇ ਕਿਸ ਭਲੇਯਾਂ ਗੈ ਦੁਸ਼ਟ ਪ੍ਰਵ੃ਤਿ ਦੇ ਨ। ਇਸਦੀ ਨਾਥਿਕਾ ਲਾਜੋ ਦਾ ਪਾਲਨ-ਪੋਸ਼ਨ ਸ਼ਾਮ੍ਭੁ ਚਾਚੇ ਨੇ ਇਸ ਕਰੀ ਕੀਤੇ ਦਾ ਹੋਂਦਾ ਏ ਜੇ ਓਹ ਉਸੀ ਦੇਇਥੈ ਬਣੈ ਚ ਆਪੂ ਬਾਹ ਕਰੀ ਸਕਗ ਪਰ ਓਹ ਜੌਆਨੀ ਦੀ ਦਹਲੀਜ ਪਰ ਪੈਰ ਰਖਦੇ-2 ਅਪਨੇ ਹਾਨ-ਮੈਲ ਦੇ ਜਾਗਤ ਰਤਨ ਕਨੈ ਹਿਰਖ ਕਰਨ ਲਗੀ ਪੈਂਦੀ ਏ। ਸ਼ਾਮ੍ਭੁ ਚਾਚਾ ਅਪਨੇ ਇਤਾਦੇ ਚ ਕਾਮਯਾਬ ਨੇਈ ਹੋਈ ਸਕਦਾ ਏ। ਅਚਾਈ ਦੀ ਜਿਤ ਹੋਂਦੀ ਏ ਤੇ ਪੈਂਚ ਮਾਮਾ ਤੇ ਗ੍ਰਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਰਲਿਥੈ ਮਸੂਮ ਚੌਦੇ-ਪੰਦਰੋਂ ਬਾਰੋਂ ਦੀ ਲਾਜੋ ਦਾ ਬਾਹ ਉਸਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਰਤਨ ਕਨੈ ਕਰਾਈ ਦਿੰਦੇ ਨ।

6. ਦੇਹਰੀ :- ਰਾਮ ਕੁਮਾਰ ਅਵਰੋਲ ਹੁੰਦਾ ਇਹ ਨਾਟਕ ਸਨ् 1961 ਈਂਠ ਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਏ ਦਾ ਏ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੀ ਸਮਸਥਾ ਬੀ 'ਦੇਹਰੀ' ਦਾ ਬਾਹ ਏ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੀ ਕਥਾਵਸਤੁ ਦਾ ਅਧਾਰ ਤੱਦੀ ਗੈ ਇਕ ਕਹਾਨੀ 'ਗੈਰਤੂ ਦਾ ਮੁਲਲ' ਏ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਇਸ ਕਹਾਨੀ ਗੈ ਨਾਟਕ ਦਾ ਰੂਪ ਦਿੱਤੇ ਦਾ ਏ। ਇਸ ਨਾਥਕ 'ਸ਼ਾਮ' ਅਪਨੀ ਭੈਨ੍ਹੂ ਗੀ ਬੁਡਫੇ ਸ਼ਹਕਾਰ ਦੇ ਲਡ ਲਗਨੇ ਸ਼ਾ ਬਚਾਨੇ ਆਸਟੈ ਅਪਨੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇਈ ਦਿੰਦਾ ਏ। ਅਸਲੈ ਚ ਇਸ ਨਾਟਕ ਦਾ ਮੁਖ ਪਾਤ੍ਰ ਸ਼ਹਕਾਰ ਭੋਲੇ-ਭਾਲੇ ਗਰੀਬੇ ਗੀ ਦਿੱਤੇ ਗੇਦੇ ਕਰ੍ਜ ਦੇ ਏਵਜ ਚ ਉਸਦੀ ਮਸੂਮ ਧੀਏ ਪਰ ਅਪਨੀ ਅਕਖ ਰਖਦਾ ਏ ਪਰ ਸ਼ਾਮ੍ਭੁ ਅਪਨੀ ਭੈਨ੍ਹੂ ਦੀ ਇਜ਼ਜਤ ਬਚਾਨੇ ਤੇ ਉਸੀ ਸੁਖੀ ਸ਼ਾਸ਼ਕਾਰ ਦੀ ਹੀਖੀ ਚ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਮੇਹਨਤ ਕਰਦਾ ਏ ਤਾਂ ਜੇ ਉਸਦੀ ਭੈਨ੍ਹੂ ਭੇਡਿਥੈ ਦੀ ਹਥਬੈ ਦਾ ਸ਼ਕਾਰ ਨੇਈ ਹੋਈ ਸਕੈ।

7. ਸਰਪੰਚ :- ਸਰਪੰਚ ਨਾਟਕ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦੀਨੂ ਭਾਈ ਪਂਤ ਹੋਰੋਂ 1966 ਬਾਰੇ ਚ ਕੀਤੀ ਹੀ। ਇਹ ਇਕ ਝਿਤਿਹਾਸਕ ਕਥਾ ਪਰ ਅਧਾਰਤ ਨਾਟਕ ਏ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੀ ਕਥਾਵਸਤੁ ਦਾ ਅਧਾਰ ਦਾਤਾ ਰਣਪਤ ਦੀ ਲੋਕਗਾਥਾ ਏ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਦਾ ਨਾਥਕ ਸਰਪੰਚ ਦਾ ਰਣਪਤ ਬਾਂਗੀ ਚਾਡਕ ਤੇ ਉਸਦੇ ਸ਼ਰੀਕ ਭ੍ਰਾਏ ਚੌਥਰੀ ਦਾ ਕੁਲ ਪਰੋਹਤ ਏ। ਬਾਂਗੀ ਚਾਡਕ ਨੇ ਜੋਰ ਜਬਰਦਸ਼ੀ ਚੌਥਰੀ ਦੀ ਜਿਸੀਂ ਹਡਾਪੀ ਲੈਤੀ ਦੀ ਏ ਜਿਸ ਮੂਜਬ ਓਹ ਤੱਦੇ ਆਕਖਨੇ ਪਰ ਤੱਦੀ ਪੈਂਚੀ ਕਰਦਾ ਏ ਤੇ ਅਪਨਾ ਫੈਸਲਾ ਨਿਆਂਠ ਦੇ ਹਕਕ ਚ ਕਰਦਾ ਏ। ਜਿਸ ਮੂਜਬ ਬਾਂਗੀ ਚਾਡਕ ਜਾਖੀ, ਸਾਂਘੀ ਆਪੂ ਬਿਫਰੀ ਉਛਵਦਾ ਏ ਤੇ ਓਹ ਅਪਨੇ ਬਾਂਦੇ ਕੋਲਾ ਤੱਦੀ ਹਤਿਆ ਕਰਾਈ ਦਿੰਦਾ ਏ। ਇਹ ਦੁਖਾਂਤ ਨਾਟਕ ਏ ਪਰ ਇਹ ਜਨ-ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦੇਨੇ ਆਹਲਾ ਹਕਕ ਤੇ ਨਿਆਂਠ ਦੇ ਰਸਤੇ ਪਰ ਚਲਨੇ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦਿੰਦਾ ਏ। ਇਹ ਏਕ ਸਫਲ ਰੰਗਮੰਚੀ ਨਾਟਕ ਏ।

8. संज्ञाली :- इब्बी नाटक दीनू भाई पंत होरें लिखे दा ऐ। इंस नाटक दा प्रकाशन बी 1966 ब'रे च गै कीता गेदा ऐ। सुधारवादी द्रिश्टीकोण कन्नै लिखेआ जांदा एह नाटक शुरू—शुरू च रंगमंच पर बी खेडेआ गेदा ऐ। इस नाटक दी मूल समस्या डुग्गर दे ग्राएं थाहरें च बेरुजगारी दी समस्या ऐ। जिसदे हल आस्तै सहकारी समितियें दे गठन दे कन्नै—कन्नै शहुकारें दे वर्चस्व गी खत्म करना ऐ। इस नाटक दा मुक्ख पात्र शहुकार शुरू—शुरू च ग्रांड च खुल्लने आहली सरकारी समितियें दे प्रबंधन ते गठन दा विरोध करदा ऐ ते खीर ओह लोकें दी आपसी सांझ थमां प्रभावत होई जंदा ऐ।

9. पंच परमेश्वर :- एह नाटक पूर्ण चंद पूर्ण होरें लिखे दा ऐ। इस नाटक दा प्रकाशन 1968 ब'रे च होआ ते इस नाटक दी कथावस्तु मुंशी प्रेम चंद हुंदी मश्हूर कहानी 'पंच परमेश्वर' पर अधारत ऐ। नाटककार पूर्ण चंद पूर्ण होरें मुंशी प्रेम चंद हुंदी कहानी दे मूल सुमातम गी ठेस पुजाए बगैर नाटकीय स्थितियें ते वातावरण दा निर्माण करियै अपनी बी नाटकीय कुशलता दा परिचे दिते दा ऐ। इस नाटकी दी कथावस्तु दा अधार बी हक्कतेन्यां आस्तै संघर्ष दस्सना ऐ।

10. जनौर :- प्रो० मदन मोहन शर्मा 'जनौर' नमें भाव—बोध ते आधुनिक विचारधारा दा हिमायरी नाटक ऐ। एह नाटक इस बेल्ले तगर दे नाटकें शा बक्खरी किसमै दा ऐ। इस नाटक दा प्रकाशन शर्मा होरें सन् 1970 ई० गी कीता। एह नाटक माहनू दे अंदर पलने—मठोने आहली तामसिक वृत्तियें पर रोशनी पांदा ऐ। इस नाटक दा मुक्ख पात्र कप्तान कृष्ण देव फौजा दी लड़ाई च लट्ठा होई जंदा ऐ ते उसदी प्रेमिका बी उसदा साथ छोड़ी दिंदी ऐ। लचार ते असहाय ओह एक जयानी कुड़ी गीता गी इस हीखी कन्नै पांलदा ऐ जे उसदे जौआन होने पर ओह उस कन्नै ब्याह करी लैग पर ओह अपने हान—मेल जागत कन्नै हिरख करदी ऐ ते उसगी अपने बबै सतुल्ल समझदी ऐ। दुविधा दी चक्की च फसे दा कप्तान कृष्ण देव खीर आत्म हत्या करियै गीता गी दुविधा दी स्थिति चा उभारी जंदा ऐ ते आपूं संघर्ष मुक्त होई जंदा ऐ।

11. मंडलीक :- श्री नरसिंह देव जम्बाल हुंदा एह नाटक 1972 ई० च प्रकाशत होआ ते इस नाटक दी कथावस्तु दा अधार बी राजा मण्डलीक दी लोकगाथा ऐ। नाटक च लेखक ने नाग जातियें दी आपसी लड़ाई दा वर्णन कीते दा ऐ। रानी बाशला गुरु गोरखनाथें थमां पुत्र प्राप्ति दी प्रार्थना करदी ऐ। गुरु गोरखनाथें दे तप—परताप कन्नै बाशला दे घर मण्डलीक दा जन्म होंदा ऐ जिस मूजब निककी रानी मा—पुत्र दौनें गी दिक्खी नेर्इ सखांदी। गजनी दे बादशाह आस्सेआ उंदे पर हमला करने पर मण्डलीक उंदे कन्नै टक्कर लैदा ऐ। मुगलें दी कैद चा कपला गी छुडांदा ऐ ते मण्डलीक दी छ्वादरी गी दर्शादा ऐ।

12. आनमर्यादा :- इस नाटक दे लेखक बी नरसिंह देव जम्बाल होर न। उनें इस नाटक दा प्रकाशन 1975 ई० च कीते दा ऐ। इस नाटक दे कतानक दा अधार भारत—पाक युद्ध ऐ। इस नाटक च लेखक ने रिटायर्ड फौजी खड़क सिंह दे देश—प्रेम दा चित्रण कीते दा ऐ। उसदा फौजी पुत्र जंद भगौड़ा बनियै घर औंदा ऐ तां ओह अपने पुत्रै गी मान मर्यादा दा पाठ पढ़दा होई फौजै च वापस जाइयै युद्ध दे खेतरें च दुश्मनें कन्नै लड़ने गितै त्यार करदा ऐ। खीर उसदा पुत्र फौजै च वापस जंदा ऐ ते दुश्मनें कन्नै लड़दा वीरगति गी प्राप्त करदा ते परिवार ईन कायम करदा ऐ।

13. अल्लड़ गोली वीर सपाई :- इस नाटक दे लेखक बी नरसिंह देव जम्बाल होर न ते इसदा प्रकाशन ब'रा 1975 ऐ। इस नाटक दे कथानक दा अधार कुंजू-चैं चलो दी वीर गाथा ऐ। डोगरी च छपने आहला एह पैहला पद्य नाटक ऐ। इस नाटक दे नायक कुंजू गी राजा अपनी फौजै च भर्थी करी लैदा ऐ ते उत्थे ओह युद्ध च लड़ा-लड़ा वीरगति गी प्राप्त होई जंदा ऐ ते उसदे बयोगै च उसदी प्रेमिका चैंचलो बतोई जंदी ऐ ते खीर दरेआ च छाल मारिये आत्महत्या करी लैदी ऐ।

14. ढाँदियां कंधा :- एह नाटक नरेन्द्र खजूरिया हुंदे आस्सेआ लिखेआ गेदा ऐ ते इस नाटक दा प्रकाशन ब'रा 1975 ऐ। इस नाटक च नाटककार ने जगीरदारी दे खोखले निजाम दियें खोखलियें कंधे दे ढोने दा वर्णन कीते दा ऐ। एह नाटक रंगमंच पर सफलता कन्नै खेडेआ गेदा ऐ।

15. कच्च :- डॉ शांता शर्मा हुंदा एह नाटक 1979 ई० च छपेआ हा। इस नाटक दे कथानक दा अधार इक पौराणिक कथा ऐ जिस च बृहस्पति पुत्र कच शुक्राचार्य कोल संजीवनीदा भेत लैन औंदा ऐ। पर शुक्राचार्य दी उसगी अतिअंत हिरण्य करन लगी पौंदी ऐ। आहे कच्च गी अपने जीवन दा अधार मन्दी ऐ। इस्सै मूजब ओह कच्च दे प्राणे दी रक्षा करने दे जतन प्रयत्न करदी ऐ पर क'च शिक्षा हासल करिये टुरी जंदा ऐ ते ओह उसदे बजोगै च व्याकल होई उठदी ऐ।

16. इक परछामां बदली दा :- प्र० मदन मोहन शर्मा हुंदा ऐ एह नाटक 1979 ब'रे च प्रकाशत होए दा ऐ। इस नाटक गी उ'नें पैहले रेडियो आस्तै लिखेआ हा ते उसदी सफलता शोहरत गी दिक्खियै रंगमंची नाटक दी रचना कीती। इस नाटक दी मुक्ख नारी पात्र मक्खू ठेकेदारै दी रखेल ऐ ते उंदे चा इक कुड़ी सुशमा होंदी ऐ जिजी ठेकेदार अपने कन्नै घर लई औंदा ऐ। फही मक्खू अपनी धियू गी मिलने दी हीखी च बदली दे परछामे आहला ठेकेदारै दे जीवनै च औंदी ते हलचल मचाई दिदी ऐ। इयै कथ्य इस नाटक दा विशे ऐ।

17. जीने दी कैद :- एह नाटक प्र० ललित मगोत्रा ते चमन अरोड़ा हुंदे सांझे प्रयास दा फल ऐ। इसदा प्रकाशन 1979 ब'रे च होआ ऐ। इस नाटक च मध्यम ते निम्नमध्यम वर्ग दे लोके दियें ताहगं ते उम्हीदें नाकामियें ते मानसिक तनाऽ दिये परिस्थितियें दा सरोखड़ वर्णन कीते दा ऐ। इस नाटक दी नायिका आशा दा जीवन इ'नें विसंगतियें दी अकासी करदा ऐ ते इ'यां लगदा ऐ जे उसदा जींदा रौहना। उस आस्तै इक मजबूरी ऐ ते ओह अपने माता-पिता दियें जरुरतें गी पूरा करने च लगी दी अपनी खवाहिशें गी दवाई रखदा ऐ पर उसदा भ्राऽ बी मानसिक तनाऽ दा शकार ऐ इस करी उदे दौने दे बश्कार तनोतनी दा वातावरण बने दा रोहदा ऐ।

18. कच्च : 1979 ब'रे च डॉ. शांता शर्मा हुंदा नाटक 'कच्च' छपेआ। पौराणिक कथा पर अधारत रेडियो रूपांतर दे रूपा च रेडियो कशमीर जम्मू थमां प्रसारित होई चुके दा ऐ।

देवयानी, ओहदे पिता शुक्राचार्य ते कच्च मुक्ख ते जानदार पात्तर न। देवयानी अपने पिता शुक्राचार्य दे शिश्य कच्च गी बेहद हिरण्य करदी ऐ। ओह हर चाल्ली उसी हासल करना चांहदी ऐ। 'कच्च' दी शिक्षा समाप्त होई जाने परैत्त टुरी जाने पर व्याकल होई उठदी ऐ। पात्तर सजीव न ते भाशा जचदी-बनकदी ते प्रवाहपूर्ण ऐ।

19. इक परछामां बदली दा : प्रो. मदन मोहन शर्मा हुन्दा दूआ नाटक 1979 ई. च छपियै सामनै आया। नाटक दा मुख्य पात्तर 'मक्खु' ऐ। नाटक दा सारा ताना-बाना इस्सै पात्तर दे आलै-दुआलै बनोए दा ऐ। मुख्य जुआन, हिमती ते आजाद तबीयत दी मालक इक प्हाड़न ऐ। ओहदे मते हारे ब्याह होई चुके दे न। ओह अपनी धी सुशमा दी तापाशा च शैहर जन्दी ऐ। मक्खु दा पैहला घरैआहला इक शैहरी ऐ ते ओहदा नांड तेजराम ऐ। तेजराम गै सुशमा दा बापू ऐ। अज्ज तेजराम इक अमीर ते बाइज्जत शैहरी ऐ। मक्खु गी अपनी धी सुशमा मिली जन्दी ऐ। मक्खु इक काली बदली दे परछामें आंगर तेजराम दे भविक्ष्य ते ओहदी झूठी इज्जत पर घिरै करदी ऐ। तेजराम ते ओहदी लाडी किश दई दुआइयै ओहदे शा खलासी कराने दा जतन करदे न। पर ओह पैसे परताअयै, ओहदी करतूतें दा परदाफाश करी दुरी जन्दी ऐ।

'मक्खु' नाटक दा इक सजीव किरदार ऐ। नाटककार ने निर्माण दा कम्म बड़ी कुशलता कन्नै कीते दा ऐ। कुल मलाइयै एह इक सफल नाटक ऐ।

20. काला सूरज : मोहन सिंह हुन्दा नाटक 'काला सूरज' 1982 च छपियै सामनै आया। एह पैहले बारी 1979 च ते दूर्व बारी 1981 च अभिनव थियेटर जम्मू दी स्टेज पर सफलता कन्नै खेडेआ गेआ। इस नाटक उपर कल्वरल अकादमी जम्मू शा दो ज्हार रपें दा पुरस्कार बी मिली चुके दा ऐ।

काला सूरज इक प्रयोगवादी नाटक ऐ। कथानक दा आधार समाज दी, ढौंदी, बिगड़दी खस्ता व्यवस्था ते इस व्यवस्था दे ठेकेदार, ओह बहरूपिये न, जिन्दे इक नेई केर्इ-केर्इ मुंह-मुहांदरे न ते उंदा असली रूप तुप्पना मुश्कल होई जन्दा ऐ। सारे मरहक्खें पर मरहक्खें लाए दे न। भाएं कोई नेता ऐ जां कामरेड, जां तोड़-फोड़ ते गुण्डागर्दी करने आहली दी नौजुआन पीढी ऐ। समाजवाद, गांधीवाद, मार्क्सवाद दे नांड पर स्याह धब्बे न।

मोहन सिंह हुन्दा एह नाटक इक बेबाक प्रतीकात्मक रचना ऐ। सब्बै पात्तर अपने-अपने किरदारें गी सफलता कन्नै नभांदे न। कुतै-कुतै इयो बझोंदा ए जे लेखक मार्क्सवादी, गांधीवादी जां समाजवादी मूल विचारधारें शा पूरी चाल्ली वाकफ नेई। नाटक दे मुख्य किरदारें च मर्द, जनानी, मीरी, दोल्ली, त्रेल्ली, फाड़डी, कामरेड रविकांत ते लीडर बंधू शामल न। मर्द ते जनानी आम आदमी दे प्रतीक न। बहरूपी, सुआर्थी ते शकारियें हत्था आम आदमी किन्ना बेजार ऐ ? लाचार ऐ ? एह नाटक यथार्थ तस्वीर पेश करदा ऐ। मीरी, दील्ली, त्रेल्ली, फाड़डी भटकी दी उस युवा पीढी दे प्रतीक न, जिन्दी नां कोई दिशा ऐ ते नां गै किरदार। कामरेड रविकांत बाहरै बड़ा बड़ा मार्क्सवादी ते अंदरै पक्का सरमायादार। ओह पूरे देसा च इक कांति दी सोचदा ऐ। अपना सुआर्थ साधने लेई ओह हर चाल्ली दे हथकडे दा प्रयोग करदा ऐ। चरित्र जेहदी लोड़ जिंदू शा बद होंदी ऐ ते जेहडा सूरजा आंगर उज्जल ते प्रतापी ऐ। ओह अज्जै दी व्यवस्था च भुरभुरा होई गेदा ऐ। बिच्चो-बिच्च सिनकू ने उसी खाई छोड़े दा ऐ। ओह काला होई गेदा ऐ। ओहदी कालख पूँजने दी कुसै गी चिंता नेई। सारे काला सूरज लेइयै अपने रस्तै च लो करना चांहदे न। काले सूरजा दी लोई च मंजल सोधना चांहदे न। तकनीकी तौरा पर एह इक सफल स्टेजी नाटक ऐ।

21. अयोध्या : डोगरी दे प्रसिद्ध कवि ते नाटककार दीनू भाई पन्त हुन्दा नाटक 'अयोध्या' सन् 1984 च प्रकाशित होआ। 1985 ई. च साहित्य अकादेमी पासेआ इसी पुरस्कार बी मिली चुके दा ऐ।

नाटक दे कथानक दा अधार भगवान राम दी जन्मभूमि अयोध्या ऐ। इस च पौराणक कथानक दे वातावरण, पात्र ते उंदी मनोस्थितियें आदि गी इक नमें द्रिश्टीकोण कन्नै सोचने दा जतन कीता गेदा ऐ।

नाटक च कर्कई दे चरित्र गी बड़ा उच्चा चुकेआ गेदा ऐ। उसी बड़ा सूझ-बूझ आहला, स्वाभिमानी, कुशल राजनीतिक ते राश्ट्र सेविका दे रूप च दस्तेआ गेदा ऐ। उसी अपनी शक्ति पर पूरा भरोसा ऐ ते राजकाल दा कोई मोह नेई राश्ट्र दे हित खातर ओह अपना सब किंश तज्जी दिंदी ऐ। राम दा बनवास सिर चुकदी राक्षसी शक्तियें दे दमन ताई जरुरी हा। राश्ट्र हित लेर्ई उन्न रण्डेपा बी झाल्लेआ ते अपने गै हत्यें पोसे-पासे दे राम गी बनवास तक दित्ता। संवाद, वातावरण ते शिल्य दे अधार पर बी एह नाटक पूरी चाल्ली इक सफल रचना ऐ।

1984-85 बरे दरान नरसिंह देव जम्बाल हुन्दे त्रै नाटक कौडे घुट्ट, पिंजरा ते सरकार किट्ठे-किट्ठे गै प्रकाशत होए।

22. पिंजरा : सन् 1984 ई. च नरसिंह देव जम्बाल हुन्दा नाटक पिंजरा छपेआ। कथानक दा अधार पब्लिशर्ज ते होर इयै जनेही दृढ़यै एजेंसिये आसेआ होने आहला लेखक वर्ग दा शोशन ऐ। सारियां घटनां लेखक गंगा प्रसाद ते ओहदे परिवार दे आलै-दुआलै घटदियां न। उसी हर पासेआ अपना आप कैद बझोदा ऐ। जम्बाल हुन्दा एह नाटक यथार्थ परिस्थितियें दा यथार्थ चित्रण पेश करदा ऐ।

23. कौडे घुट्ट : नरसिंह देव जम्बाल हुन्दा 'कौडे घुट्ट नां' दा आधुनिक नाटक 1985 च छपियै सामनै आया। एह इक सम्प्रसारण नाटक ऐ ते एहदे प्रमुख पात्ररें च पदमा, रमन, योगध्यान ते सेठ शामल न। अज्जै दी शिक्षा पद्धति दी निर्वर्थकता गी यथार्थ रूप च पेश कीता गेदा ऐ। माऊ बबै दी मंशा होदी ऐ जे बच्चे पढी-लिखियै अपने पैरें पर खड़ोन, काबल होन। पर बी.ए. पास करी लैने परैन्त बी दस-दस बरें तगर कोई नौकरी नेई थ्वेनी, गरीबी कारण धीएं गी बेल्लै सिर मेल नेई लब्मने, ते जेकर कुडियै दी नौकरी कुतै लब्मी जा तां सेठ धनपत जनेह मालकें दी बदलोंदी नीतें समाज दे मध्यवर्गी लोकें दा जीवन म्हेशा समस्याएं च घरोए दा राँहदा ऐ। हर पात्र अपने-अपने संघर्ष च रुज्जै दा ऐ। अपना-अपना यथार्थ भोगै करदा ऐ रंगमंची नजरी कन्नै एह इक सफल रचना ऐ।

24. सरकार : जम्बाल हुन्दा नाटक 'सरकार' बी 1985 च छपेआ। इस नाटक दा कथानक महाराजा रणवीर सिंह हुन्दे जीवन, शख्सीयत, शासनकाल ते नीतियें-पालसियें पर अधारत ऐ ते उस बेल्ले दे जन-जीवन, समाज ते इतिहास दी इक झलक पेश करदा ऐ।

मुक्ख पात्ररें च महाराजा रणवीर सिंह, मियां प्रताप सिंह, बड़डी रानी संसार देवी ते दौ टैहलनां शामल न। गौण पात्ररें च खलीफा ते इक कश्मीरी करसान औंदे न। नाटक पढदें होई पाठक अज्जै शा कोई सवा डेढ सौ बरें पैहले दे डोगरा युग च पुज्जी जन्दा ऐ। एह इक शैल इतिहासक नाटक आखेआ जाई सकदा ऐ।

25. કુંશજાડી : પ્રસિદ્ધ નાટકકાર જિતેન્દ્ર શર્મા હુન્દા કુંશજાડી નાટક 1985 ચ પ્રકાશત હોઆ। એહ ઇક નાયકા પ્રધાન નાટક એ તે લોક કથ્યે પર અધારત એ। નાટક દે ચરિત્ર તે ઘટનાં આદિ સબ્બૈ કિશ ડોગરા જન-જીવન કન્નૈ સરબદ્ધ રહ્યા ના। શાંતા ગાંધી દે મૂલ ગુજરાતી લોક નાટક 'જસ્સમાં' આહલા લેખા ગૈ એહદે ચ બી લોક તત્ત્વ મજૂદ એ। સારે કથાનક ચ ખીંચ તગર દિલચસ્પી બની રોંહ્ડી એ। પરિસ્થિતિયે દે આધાર પર કિરદાર હર થાહર રોલ બખૂબી નભાંડે ન। વાર્તાલાપ જાનદાર તે ભાષા બડી પ્રવાહપૂર્ણ એ।

26. પંજ કલ્યાણી : મોહન સિંહ હુન્દા પંજકલ્યાણી નાંડ દા નાટક દ'ઝં વર્ગ પર અધારત એ। ઇક વર્ગ ઓહ જેહઢા આમ સમાજ આસેઆ છેકી દિત્તા ગેદા એ તે દૂઓ સમાજ દા આમ સુઆર્થી વર્ગ એ। છેકે દા વર્ગ યથાર્થ રૂપ ચ સાઢે ઇસ સુઆર્થી સમાજ શા કેર્ઝ દર્જ બેહતર એ। છેકે દે પાત્તર અપને-અપને ઢંગ કન્નૈ સમાજ સુધાર દા જતન કરદે ન।

મુક્ખ પાત્તરે ચ જવકા, દુક્કિ, ત્રિક્કિ, ચૌકા તે પંજા શામલ ન। નાટક ચ નારી પાત્તર કોર્ઝ નેર્ઝ। સુઆર્થી સમાજ દી નજરોં ચ એ। પંજકલ્યાણી ભૈડે ન પર ઓહ અપને સ્હાંબે દરૂસ્ત ન। ઇસ નાટક દે પાત્તરોં દી ઇક ખાસ ખૂબી એહ એ જે પંજ પાત્તર-પંજ પ્યાર, પંજ પીર, પંજ પાંદુ તે પંચ પૈંચ બી હૈન। આખને દા મતલબ એ જે નાટક દે કુલ પંજ પાત્તર બારી-બારી કેર્ઝ રોલ નભાંડે ન।

27. રામલીલા નાટક : ભગવાન રામ દે જીવન ચરિત પર અધારત સત્તે દિનેં ચ રંગમંચ ઉપર ખેઢેઆ જાને આહલા ઇક લમ્મા નાટક એં। 1987 ચ છપને આહલા એહ નાટક અપને આકાર-વિસ્તાર ચ ડોગરી દા સભનેં શા બડ્ડા નાટક એ। ઇસદે લેખક શ્રી નરિસંહ દેવ જમ્યાલ હોર ન।

દુગગર દી જનતા લેર્ઝ ડોગરી ભાષા ચ કોર્ઝ સુંદર સરોખડ રામનાટક લિખેઆ તે ખેઢેઆ જા, ઇસ્સે ઉદ્દેશ્ય ગી સામને રહ્યા હોર્ઝ ઇસ નાટક દી રચના કીતી ગેદી એ। એહ નાટક ભગવાન શિવ તે માં પાર્વતી દે ઇસ દ્રિષ્ટાંક કન્નૈ શુરૂ હોંદા એં જેહદે ચ પાર્વતી શિવેં ગી ગીત રામકથા સુનાને દા આગ્રહ કરદી એ।

પૈહલે ચ રામ, લક્ષ્મણ દી ઋષિ વિશ્વમિત્ર દે તપોબન શિક્ષા પ્રાપ્તિ કરના, તાડકા બધ તે બાલકેં દા યુવા હોને તગર દા સન્હાકડા ચિત્રણ એ। દુએ અંક ચ જનકપુરી દા દ્રિષ્ટાંક તે સ્વયંબર દા વર્ણન એ। ત્રીએ ચ રામ બનવાસ તે રાજા દશરથ દી મૃત્યુ દસ્સી ગેદી એ। ચૌથે પંજમેં તે છેમે અંકેં ચ બનવાસ દે તેહરેં બરેં દા પ્રભાવપૂર્ણ ચિત્રણ એ। કેકેર્ઝ, સુમિત્રા, કોશલ્યા, ત્રોન્ને માતાએં દા ભરત કન્નૈ જાના, ભરત મિલાપ, બાલી બધ, સીતા હરણ, અશોક વાટિકા દે દ્રિષ્ટાંક વશેશ ઘટનાં ન। મંદોદરી દા ચરિત્ર બડા જાનદાર એ।

નાટક દી ભાષા છન્દોબદ્ધ, મુક્તક છંદે આહલી ગદ્ય એ તે એહ પાત્તરોં દે સભાડ તે સ્થિતિયે મતાબક ગૈ એ। તકનીક સંસ્કૃત નાટક પરમ્પરા પર બી અધારત એ તે આધુનિક શૈલી પર બી।

28. ફેસલા : શિવદેવ સિંહ 'સુશીલ' હુંદા એહ નાટક સન् 1989 ચ પ્રકાશત હોઆ। અજ્જૈ દે આદમી દે જીવન ચ રાજનીતિ દા કિન્ના દખલ એ તે ઓહ કિસ-કિસ ચાલ્લી જિન્દગી ને ખિલવાડ કરદી એ। ઇસ્સે વિશે ગી લેઝ્યે ઇસ નાટક દા તાના-બાના બુનેઆ ગેદા એ। ઇસ ચાલ્લી સિયાસી નેતાએં, સરકારી અહલકારોં દે શોશન દે શકાર ઇક આમ આદમી દી તસ્વીર સાઢે સામનૈ ઉભરદી એ।

નાટક ચ જગન્નાથ, મનીરામ, કેસરચન્દ, ત્રૈવે મંત્રી તે જાનકીદાસ મુક્ખમૈંત્રી શા લેઝ્યે સર્વૈચ તે મનેજર

ਤਗਰ ਸਬੈ ਪਾਤਰ ਰਿਖਤਖੋਰ, ਸੁਆਰਥੀ ਤੇ ਸ਼ੋਸ਼ਕ ਵਰਗ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਨ। ਦੂਰੂ ਬਕਖੀ ਰਾਜ, ਨਿਕਕਾ, ਤਿਤਰੂ, ਭਾਮੂ, ਮਰਾਸੀ ਤੇ ਲਾਜੂ ਸਥ ਸ਼ੋਸ਼ਤ ਜਨਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਨ। ਨਾਟਕ ਦੇ ਯੀਰਾ ਚ ਦਸ਼ਤੇਆ ਗੇਦਾ ਏ ਜੇ ਕਾਮਰੇਡ ਰਾਜ ਜਨੇਹ ਕਿਸ਼ ਗਮਰੂ ਘਰ-ਘਰ ਜਾਈ ਲੋਕੋਂ ਚ ਜਾਗ੍ਰਤਿ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਨ, ਉਨੋਂਗੀ ਵੋਟੋਂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਸਮਝਾਂਦੇ ਨ। ਗ੍ਰਾਂ ਬਾਸੀ ਏਹ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨੇ ਚ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋਈ ਜਨਦੇ ਨ ਜੇ ਐਗਤੀ ਓਹ ਕੁਸੈ ਗੀ ਬੀ ਵੋਟ ਨੇਈ ਦੇਣ। ਵੋਟ ਦਾ ਅਸਲੀ ਹਕਦਾਰ ਉਏ ਹੋਈ ਸਕਦਾ ਏ ਜੋ ਜਨਤਾ ਦੀ ਭਲਾਈ ਬੇਹਤਰੀ ਲੇਈ ਸਚੇ ਮਨੈ ਕਮ ਕਰੈ।

ਨਾਟਕ ਦੀ ਭਾਸਾ ਚ ਜਾਨ ਏ ਪਰ ਤਕਨੀਕੀ ਅਧਾਰ ਪਰ ਏਹ ਇਕ ਕਮਜ਼ੋਰ ਰਚਨਾ ਏ ਨਾਂ ਤੇ ਕਥਾਵਸਤੁ ਚ ਓਹਕਾ ਗਠਨ ਏ ਤੇ ਨਾਂ ਗੈ ਸਮਝਾਂ ਚੰਗੀ ਚਾਲੀ ਉਮਰਿਧੈ ਸਾਮਨੇ ਆਂਦਿਯਾਂ ਨ।

29. ਅਪਨੀ ਡਫਲੀ ਅਪਨਾ ਰਾਗ : ਸ਼੍ਰੀ ਮੋਹਨ ਸਿੰਹ ਹੁਨਦੇ ਆਸੇਆ ਗੇਦਾ ਨਾਟਕ 'ਅਪਨੀ ਡਫਲੀ ਅਪਨਾ ਰਾਗ' 1990 ਈ. ਚ ਛਪੇਆ। ਆਮ ਲੋਕੋਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਕਨ੍ਹੀ ਜੁਡੇ ਦੇ ਹੋਨੇ ਕਰੀ ਨਾਟਕ ਦੇ ਪਾਤਰ ਬਡੇ ਸਿੰਘੇ-ਸਾਦੇ ਅਨਗੇਲ ਨ ਜਿਸਕਾ ਓਹ ਅਸੱਗੀ ਥਾਹਰ-ਥਾਹਰ ਆਪੂ ਚ ਸਥਾਰਣ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਕਰਦੇ ਮਿਲਦੇ ਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੜਾਨਤਾ ਤੇ ਅਨਪਢਤਾ ਸਪ਼ਥਟ ਝਲਕਦੀ ਏ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਇਸ ਚ ਮਤਲਬਪਰਸਤ ਤੇ ਸ਼ਵਾਰਥਪਰਕ ਚਰਿਤ੍ਰੇਂ ਗੀ ਵਿਗਾਤਮਕ ਗੀਤ ਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹੋਂ ਚਿਤ੍ਰਤ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਏਹ ਲੋਕ ਅਪਨੇ ਸ਼ਵਾਰਥ ਆਸਤੈ ਦੂਏ ਅਗੇ ਝੁਕਨੇ ਚ ਬੀ ਝਲਕ ਮਸੂਸ ਨੇਈ ਕਰਦੇ। ਲੋਕੋਂ ਦੇ ਬਰੋਧ ਕਰਨੇ ਤੇ ਪੁਟਿਧਾਂ ਸਿਵਿਆਂ ਗੱਲਾਂ ਆਖਨੇ ਪਰ ਬੀ ਓਹ ਬੁਰਾ ਨੇਈ ਮਨਾਂਦੇ ਬਲਕੇ ਉਨਦਿਧੇਂ ਅਪਮਾਨਜਨਕ ਗੱਲਾਂ ਗੀ ਬੀ ਅਪਨੇ ਸ਼ਵਾਰਥ ਗੀ ਦਿਖਦੇ ਹੋਈ ਮਜਾਕ ਚ ਲੇਈ ਲੈਂਦੇ ਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਨਾਟਕ ਚ 'ਡਿਵਾਇਡ ਏਂਡ ਰੂਲ' ਦੀ ਨੀਤੀ ਅਪਨਾਇਧੈ ਓਹ ਲੋਕੋਂ ਗੀ ਬਕਖ-ਬਕਖ ਕਹਿਧੈ ਅਪਨੀ ਡਫਲੀ ਅਪਨਾ ਰਾਗ ਬਜਾਨੇ ਤੇ ਗਾਨੇ ਆਸਤੈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰੀ ਓਡ੍ਰੇ ਨ। ਪਰ ਹਵਥਾ ਮੌਕਾ ਨੇਈ ਖੁੱਝਨ ਦਿੰਦੇ।

30. ਕਲਿਧਾ ਦਾ ਪਰਮਾਤਮਾ : ਸ਼੍ਰੀ ਰਤਨ ਦੋਸ਼ੀ ਹੁਨਦੇ ਆਸੇਆ ਗੇਦਾ ਨਾਟਕ 'ਕਲਿਧਾ ਦਾ ਪਰਮਾਤਮਾ' ਸਨ 1990 ਈ. ਚ ਛਪੇਆ। ਏਹ ਨਾਟਕ 1989 ਗੀ ਅਮਿਨਵ ਥਿਏਟਰ ਦੇ ਮੰਚ ਪਰ ਖੋਡੇਆ ਬੀ ਗੇਆ।

ਨਾਟਕ ਚ ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੇ ਆਖੇ ਦਾ ਏ ਜੇ ਅਜਾਦੀ ਦਰਅਸਲ ਚ ਓਹ ਨੇਈ ਜੇਹਡੀ ਕੇ ਸਨ੍ ਸਤਾਲੀ ਦੇ ਬਾਦ ਅਸ ਭੋਗੈ ਕਰਨੇ ਆਂ ਛਡਾ ਲਾਬਾ ਗੈ ਬਦਲੇਆ ਏ ਦਿਕਖੇਆ ਜਾਂ ਤਾਂ ਅਸ ਅਜੋਂ ਬੀ ਗਲਾਸੀ ਤੇ ਮੜ੍ਹੈਟੇ ਆਹਲਾ ਜੀਨ ਜਿਧੈ ਕਰਨੇ ਆ। ਚਬਕਖੀ ਸ਼ੋਸ਼ਨ, ਅਤਿਆਚਾਰ ਤੇ ਭ੍ਰਾਤਾਚਾਰ ਬਧੇਆ ਏ। ਸ਼ੋਸ਼ਤ ਵਰਗ ਅਜ਼ ਬੀ ਗਲਾਸੀ, ਬਦਹਾਲੀ ਭੁਕਖ ਨਾਂ ਭੋਗੈ ਕਰਦਾ ਏ।

ਨਾਟਕ ਦੇ ਪਾਤਰੋਂ ਚ ਚਾਰ ਸੈਹਨਤਕਸ਼ ਮਜੂਰ ਅਜ਼ੈ ਦੇ ਆਮ ਆਦਸੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਨ। ਕਞ੍ਜੂਸ, ਮਤਲਬੀ, ਫਰੇਬੀ, ਇੱਕਮ ਟੈਕਸ ਚੌਰ, ਸੂਦਖੋਰ ਸ਼ਾਹ ਤੇ ਉਸਦੇ ਸਹਾਯਕ ਮੁੱਸ਼ੀ ਉਸਦਾ ਚਿਮਚਾ ਸ਼ੋਸ਼ਕ ਵਰਗ ਦੀ ਨੁਮਾਂਦਗੀ ਕਰਦੇ ਨ। ਨੌਜ਼ਾਨ ਮਜ਼ਦੂਰ ਨਾਂ 1 ਦਾ ਜੁਆਨ ਸ਼ਾਨਾ ਪੁੱਤਰ ਏ। ਓਹ ਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਖਲਾਫ ਬਗਾਵਤ ਦੀ ਟਕੋਹਦੀ ਅਵਾਜ ਏ।

ਨਾਰੀ ਪਾਤਰੋਂ ਚ ਜਨਾਨੀ ਮਜ਼ਦੂਰ ਨਾਂ 12 ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਏ। ਓਹ ਦੁਖਖੋਂ-ਕਸਾਲੋਂ, ਦੁਆਸੀ ਤੇ ਤਾਂਗੀ ਦੇ ਦਿਨੋਂ ਚ ਬੀ ਹੌਸਲਾ ਰਖਨੇ ਆਹਲੀ ਸਚਜ਼ੀ ਨਾਰ ਏ। ਸ਼ਾਹ ਅਪਨੇ ਕਰਿਦੇ, ਏਹਲਕਾਰੋਂ ਗੀ ਤਨਖਾਹ ਤਗਰ ਬੇਲ੍ਹੇ ਸਿਰ ਨੇਈ ਦਿੰਦਾ। ਅਪਨੇ ਖਲਾਫ ਅਵਾਜ ਚੁਕਨੇ ਆਹਲੋਂ ਦਾ ਕਲਲ ਕਰੋਆਈ ਦਿੰਦਾ ਏ। ਇਨ੍ ਤਗਰ ਜੇ ਸ਼ਾਹ ਅਪਨੇ ਚਿਮਚੇ ਗੀ ਮਖਾਈ ਓਡ੍ਰਾ ਏ ਜਿਸਲੇ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਕਾਲੀ ਕਰਤੂਂਦੇ ਦਾ ਪਤਾ ਮਜ਼ਦੂਰੋਂ ਗੀ ਲਗਦਾ ਏ ਤਾਂ ਓਹ ਉਸਦੇ ਬੁਲਦ ਇਕ ਮੁਟਠ ਹੋਈ ਜਨਦੇ ਨ ਤੇ ਉਸਦੀ ਕਰਤੂਂਦੇ ਤੁਹਾਰ ਪਡ੍ਹਦੇ ਗੁਹਾਡ੍ਹਦੇ ਨ।

ਨਾਟਕ ਦੀ ਸਵਾਦ ਧੋਜਨਾ ਚੁਸ਼ਤ, ਭਾਸਾ ਮੁਹਾਵਰੇਦਾਰ ਏ ਤੇ ਨਾਟਕ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਰੁਜ਼ਾਨ ਗੀ ਲੇਇਧੈ ਲਖੋਏ ਦਾ ਏ।

31. ਨਮੀ ਅਵਾਜ਼ : ਨਾਟਕ 'ਨਮੀ ਆਵਾਜ਼' 1900 ਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਆ। ਨਾਟਕਕਾਰ ਸ਼੍ਰੀ ਮੋਹਨ ਸਿੰਹ ਹੁਨਦੇ ਆਦੇਸ਼ ਲਿਖੇਅਾ ਗੇਦਾ ਨਾਟਕ 'ਨਮੀ ਅਵਾਜ਼' ਚ ਲੋਕੋਂ ਦਿਯੇ ਆਰਥਿਕ ਸਮਸ਼ਾਏਂ ਤੇ ਬੇਰੋਜਗਾਰੀ ਗੀ ਲੈਤਾ ਗੇਦਾ ਐ ਇਸਦੇ ਅਲਾਵਾ ਸਤਾਧੀਸ਼ ਤੇ ਆਮ ਲੋਕੋਂ ਇਚ ਹੋਨੇ ਆਹਲੇ ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਜਿਕ੍ਰ ਬੀ ਇਸ ਚ ਐ।

ਪ੍ਰਸ਼ਤੁਤ ਨਾਟਕ ਚ 'ਆਵਾਜ਼' ਉਸ ਸਤਾਧੀਅਰੀ ਰਾਜਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧਿਤ ਕਰਦੀ ਐ ਜੇਹੜਾ ਆਮ ਲੋਕੋਂ ਗੀ ਅਪਨੇ ਅਤਿਆਚਾਰ ਦਾ ਸ਼ਕਾਰ ਬਨਾਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਐ। ਜੇਹੜਾ ਉਸੀ ਸਮਝਿਅਤੈ ਓਹਦਾ ਹਲਲ ਕਢਫਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਐ। ਉਸੀ ਸਮਾਪਤ ਕਰੀ ਦਿੱਤਾ ਜਨਦਾ ਐ। 'ਸਾਂਦੇਸ਼' ਅਜੈ ਦੀ ਨੌਜ਼ਾਨ ਨਮੀ ਪਢੀ-ਲਿਖੀ ਬੇਰੋਜਗਾਰ ਪੀਢੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਐ। ਅਜੈ ਦੇ ਪਢੇ-ਲਿਖੇ ਦੇ ਨੌਜ਼ਾਨ ਬੀ ਸਾਂਦੇਸ਼ ਆਂਗਰ ਖਾਡੀ ਹੋਆ ਕਰਦੇ ਨ। ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਦਾ ਅਰਥ ਅਜ਼ਜ ਸਿਰਫ਼ ਕਤਾਬੋਂ ਤਗਰ ਗੈ ਸੀਮਤ ਹੋਇਥੈ ਰੇਹੀ ਗੇਦਾ ਐ।

ਨਾਟਕ ਚ 'ਮਸਤ ਮਾਂਗੜ੍ਹ' ਨਾਂਡ ਦਾ ਪਾਤਰ ਕਵਿ ਦੇ ਰੂਪ ਚ ਸਾਮਨੈ ਔਂਦਾ ਐ। ਜੇਹੜਾ ਅਪਨੀ ਦੁਨਿਆ ਚ ਮਸਤ ਐ, ਦੁਨਿਆ ਦੇ ਦੁਕਖ-ਕਲੇਂਝ ਕਨੈ ਉਸਦਾ ਕੋਈ ਸਰੋਕਾਰ ਨੇਈ ਐ।

ਬੁਡਫਾ ਆਦਮੀ ਉਸ ਹਰ ਇਕ ਪ੍ਰਗਤਿਵਾਦੀ ਮਾਹਨੂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਹਲਾ ਮਾਹਨੂ ਐ ਜੇਹੜਾ ਸ਼ਵਤਤ੍ਰਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਥਮਾਂ ਲੇਇਥੈ ਅਜ਼ਜ ਤਗਰ ਦੇ ਲਾਗੇ ਅੰਤਰਾਲ ਚਾ ਗੁਜਰਨੇ ਕਰੀ ਬੁਡਫਾ ਹੋਈ ਚੁਕੇ ਦਾ ਐ। ਸਮੇਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨੇ ਉਸੀ ਅਜ਼ਜ ਫਹੀ ਜਾਗਨੇ ਆਸਟੈ ਆਖੇਅਾ ਐ।

ਸਾਂਦੇਸ਼ ਤੇ ਮਸਤ ਮਾਂਗੜ੍ਹ ਜਨਨੇਹ ਕਿਰਦਾਰੋਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਬਕਖ-ਬਕਖ ਵਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਲੋਕੋਂ ਗੀ ਇਕ ਕਹਿਣੈ ਤੰਨ੍ਹੇ ਇਚ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਜਾਗ੍ਰਤ ਕਰਨਾ ਤੇ ਬੇਜਬਾਨ ਲੋਕੋਂ ਗੀ ਜਬਾਨ ਦੇਨਾ, ਬੋਲਨੇ ਦੀ ਸਮਰਥ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਐ। 'ਨਮੀ ਆਵਾਜ਼' ਚੇਤਨਾ ਬੜਾਲਨੇ ਚ ਸ਼ਸਕਤ ਭੂਮਿਕਾ ਨਭਾਨੇ ਆਹਲਾ ਨਾਟਕ ਐ।

ਨਿਸ਼ਕਰਣ ਦੇ ਤੌਰਾ ਪਰ ਇਹ ਆਖਨਾ ਬਧੀਕ ਨੇਈ ਜੇ ਡੋਗਰੀ ਦੇ ਮੁੰਡਲੈ ਨਾਟਕੋਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਢੁਗਗਰ ਧਰਤੀ ਦੇ ਅਮਰ ਲੋਕ ਨਾਥਕੋਂ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ ਗੀ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨੇ, ਇਸ ਧਰਤੀ ਦਿਧੇਂ ਸਮਸ਼ਾਏਂ ਬਾਰੈ ਜਨਤਾ ਗੀ ਜਾਗ੍ਰਤ ਕਰਨੇ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਕਨੈ ਹੋਈ। ਜਿਤ੍ਥੂ ਤਗਰ ਡੋਗਰੀ ਨਾਟਕੋਂ ਚ ਰੁਝਾਨੋਂ ਦਾ ਸ਼ਰਬਨ੍ਧ ਐ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਡੋਗਰੀ ਨਾਟਕੋਂ ਚ ਪਰਮਾਗਤ ਰੁਝਾਨ ਭਾਸੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੇਹਾ ਐ। ਪਰ ਤੰਦਾ ਸਨੇਹਾ ਬੜਾ ਆਧੁਨਿਕ ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਨੀਂਹ ਪਰ ਟਿਕੇ ਦਾ ਐ। ਇਨ੍ਹੋਂ ਨਾਟਕੋਂ ਚ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਰੁਝਾਨ ਦੇ ਕਨੈ-ਕਨੈ ਸੁਧਾਰਵਾਦੀ ਰੁਝਾਨ ਬੀ ਐ। 'ਬਾਵਾ ਜਿਤ੍ਤੋ', 'ਸਰਪੰਚ' ਬਗੈਰਾ ਨਾਟਕੋਂ ਚ ਪ੍ਰਸ਼ੰਗ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨ। ਇਨ੍ਹੀ ਰਚਨਾ ਪਿਛੇ ਸੁਕਖ ਉਦੇਸ਼ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਐ। ਇਸ੍ਸੈ ਕਰੀ ਇਨ੍ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਨ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਤੇ ਸੁਧਾਰਵਾਦੀ ਰੁਝਾਨ ਚ ਕੀਤਾ ਜਨਦਾ ਐ।

1970 ਤਗਰ ਨਾਟਕੋਂ ਚ ਜੇਹੜਾ ਰੁਝਾਨ ਉਭਰਿਥੈ ਆਧਾ ਓਹ ਦੇਸ਼-ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਗੀ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦਾ ਐ। 'ਆਨ ਮਰਿਆਦਾ' ਆਦਿ ਨਾਟਕ ਭਾਰਤ-ਪਾਕਿਸ਼ਾਨ ਦੀ ਲਡਾਈ ਥਮਾਂ ਪ੍ਰੇਰਤ ਹੋਇਥੈ ਲਿਖੇਅਾ ਗੇਦਾ ਐ, ਇਸ ਲੇਈ ਇਸ ਚ ਰਾ਷ਟ੍ਰ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਟਕੋਹਦੀ ਐ।

1980ਏਂ ਦੇ ਦਹਾਕੋਂ ਚ ਨਾਟਕੋਂ ਚ ਜੇਹੜਾ ਨਮਾਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਸਾਮਨੇ ਆਧਾ ਓਹ ਹਾ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਤੇ ਮਨੋਵਿਜ਼ਾਨਕ। ਜਿਸ ਚ ਜੀਵਨ ਦਿਧੇਂ ਸਮਸ਼ਾਏਂ, ਕੌਡਿਤਨ ਤੇ ਸਚਵਾਇਥੈਂ ਦਾ ਖਾਸਾ ਅਸਰ ਲਭਦਾ ਐ। 'ਜਨੌਰ', 'ਜੀਨੇ ਦੀ ਕੈਂਡ', 'ਇਕ ਪਰਛਾਮਾਂ ਬਦਲੀ ਦਾ', 'ਪਿੰਜਰਾ', 'ਕੋਡੈ ਘੁਟਟ' ਬਗੈਰਾ ਨਾਟਕ ਜੀਵਨ ਦੇ ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਤਰਜਮਾਨੀ ਕਰਦੇ ਨ। ਇਸ੍ਸੈ ਸਮੇਂ

ਦੇ ਦਰਾਨ ਇਕ ਹੋਰ ਰੁਸ਼ਾਨ ਆਨ੍ਹੀ ਰਲੇਆ, ਓਹ ਹਾ ਸਾਮਧਵਾਦੀ ਰੁਸ਼ਾਨ। 'ਕਾਲਾ ਸੂਰਜ', 'ਪੰਜ ਕਲਿਆਣੀ' ਬਗੈਰਾ ਨਾਟਕ ਕੁਸੈ ਹਦਦਾ ਤਗਰ ਸਾਮਧਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਗੀ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੇ ਨ।

1990ਏਂ ਦੇ ਦਫ਼ਾਕੇ ਚ ਨਾਟਕੇਂ ਚ ਪਰਸਪਰਾਗਤ ਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਦੌਨੋਂ ਚਾਲੀ ਦੇ ਰੁਸ਼ਾਨੋਂ ਦਾ ਮੇਲ ਲਭਦਾ ਏ।

ਇਧਾਂ 1990 ਤਗਰ ਪੁਜਦੇ—ਪੁਜਦੇ ਭੋਗਰੀ ਨਾਟਕੇਂ ਚ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ, ਸੁਧਾਰਵਾਦੀ, ਰਾਸ਼ਟ੍ਰਵਾਦੀ, ਧਰਮਾਰਥਵਾਦੀ, ਮਨੋਵਿਜ਼ਾਨਕ ਤੇ ਸਾਮਧਵਾਦੀ ਰੁਸ਼ਾਨ ਗੈ ਪ੍ਰਮੁਖ ਤੌਰਾ ਪਰ ਲਭਦੇ ਨ।

○○○